

Κείμενα
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Θεοδόσης Πυλαρινός , <i>Λέκτορας του Ιονίου Πανεπιστημίου</i> Σοφία Χατζηδημητρίου , <i>Σχολική Σύμβουλος</i> Λάμπρος Βαρελάς , <i>Ερευνητής του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας</i>
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Γρηγόριος Πασχαλίδης , <i>Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i> Ελευθέριος Καριάτογλου , <i>Σχολικός Σύμβουλος</i> Χρυσούλα Δελή , <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Βασίλειος Βουβονίκος , <i>Φιλολόγος</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	Χρυσούλα Βέικου , <i>Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	Ηλίας Γιούρης , <i>Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης</i>
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Δημοσθένης Κοκκινίδης , <i>Ζωγράφος</i>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

Πράξη με τίτλο:

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παλής
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Θεοδόσης Πυλαρινός Σοφία Χατζηδημητρίου Λάμπρος Βαρελάς

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο άνθρωπος και η φύση • Πόλη – Ύπαιθρος

Γεώργιος Δροσίνης, «Θαλασσινά τραγούδια»	9
Γιάννης Ρίτσος, «Τζιτζίκια σήσαν το χορό» και Οδυσσέας Ελύτης, «Κάτω στις μαργαρίτες το αλωνάκι»	11
Ίταλο Καλβίνο, «Μανιτάρια στην πόλη»	13

Λαογραφικά

Λαϊκό παραμύθι, «Το πιο γλυκό ψωμί»	19
Αντώνης Μόλλας, «Η πείνα του Καραγκιόζη»	21
Δημοτικό τραγούδι, «Ύπνε μου κι έπαρέ μου το»	24
Μαρία Ιορδανίδου, «Τα φαντάσματα»	26
Κοσμάς Πολίτης, «Τα τσερκένια»	27

Οικογενειακές σχέσεις

Άγγελος Σικελιανός, «Της μάνας μου»	31
Εμμανουήλ Ροΐδης, «Η εορτή του πατρός μου»	32
Λάμπρος Πορφύρας, «Το στερνό παραμύθι»	34
Λέων Τολστόι, «Ο παππούς και το εγγονάκι»	36
Ζωρζ Σαρή, «Νινέτ»	37
Τούλα Τίγκα, «Τα πράγματα στρώνουν περισσότερο»	38

Θρησκευτική ζωή

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Στην Παναγία τη Σαλονικιά»	43
Κ.Π. Καβάφης, «Δέησις»	45
Στράτης Μυριβήλης, «Η λιτανεία»	47
Κάρολος Ντίκενς, «Παραμονή Χριστουγέννων»	48
Παντελής Καλιότσος, «Πασχαλινή ιστορία»	50

Εθνική ζωή

Κλέφτικο τραγούδι, «Ένας αϊτός περήφανος»	55
Γιάννης Βλαχογιάννης, «Η Έξοδο»	57
Παντελής Πρεβελάκης, «Ο Κρητικός – Η Πολιτεία»	58
Γιώργος Θεοδοκάς, «Ανήμερα της 28ης Οκτωβρίου 1940»	60
Δημήτρης Ψαθάς, «Οι πιτσιρίκοι»	62
Κύπρος Χρυσάνθης, «17 του Νοέμβρη 1973 (Χαράματα)»	64

Παλαιότερες μορφές ζωής

Κώστας Κρυστάλλης, «Ηλιοβασίλεμα»	69
Νίκος Καζαντζάκης, «Η Νέα Παιδαγωγική»	71
Νίκος Θέμελης, «Η αφήγηση του αρχιμάστορα»	73
Ευγενία Φακίνου, «Η ζωή στη Σύμη»	75
Ντίνος Δημόπουλος, «Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό»	76

Ταξιδιωτικά κείμενα

Νάνος Βαλαωρίτης, «Με πλοίο»	81
Κώστας Ουράνης, «Το θέλγητρο της Ανδαλουσίας»	83

Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, «Οδοιπορικό στην Ινδία»	.84
Τζων Φώουλες, «Κοιτώντας την Αθήνα»	.86
Μιχάλης Γκανάς, «Γυάλινα Γιάννινα»	.88

**Η αποδημία • Ο καημός της ξενιτιάς • Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα
• Τα μικρασιατικά • Οι πρόσφυγες**

Ιωάννης Βηλαράς, «Πουλάκι»	.93
Γιώργος Θεοτοκάς, «Ο Δημοτικός Κήπος του Ταξιμού»	.96
Διδώ Σωτηρίου, «Ταξίδι χωρίς επιστροφή»	.97
Θανάσης Βαλτινός, «Η καλή μέρα απ' το πρωί φαίνεται»	.99
Μαρούλα Κλιάφα, «Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς»	.101

Αθλητισμός

Κωστής Παλαμάς, «Ο Ολυμπιακός ύμνος»	.105
Πέτρος Χάρης, «Δρόμος 100 μέτρων»	.106
Αγγελική Βαρελλά, «Η νίκη του Σπύρου Λούη»	.108

Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας • Οι φιλικοί δεσμοί • Η αγάπη

Ειρήνη Μάρρα, «Τα κόκκινα λουστρίνια»	.113
Δημοτικό τραγούδι, «Κόρη που λάμπει»	.114
Λίτσα Ψαραύτη, «Ο Κωνσταντής»	.115
Γιάννης Ρίτσος, «Πρωινό άστρο»	.117
Αργύρης Εφταλιώτης, «Αγάπης λόγια»	.118
Οδυσσέας Ελύτης, «Όλα τα πήρε το καλοκαίρι»	.121
Όσκαρ Ουάιλντ, «Ο πιστός φίλος»	.122
Μιμίκια Κρανάκη, «Ένα τόπι χρωματιστό»	.124

Η βιοπάλη • Το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου

Λαϊκό παραμύθι, «Ο φτωχός και τα γρόσια»	.129
Τέλλος Άγρας, «Το ξανθό παιδί»	
και Νικηφόρος Βρεττάκος, «Το παιδί με τα σπέρτα»	.131
Άντον Τσέχωφ, «Ο Βάνκας»	.132
Μαρία Πυλιώτου, «Λεώνη»	.134

Προβλήματα της σύγχρονης ζωής

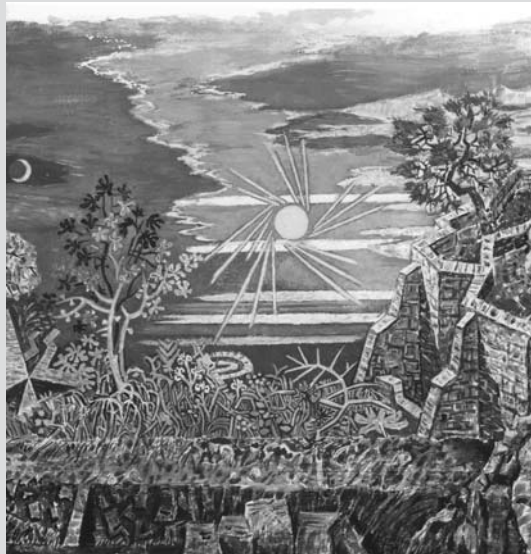
Αντώνης Σαμαράκης, «Γραφείον ιδεών»	.139
Λουίς Σεπούλβεδα, «Το μαύρο κύμα»	.140
Κρίτων Αθανασούλης, «Παράπονο σκύλου»	.142
Ελένη Σαραντίτη, «Όπως τα βλέπει κανείς...»	.143

Οι φίλοι μας τα ζώα

Ανδρέας Καρκαβίτσας, «Το μήνιμα της μάνας»	.149
Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Η γάτα του παπά»	.150
Ηλίας Βενέζης, «Η Δάφνη»	.152
Λιλή Ζωγράφου, «Στρίγκλα και καλλονή»	.154
Γιώργος Σκαμπαρδώνης, «Η Βαγγελιώ-δεν-είσαι-εντάξει»	.155
Τζακ Λόντον, «Ο αδάμαστος»	.157

Ο άνθρωπος και η φύση

• Πόλη – Ύπαιθρος

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε ελεύθερη και δημιουργική επαφή με ελληνικά και ξένα λογοτεχνικά έργα, να τα ερμηνεύσουν και να νιώσουν αισθητική απόλαυση.
- ❖ Να κατανοήσουν τους εκφραστικούς τρόπους με τους οποίους οι λογοτέχνες αναπαριστούν τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν ότι η φύση αποτελεί πηγή ζωής, πλούτου και απόλαυσης για όλους· κατά συνέπεια, κάθε διαταραχή στους νόμους που τη διέπουν πλήττει τις ανθρώπινες κοινωνίες.
- ❖ Να βιώσουν συναισθηματικά τα λογοτεχνικά έργα της ενότητας, ώστε να καλλιεργήσουν οικολογική συνείδηση και περιβαλλοντική ευαισθησία.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο διδάσκων, εκτός από την παραδοσιακού τύπου κειμενοκεντρική διδασκαλία, μπορεί να επιλέξει και άλλους τρόπους προσέγγισης των κειμένων, όπως:

1. Συνδυαστική ανάγνωση. Όχι μόνο ανάμεσα στα δύο ποιήματα των Γ. Ρίτσου και Οδ. Ελύτη, τα οποία προτείνεται να διαβαστούν έτσι, αλλά και ανάμεσα στο ποίημα του Γ. Δροσίνη και το πεζό του Ί. Καλβίνο, οπότε μπορεί να επισημανθεί η διαφορετική «ματιά» πάνω στη φύση.
2. Αξιοποίηση του εξωκειμενικού υλικού που περιέχεται στο βιβλίο (εικαστικές πληροφορίες και προτάσεις, σελίδες διαδικτύου), και ανάδειξη των μουσικών ή των εκφραστικών ερεθισμάτων.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Αν και η διδασκαλία παράλληλων κειμένων αφορά κυρίως την τρίτη τάξη, εντούτοις ο καθηγητής μπορεί εναλλακτικά να χρησιμοποιήσει και άλλα κείμενα, πρόσφορα για την κατανόηση του ανθολογούμενου έργου. Τη στενή σχέση, αίφνης, του ανθρώπου με τη φύση μπορεί να τη διαπιστώσουν οι μαθητές τόσο στα δημοτικά όσο και στα σύγχρονα έντεχνα τραγούδια. Επισημαίνεται ότι κατά την εξέταση του παράλληλου κειμένου οι μαθητές πρέπει να βρίσκουν και να αξιολογούν ερμηνευτικά τις σχέσεις ομοιότητας και αντίθεσης που τυχόν υπάρχουν, συνεξετάζοντας το περιεχόμενο και τη μορφή των κειμένων. Επίσης, μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να φέρουν παράλληλα κείμενα από βιβλία που οι ίδιοι διάβασαν και να τα συσχετίσουν με τα κείμενα του Ανθολογίου τους.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Και πάλι οι εργασίες, ομαδικές ή ατομικές, μπορεί να εμπλουτίσουν τη διδασκαλία κινητοποιώντας δημιουργικά τους μαθητές. Με την ολοκλήρωση της ενότητας, ή σε κάποιο στάδιο αυτής, ο διδάσκων μπορεί να αναθέσει ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες. Οι φωτογραφίες, π.χ., εικόνων και σκηνών από την ύπαιθρο ή από τα αστικά κέντρα (καμένες περιοχές, ποικιλόμορφες καλλιέργειες κ.λπ.), η βιντεοσκόπηση ανθρώπινων δραστηριοτήτων που αφορούν το περιβάλλον (δεντροφύτευση, πρωτομαγιάτικες εκδηλώσεις κ.λπ.), το ανέβασμα θεατρικού έργου με σχετικό θέμα, θα συνέδεαν τη λογοτεχνία με τη ζωή, την παράδοσή μας και τον πολιτισμό.

Γεώργιος Δροσίνης

Θαλασσινά τραγούδια

Πηγή

Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 19-20.

Στόχος

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επικοινωνία με το ποίημα και να χαρούν τις θαλασσινές εικόνες του.
- ❖ Να μελετήσουν ένα δείγμα της παραδοσιακής ποίησης και να κατανοήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά της μορφής της.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ελληνική θάλασσα: ήρεμη, ζωηρή, ειδυλλιακή.
- ❖ Ο κόσμος της θάλασσας: ψάρια, δελφίνια, πουλιά, ναυτικοί, βαρκάρηδες.
- ❖ Τέχνη και θάλασσα: το υγρό στοιχείο ως πηγή έμπνευσης στη λογοτεχνία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ποίημα αποτελείται από μια σειρά ειδυλλιακών εικόνων, η καθεμιά από τις οποίες θα μπορούσε να αποτελεί θέμα για θαλασσογραφίες: πανδαισία χρωμάτων, ειρηνική συνύπαρξη των θαλασσινών οργανισμών με τους ανθρώπους.

Όπως σημειώνεται και στο εισαγωγικό σημείωμα, η συλλογή *Ειδύλλια* (1884), από όπου προέρχεται το συγκεκριμένο απόσπασμα, άσκησε, σύμφωνα με την άποψη του Κωστή Παλαμά, σημαντική επίδραση στην ποίηση της Γενιάς του 1880, γιατί αξιοποίησε για πρώτη φορά με τόσο συστηματικό τρόπο θέματα από την ελληνική φύση, αγροτική και θαλασσινή-νησιωτική. Τη σύζευξη των δύο κόσμων τη διακρίνουμε καθαρά στην εικόνα της τελευταίας στροφής, όπου ο θαλάσσιος χώρος ταυτίζεται εικαστικά με το χώρο της στεριάς (ορεινό-κτηνοτροφικό) χάρη στην παρομοίωση.

Το ποίημα είναι γραμμένο σε ιαμβικούς επτασύλλαβους και οκτασύλλαβους στίχους και η ομοιοκαταληξία κάθε οκτάστιχης στροφής ακολουθεί την εξής πλεκτή δομή: αβαβγδγδ. Με αφετηρία αυτά τα στοιχεία μπορούν να συζητηθούν ζητήματα μέτρου και στιχουργικής, που χαρακτηρίζουν ένα μεγάλο μέρος της παραδοσιακής νεοελληνικής ποίησης.

Παράλληλα κείμενα

Εκτός από τις ανθολογίες που αναφέρονται στη Βιβλιογραφία, πολλά ποιήματα για τα ψάρια και τα πουλιά της θάλασσας περιέχονται στη συλλογή του Απόστολου Μαμμέλη *Θαλασσινά* (φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδης), Ερμής – Ιστός (Ο ανθολόγος Ερμής),

Αθήνα 1996. Περιγραφές της θάλασσας μπορεί να συναντήσει κανείς στη συλλογή διηγημάτων του Ανδρέα Καρκαβίτσα *Τα λόγια της πλώρης*, καθώς και σε πολλά διηγήματα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη («Κοκκώνα θάλασσα», «Τα λιμανάκια» κ.ά.). Μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί το τραγούδι «Ο γλάρος» από *Τα ρω του έρωτα* του Οδυσσέα Ελύτη (Ποίηση, Ίκαρος, Αθήνα 2003³).

Συμπληρωματική εργασία

Να αναζητηθεί στα *Άπαντα* του Γ. Δροσίνη το ποίημα «Θαλασσινά τραγούδια», να διαβαστούν όλες οι ενότητες και να εντοπιστούν οι υπόλοιπες θαλασσινές εικόνες που περιέχονται σ' αυτές.

Διαθεματικές εργασίες

1. Με αφορμή την εικόνα του δελφινιού, που κυριαρχεί στη δεύτερη στροφή του ανθολογημένου ποιήματος, μπορεί να ανατεθεί στους μαθητές να αφηγηθούν τις εντυπώσεις που τους προκάλεσαν ταινίες αναφερόμενες στις σχέσεις ανηλίκων ή παιδιών με δελφίνια, φάλαινες κ.ά. (προσφέρεται, για παράδειγμα, η ταινία *Ελευθερώστε το Γουίλι*).
2. Να προταθεί στους μαθητές να ακούσουν το δίσκο του Μάνου Χατζιδάκι *Θαλασσογραφίες* και να αφηγηθούν ή να γράψουν τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα που τους προκάλεσε η ακρόαση αυτή. Η ίδια δραστηριότητα μπορεί να επαναληφθεί και για τις *Μικρές Κυκλάδες* του Μίκη Θεοδωράκη (σε ποίηση Οδυσσέα Ελύτη), αλλά και για το *Σταυρό του Νότου* του Θάνου Μικρούτσικου (σε ποίηση Νίκου Καββαδία).

Βιβλιογραφία

Για τη μελέτη του έργου του Γ. Δροσίνη πολύ βοηθητική είναι η *Βιβλιογραφία Γεωργίου Δροσίνη (Πρώτη καταγραφή)* των Γιάννη Παπακώστα, Βίκυς Πάτσιου και Αγγελικής Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, έκδ. Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1991.

Για την αναπαράσταση της θάλασσας στη νεοελληνική λογοτεχνία βλ. στο *Θαλασσινή ποιητική ανθολογία*, επιμέλεια Πάνος Ν. Παναγιωτούνης, Δωδεκάτη Ώρα, Αθήνα 1968.

Για την παρουσία της θάλασσας στη νεοελληνική ζωγραφική βλ. στο Χρύσανθος Χρήστου, *Η θάλασσα στην ελληνική ζωγραφική: Δέκατος ένατος αιώνας*, Νέες Μορφές, Αθήνα 1992.

Γιάννης Ρίτσος και Οδυσσέας Ελύτης

Τζιτζίκια στήσαν το χορό

και

Κάτω στις μαργαρίτας το αλωνάκι

Πηγή

Γιάννης Ρίτσος, *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, Κέδρος, Αθήνα 1974⁷, σ. 10 (απόσπασμα από την ενότητα XIII).

Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2002, σ. 81.

Στόχοι

- ❖ Να βιώσουν οι μαθητές το αίσθημα του κεφιού και της χαράς που αναδύεται μέσα από τα ποιητικά αποσπάσματα των μεγάλων ποιητών μας και να περιπλανηθούν με τη φαντασία τους στην καλοκαιρινή φύση, όπως αυτή προβάλλεται μέσα από τις ποιητικές εικόνες.
- ❖ Να κατανοήσουν τη σχέση λογοτεχνίας – φύσης – κοινωνίας, και ειδικότερα φύσης και παιδικής ηλικίας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η φύση μέσα στην κάψα του καλοκαιρινού μεσημεριού (τζιτζίκια, μέλισσες, πεταλούδες).
- ❖ Τα παιχνίδια των παιδιών στη φύση. Ανεμελιά, χάρη, ζωντάνια.
- ❖ Καλοκαίρι και εφηβεία. Ερωτικό ξύπνημα των εφήβων.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στα δύο αποσπάσματα τα παιδιά στήνουν τα παιχνίδια τους μέσα στη φύση του καλοκαιρινού μεσημεριού, παίζουν με τις πεταλούδες και τις μέλισσες, χαίρονται τη ζωή, την αγάπη, τη φιλία. Οι μαθητές και οι μαθήτριες «διδάσκονται» από τη φύση τα μυστικά και τις αλήθειες της ζωής. Αξίζει να προσέξουν ότι ο Γ. Ρίτσος, στη δεύτερη στροφή, με τις ποιητικές εικόνες «πεταλούδα πορτοκαλιά και μαύρη» και «έπαιζε και κρυφόνεφε της πίκρας μαντιλάκι» δείχνει ότι χαρά και πίκρα συνυπάρχουν στα ανθρώπινα.

Στο απόσπασμα από τον *Ήλιο τον πρώτο* συναντάμε πολλά από τα γνωρίσματα, τα σύμβολα και τις ανθρώπινες μορφές της ποίησης του Οδ. Ελύτη, π.χ. τον ήλιο, τα λουλούδια (χρώματα), τις μυρωδιές, τα νεαρά αγόρια και κορίτσια κ.λπ. Να προσεχτούν τα εκφραστικά σχήματα (προσωποποίηση, μεταφορά, εικονοποιία), με τα οποία αποδίδεται ο καλοκαιρινός καύσωνας και η νεότητα (ιδρώνει ο ήλιος – στάζει η μασχάλη, φωτιάς σουσάμια – μυρίζει πυρκαγιά). Τα περισσότερα ποιήματα αυτής της συλλογής, εξάλλου, αναφέρονται στις εικόνες του καλοκαιριού, στα παιδιά και στα χρώματα (π.χ. «Σώμα του καλοκαιριού», «Παιδί με το γρατσουνισμένο γόνατο», «Η Πορτοκαλένια» κ.ά.).

Για τη βιωματική πρόσληψη των δύο αποσπασμάτων ενεργοποιούνται οι αισθήσεις του αναγνώστη, η όραση για τα χρώματα, η όσφρηση για τις μυρωδιές, η ακοή για το χορό και τα παλαμάκια: μια πανδαισία χρωμάτων, ήχων, κεφιού, χαράς και έρωτα με πλάισιο την ελληνική φύση στην κάψα του καλοκαιρινού μεσημεριού.

Παράλληλα κείμενα

1. Γιώργος Σεφέρης, «Υστερόγραφο» [απόσπασμα], *Ημερολόγιο Καταστρώματος Β' Ποιήματα* Ίκαρος, Αθήνα 1998¹⁹:

Γνώρισα

*τη φωνή των παιδιών την αυγή
πάνω σε πράσινες πλαγιές ροβολώντας
χαρούμενα σαν μέλισσες και σαν
τις πεταλούδες, με τόσα χρώματα.*

2. Οδυσσέας Ελύτης, «Ο Αύγουστος», απόσπασμα από *Τα ρω του έρωτα. Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2003³:

[...]

*Ο Αύγουστος ελούζονταν μες στην αστροφεγγιά
Κι από τα γένια του έσταζαν άστρα και γιασεμιά.*

3. Γιώργος Σαραντάρης, «Ήταν μια μέρα γελαστή» [αποσπάσματα], *Εικόνες ρέμβης*, στο Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 8, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 57:

*Ήταν μια μέρα γελαστή
Που τη χορεύαν όλοι*

*Ήταν καιρός που άνοιγε η καρδιά
Και μπαίναν τα λουλούδια*

*Ένας σοφός μάς άκουγε ξανά
Να λέμε παραμύθια
[...]*

*Εκελαϊδούσαν όλο πιο γλυκά
Τα σύννεφα στα δέντρα*

*Κι ήταν μια τρέλα τα πουλιά
Που ακούμπαγαν στην πλάση*

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε μαθητές να αναλύσουν νοηματικά τους δύο τελευταίους στίχους από το ποίημα του Γ. Ρίτσου.
2. Να εντοπίσουν τα χρώματα και τις εικόνες που υπάρχουν στα ποιήματα και να πουν σε ποια εποχή του χρόνου παραπέμπουν.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε μαθητές να αναζητήσουν μελοποιημένο το ποίημα του Οδ. Ελύτη, καθώς και άλλα τραγούδια και μελωδίες που σχετίζονται με τη φύση και τις εποχές του χρόνου, π.χ. από τα *Λιανοτράγουδα* του Γ. Ρίτσου, από δημοτικά τραγούδια (λ.χ. την «Ιτιά»), τις *Τέσσερις εποχές* του Βιβάλντι κ.λπ. Μπορούν έτσι να οργανώσουν, με τη βοήθεια του καθηγητή της Μουσικής, μια μουσική βραδιά με θέμα τη φύση.
2. Να αποδώσουν εικαστικά, χρησιμοποιώντας την τεχνική του κολάζ, εικόνες που υπάρχουν στα δύο ποιήματα.

Βιβλιογραφία

Για τη γνωριμία με το έργο του Γιάννη Ρίτσου πολύτιμη είναι η έκδοση *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιλογή Χρύσα Προκοπάκη, Κέδρος, Αθήνα 2000². Επίσης Αικατερίνη Μακρυνικόλα, *Βιβλιογραφία Γιάννη Ρίτσου 1924-1989*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας – Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1993. Επιλέγουμε, μεταξύ άλλων, και τις ακόλουθες δύο μελέτες: *Αφιέρωμα στο Γιάννη Ρίτσο*, Κέδρος, Αθήνα 1981, και Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, Συνολική θεώρηση του έργου του*, Κέδρος, Αθήνα 1981.

Όσον αφορά τον Οδυσσέα Ελύτη, όλο το ποιητικό έργο του συμπεριλαμβάνεται στην έκδοση που επιμελήθηκε ο Γιάννης Η. Χάρης: *Οδυσσέας Ελύτης, Ποίηση, Ίκαρος*, Αθήνα 2003³. Από την τεράστια βιβλιογραφία περιοριζόμαστε να σημειώσουμε τον τόμο *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη*, επιμέλεια Μάριο Βίττι, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1994, τις μελέτες της Λιλής Ζωγράφου, *Ο ηλιοπότης Ελύτης*, Αστέρι, Αθήνα 1979⁴, του Μάριο Βίττι, *Οδυσσέας Ελύτης*, Ερμής, Αθήνα 1984, και τον τόμο της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων, *Οδυσσέας Ελύτης, Σεμινάριο 23*, Αθήνα 1997.

Ίταλο Καλβίνο

Μανιτάρια στην πόλη

Πηγή

Ίταλο Καλβίνο, *Μαρκοβάλντο ή Οι εποχές στην πόλη*, μτφρ. Έφη Καλλιφατίδη, Καστανιώτης, Αθήνα 1989, σ. 15-19.

Στόχοι

- ❖ Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές, με αφετηρία το κείμενο ενός σημαντικού εκπροσώπου της μεταπολεμικής ιταλικής λογοτεχνίας, τις συνέπειες που μπορεί να έχει για τον άνθρωπο η απομάκρυνση από το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Να προβληματιστούν σχετικά με τις δυσκολίες και τους κινδύνους που κρύβει η διαβίωση στα αστικά κέντρα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Προβλήματα της διαβίωσης στα αστικά κέντρα. Στέρηση της φυσικής ζωής, κίνδυνοι από τη μόλυνση του περιβάλλοντος.
- ❖ Ζωή στην πόλη και ανθρώπινες σχέσεις. Απομόνωση, επιφύλαξη, ανταγωνισμός.
- ❖ Ο ρόλος της φύσης στη ζωή του ανθρώπου. Υγεία, χαρά, ποιότητα ζωής.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το κείμενο του Ί. Καλβίνο μπορεί να λειτουργήσει ως αφορμή για να συζητηθεί το φαινόμενο της συγκέντρωσης των πληθυσμών στα αστικά κέντρα και, στη συνέχεια, να εξε-

ταστούν οι συνέπειες αυτού του φαινομένου για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Όπως σημειώνεται και στον πρόλογο της έκδοσης από όπου προέρχεται η ιστορία (βλ. Πηγή), «Μέσα σε μια πόλη από τσιμέντο και άσφαλο ο Μαρκοβάλντο αναζητά τη φύση. Μα υπάρχει ακόμα η φύση; Η φύση που βρίσκει είναι περιφρονητική, παραμορφωμένη. Έχει συμβιβαστεί με την τεχνητή ζωή». Μέσα από αυτή την οπτική μπορεί να σχολιαστεί και η τελική σκηνή του κειμένου με την ομαδική τροφική δηλητηρίαση των κατοίκων που κατανάλωσαν τα μολυσμένα μανιτάρια. Καλό είναι να προσέξουν οι μαθητές ότι τα μανιτάρια που φύτεψαν στο αφιλόξενο περιβάλλον της τσιμεντούπολης έδωσαν αρχικά ένα μήνυμα ελπίδας, το οποίο, ωστόσο, αποδείχτηκε αργότερα απατηλό και επικίνδυνο.

Όσον αφορά τη δομή της ιστορίας, μπορούμε να παρακολουθήσουμε τη βασική της οργάνωση στηριζόμενοι στις πληροφορίες που μας παρέχει και πάλι ο πρόλογος της έκδοσης από όπου προέρχεται: «Ο Μαρκοβάλντο στη μεγαλούπολη 1) παρακολουθεί την εξέλιξη των εποχών στις ατμοσφαιρικές αλλαγές και στα ελάχιστα ίχνη ζωής των φυτών και των ζώων, 2) ονειρεύεται την επιστροφή στη φύση, 3) καταλήγει αναπόφευκτα σε απογοήτευση. Τα διηγήματα ακολουθούν αυτό το διάγραμμα, συχνά στην απλούστερη μορφή [...] μιας ιστορίας σε κόμικς [...] με την τελευταία βινιέτα να λειτουργεί σαν έκπληξη (και μάλιστα ως δυσάρεστη έκπληξη, διότι μοιάζουν μ' εκείνες τις "χωρίς λόγια" κωμικές ιστοριούλες που έχουν πάντοτε άσχημο τέλος)».

Παράλληλα κείμενα

1. Ευγενία Φακίνου, *Αστραδενή*, Κέδρος, Αθήνα 1995¹⁹.
2. Μαρία Ιορδανίδου, *Η αυλή μας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1981.

Συμπληρωματική εργασία

Μια ομάδα μαθητών να αναλάβει να διαβάσει το μυθιστόρημα της Ευγενίας Φακίνου *Αστραδενή*, που αναφέρεται στην εγκατάσταση μιας μικρής νησιωτοπούλας στην Αθήνα, και να προσπαθήσει να βρει ομοιότητες και αναλογίες με το μυθιστόρημα του Ί. Καλβίνο.

Διαθεματική εργασία

Ζητήστε από τους μαθητές να απευθυνθούν στον καθηγητή της Φυσικής και να ανατρέξουν σε βιβλία Φυτολογίας, ώστε να συγκεντρώσουν χρήσιμες πληροφορίες για τα μανιτάρια και να τις παρουσιάσουν στην τάξη.

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Ποια συναισθήματα κατακλύζουν το Μαρκοβάλντο μόλις πρωτοβλέπει τα μανιτάρια; Πώς τα εξηγείτε;
2. «Έτσι η ανακάλυψη εκείνη... δύσπιστο φόβο»: Πώς ερμηνεύετε την αλλαγή της διάθεσης του ήρωα;
3. Βρείτε στο κείμενο σημεία που να δείχνουν τη δύσκολη οικονομικά ζωή του Μαρκοβάλντο.
4. Υπάρχουν σημεία του διηγήματος που σας έκαναν να γελάσετε; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

Βιβλιογραφία

Σχετικά με τη ζωή και το έργο του Ί. Καλβίνο μπορεί να βρει κανείς αρκετά στοιχεία στα εισαγωγικά σημειώματα που συνοδεύουν τις μεταφράσεις των έργων του στα ελληνικά: βλ., π.χ., την εισαγωγή της έκδοσης από όπου προέρχεται το απόσπασμα ή το εισαγωγικό σημείωμα του Ανταίου Χρυσοστομίδη στην έκδοση Ί. Καλβίνο, *Οι δύσκολοι έρωτες*, μτφρ. Ανταίος Χρυσοστομίδης, Αστάρτη, Αθήνα 1985². Πολύ χρήσιμο υλικό για το έργο του, με αφορμή μια ιστορία από το *Μαρκοβάλντο ή Οι εποχές στην πόλη*, που ανθολογείται στο σχολικό εγχειρίδιο *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' Ενιαίου Λυκείου (επιλογής), συγκεντρώνει η Γεωργία Δράκου στον ειδικό ηλεκτρονικό φάκελο του ηλεκτρονικού κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/pezography/Calvino/Calvino.htm>). Στον ηλεκτρονικό κόμβο, επίσης, μπορεί να βρει κανείς μια επιλογή από ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, που αναφέρονται στη ζωή και το έργο του Ιταλού συγγραφέα (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/sites/sites.htm>).

Σχετικά με τη χρήση και τη διδασκαλία της τέχνης των κόμικς στο Γυμνάσιο βλ. την πρόταση του Γρηγόρη Πασχαλίδη «Κόμικς», στο *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμέλεια Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη, Ελένη Χοντολίδου, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, σ. 169-174.

Λαογραφικά

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές όσο το δυνατόν περισσότερες μορφές της νεοελληνικής λαϊκής παράδοσης.
- ❖ Να έρθουν σε επαφή με ποικίλα λογοτεχνικά είδη της λαϊκής παράδοσης (παραμύθια, θέατρο σκιών, δημοτικά τραγούδια) και να γνωρίσουν, σε πρώτο επίπεδο, τα ειδικά χαρακτηριστικά του καθενός.
- ❖ Να διαπιστώσουν ότι αντιλήψεις, νοοτροπίες και έθιμα της λαϊκής παράδοσης αποτελούν κεντρικά θεματικά μοτίβα στη λογοτεχνία και ότι εξακολουθούν να αξιοποιούνται και σε σύγχρονα λογοτεχνικά έργα.
- ❖ Να γνωρίσουν εμβληματικές φιγούρες και τύπους του θεάτρου σκιών (Καραγκιόζης, Χατζηαβάτης, Μπαρμπαγιώργος).

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Πέρα από την καθιερωμένη ανάλυση των ανθολογημένων κειμένων, τα παραμύθια, τα νανουρίσματα και το θέατρο σκιών προσφέρονται ιδιαίτερα για να διδαχτούν με εναλλακτικούς τρόπους, ώστε να προκληθεί το ενδιαφέρον των μαθητών. Η αφήγηση παραμυθιών από παραδοσιακούς ερασιτέχνες (γιαγιάδες, παππούδες) ή επαγγελματίες παραμυθάδες, η ακρόασή τους από σύγχρονες ηχογραφήσεις και βιντεοσκοπήσεις, η παρακολούθηση παραστάσεων Καραγκιόζη, η πρόσκληση караγκιοζοπαιχτών στο σχολείο, η ακρόαση ηχογραφημένων νανουρισμάτων (και γενικά δημοτικών τραγουδιών), αλλά και η πρόσκληση παραδοσιακών τραγουδιστών και μουσικών συγκροτημάτων, είναι μερικοί από τους τρόπους που μπορεί να επιλέξει ο διδάσκων. Ειδικά για τον Καραγκιόζη, μπορεί να αξιοποιηθούν και οι προτεινόμενες διευθύνσεις στο διαδικτυο όπου το σχετικό υλικό το οποίο συγκεντρώνεται είναι και πλούσιο και ελκυστικό.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που συστήνονται για τα ανθολογημένα έργα της ενότητας αυτής μπορούν να αξιοποιηθούν για να συμβάλουν στην κατανόηση και εμπέδωση χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της μορφής και της δομής των λαογραφικών κειμένων. Έτσι, μέσα από τα προτεινόμενα για συνανάγνωση παραμύθια και νανουρίσματα είναι δυνατόν να γίνουν παρατηρήσεις σχετικά με τη δομή και την τυπολογία των παραμυθιών και των νανουρισμάτων, σχετικά με τις στερεότυπες τεχνικές που χρησιμοποιούνται κ.ά. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να χρησιμεύσουν για να διαφανεί σαφέστερα ο χαρακτήρας των ηρώων (π.χ. στην περίπτωση του Καραγκιόζη και των άλλων προσώπων του θεάτρου σκιών).

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ο καθηγητής καλό είναι να αναθέσει ατομικές ή ομαδικές εργασίες, που θα σχετίζονται με τη συγκέντρωση παραμυθιών, λαϊκών παραδόσεων, δημοτικών τραγουδιών, λαϊκών δοξασιών, λαογραφικών εθίμων από τις περιοχές καταγωγής ή διαμονής των μαθητών. Σε περιπτώσεις σχολείων όπου φοιτούν μαθητές από άλλες χώρες, η συγκέντρωση τέτοιου είδους υλικού μπορεί να αποτελέσει ερέθισμα για να γίνουν συγκρίσεις και να εντοπιστούν οι ποικιλίες του λαογραφικού φαινομένου, μέσω του οποίου εκφράζεται η λαϊκή συνείδηση σε διαφορετικούς τόπους. Εξίσου εποικοδομητικές μπορούν να αποβούν και οι επισκέψεις σε λαογραφικά μουσεία, αλλά και, εφόσον είναι εφικτό, σε μουσεία με ειδικότερο λαογραφικό ενδιαφέρον: π.χ. στο Κέντρο Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (όπου διασώζονται καταγραμμένα παραμύθια, παραδόσεις και δημοτικά τραγούδια –με πλούτο παραλλαγών– από διάφορες περιοχές της Ελλάδας), σε μουσεία παραδοσιακών μουσικών οργάνων κ.ά. Επίσης, με αφορμή το κείμενο του Καραγκιόζη θα μπορούσε να ανατεθεί σε μαθητές το ανέβασμα μιας παράστασης ολόκληρου του έργου ή συγκεκριμένων σκηνών του.

Λαϊκό παραμύθι

Το πιο γλυκό ψωμί

Πηγή

Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα, επιμέλεια Δημήτριος Λουκάτος, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 48, Ζαχαρόπουλος, σ. 160-162.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επικοινωνία με ένα αξιόλογο λαογραφικό κείμενο και να κατανοήσουν ότι το λαϊκό αφήγημα είναι –μαζί με το δημοτικό τραγούδι– η σημαντικότερη γλωσσική και λογοτεχνική εκδήλωση του λαού μας.
- ❖ Να γνωρίσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του περιεχομένου και της μορφής των λαϊκών αφηγήσεων.
- ❖ Να προβληματιστούν πάνω στο θέμα της εργασίας ως πηγής χαράς και ικανοποίησης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η «δυστυχία» της απραξίας: ο βασιλιάς τα είχε όλα, δε χρειαζόταν να προσπαθήσει για τίποτε· κι όμως αυτό το γεγονός τον έκανε δυστυχημένο. Η δυστυχία στο παραμύθι εκφράζεται αλληγορικά ως ανορεξία.
- ❖ Η σοφία και η εσωτερική γαλήνη του βιοπαλαιστή. Ο εργάτης της γης αντλεί ικανοποίηση μέσα από τη δουλειά και την απλότητα.
- ❖ Το ψωμί ως προϊόν και ως αμοιβή του ανθρώπινου μόχθου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προφορικότητα της αφήγησης, η απλότητα του μύθου, η εκφραστική λιτότητα και η ανθρωπιστική διάθεση κάνουν το παραμύθι μας, και γενικά το ελληνικό λαϊκό αφήγημα, ένα γραφικό καθρέφτισμα της κοινωνικής ζωής του τόπου.

Η προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει από μια πραγματολογική θεώρηση των παραμυθιών, επισημαίνοντας ότι σε όλους τους λαούς το παραμύθι: α) ψυχαγώγησε το κοινό σε ώρες δουλειάς, ταξιδιού, οικογενειακής ζωής, β) διεύρυνε τη φαντασία και τις γνώσεις του κοινού αυτού, γ) καλλιέργησε την αφήγηση και έγινε πρόδρομος της λογοτεχνίας. Ανάλογα με το περιεχόμενό τους τα παραμύθια διακρίνονται σε μυθικά, εξωτικά, διηγηματικά, θρησκευτικά, σατιρικά κ.ά. Τα παραμύθια κάθε χώρας είναι συνήθως παραλλαγές ενός παγκόσμιου προτύπου, αλλά διατηρούν το εθνικό χρώμα τους στη γλώσσα, στα στοιχεία της καθημερινής ζωής, στα αφηγηματικά μοτίβα και στον τρόπο της διήγησης. Διευκρινίζεται ότι αφηγηματικά μοτίβα είναι τα επιμέρους θέματα της ιστορίας (εδώ: ανορεξία – συμβουλή – δοκιμασία), ενώ οι βασικοί αφηγηματικοί τρόποι είναι η αφήγηση (η εκτύλιξη της ιστορίας από τον αφηγητή), οι διάλογοι, η περιγραφή.

Στη συνέχεια η διδασκαλία καλό είναι να εστιάζει στο περιεχόμενο και στη μορφή του λαϊκού παραμυθιού. Ο μύθος του εν λόγω παραμυθιού δομείται πάνω στα μοτίβα πρόβλημα-συμβουλή, δοκιμασία-ικανοποίηση. Το πρόβλημα είναι η ανορεξία του βασιλιά για

τα πλούσια φαγητά του παλατιού. Η ελληνική λαϊκή θυμοσοφία με τη μορφή του γέροντα συστήνει το «γλυκό ψωμί», το βασικό διατροφικό είδος των απλών ανθρώπων. Το γλυκό ψωμί, ωστόσο, το κερδίζει κανείς με τη δουλειά και το μόχθο από την καλλιέργεια της γης. Έτσι, η δοκιμασία του βασιλιά στις τρεις μέρες σκληρής δουλειάς θα του χαρίσει την πολυπόθητη όρεξη, θα δώσει δηλαδή χαρά και νόημα στη ζωή του (ανάλογα μοτίβα συναντάμε και στο ανατολίτικο λαϊκό παραμύθι «Ο βασιλιάς και το αηδόνι»· η μελαγχολία εκείνου του βασιλιά θεραπεύεται με το γλυκό κελάηδημα ενός αληθινού πουλιού). Το αφηγηματικό μοτίβο της δοκιμασίας είναι συνηθισμένο τόσο στους αρχαίους μύθους (άθλοι του Ηρακλή, μύθος του Ιάσονα, του Οιδίποδα) όσο και στα ανατολίτικα και ευρωπαϊκά παραμύθια στα οποία ο ήρωας καλείται να εκτελέσει τις παραγγελίες που του αναθέτει κάποιος άλλος.

Ιδιαίτερα να προσεχθούν οι ανθρώπινοι χαρακτήρες του παραμυθιού, που είναι οικείοι και καλόβολοι. Ο βασιλιάς, ενώ στην αρχή παρουσιάζεται αυταρχικός και απειλητικός, στη συνέχεια υπακούει στις παραινέσεις του σοφού γέροντα (ευνοημένος ήρωας), ημερεύει και γίνεται ευτυχής. Ο αφηγητής δεν παραλείπει να φέρει την αφήγηση στα μέτρα και τις ανάγκες των ακροατών του και να ευχηθεί «να τρώαμε κι εμείς έτσι!».

Ως προς τη μορφή, το λαϊκό παραμύθι έχει λιτή αφήγηση, παρατακτική σύνταξη και απέριτη γλώσσα. Οι διάλογοι, όπως και η αφήγηση, είναι φυσικοί, βιωματικοί και διατηρούν τη ζωντάνια του προφορικού λόγου («να μην τα πολυλογούμε» κ.λπ.). Ο λαϊκός αφηγητής είναι υποχρεωμένος να αρθρώσει το λόγο του με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στο γλωσσικό αισθητήριο και στα πολιτισμικά βιώματα του κοινού που τον παρακολουθεί με παιδική περιέργεια και αθωότητα.

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Η υπόθεση του παραμυθιού εκτυλίσσεται πάνω σε επιμέρους θέματα (αφηγηματικά μοτίβα). Το πρώτο θέμα είναι το πρόβλημα του ήρωα, δηλαδή η ανορεξία του βασιλιά. Γράψτε και τα υπόλοιπα θέματα με τη σειρά που εμφανίζονται στο παραμύθι.
2. Γνωρίσματα του λαϊκού παραμυθιού είναι η προφορικότητα, η σύνδεσή του με τη ζωή και τις ασχολίες των ανθρώπων, η διδακτική πρόθεση. Μπορείτε να βρείτε στο παραμύθι σημεία που επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση;
3. Ποιος ήρωας προκαλεί τη συμπάθειά σας; Αιτιολογήστε την επιλογή σας.
4. «...η ζάχαρη του ψωμιού σου ήταν ο ιδρωτας που έχυσες για να το φτιάξεις»: Ποιο είναι το νόημα αυτής της φράσης;

Βιβλιογραφία

- Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, τόμ. 3 (1988, αφιέρωμα: «Το παραμύθι και οι παραμυθάδες»).
- Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα*, επιμέλεια Β. Αναγνωστόπουλος, Καστανιώτης, Αθήνα 1995.
- Λουκάτος Δ., Εισαγωγή στο *Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 48, Αετός, σ. ζ'-κδ'.
- , *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978.

Μέγας Γ., *Ελληνικά παραμύθια*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1978.
 Μερακλής Μ., *Τα παραμύθια μας*, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη, χ.χ.

Αντώνης Μόλλας

Η πείνα του Καραγκιόζη

Πηγή

Αντώνης Μόλλας, «Το χάνι του Μπαρμπαγιώργου» στο *Ο Καραγκιόζης*, τόμ. Α', επιμέλεια Γιώργος Ιωάννου, Ερμής, Αθήνα 1971, σ. 49-51.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με τη μεγάλη παράδοση του θεάτρου σκιών και να γνωρίσουν τους ήρωές του μέσα από τα καταγραμμένα κείμενα των παραστάσεων.
- ❖ Να γνωρίσουν την τυπολογία των προσώπων του θεάτρου αυτού και να συνειδητοποιήσουν τις αναλογίες που έχουν με τύπους και κοινωνικές ομάδες της παλαιότερης νεοελληνικής κοινωνίας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Θέατρο σκιών. Προέλευση, σταθμοί, δημιουργοί.
- ❖ Λαϊκές θεατρικές παραστάσεις. Αμεσότητα, χιούμορ, σάτιρα.
- ❖ Λαϊκή παράδοση και σύγχρονα θέματα στον Καραγκιόζη.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το θέατρο σκιών, το γνωστό αυτό είδος του λαϊκού θεάματος, έχει αφετηρία του την Άπω Ανατολή. Με τη μεσολάβηση των Αράβων και των Τούρκων φτάνει στα Βαλκάνια και στην Ελλάδα. Στον εξελληνισμό του τουρκικού Karagöz σημαντικό ρόλο έπαιξε, γύρω στα 1880, ο Πατρινός καραγκιοζοπαίχτης Μίμαρος. Κορυφαία είναι και η συμβολή του Αντώνη Μόλλα, ο οποίος εμπλούτισε τον Καραγκιόζη με αντιπροσωπευτικούς ελληνικούς τύπους (γύρω στα 1920).

Το λαϊκό θέατρο αποτελεί ενδιάμεση κατηγορία ανάμεσα στο πρωτογενές θέαμα και στο θέατρο. Ο Καραγκιόζης ως λαϊκή παράσταση είχε ομοιογενές και ευρύ λαϊκό κοινό που συμμετείχε με το νου και το συναίσθημα στο θέαμα.

Η αμεσότητα, το χιούμορ, η σάτιρα, η παιδαγωγική πρόθεση είναι τα συστατικά του λαϊκού θεάτρου, και ειδικότερα του θεάτρου σκιών. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η αμεσότητα της επικοινωνίας καραγκιοζοπαίχτη – κοινού.

Στο απόσπασμα από την κωμωδία του Αντώνη Μόλλα εμφανίζονται τρεις από τους χαρακτηριστικότερους τύπους του θεάτρου αυτού: ο Καραγκιόζης, ο Χατζηαβάνης και ο Μπαρμπαγιώργος. Από τη μελέτη του Γ. Ιωάννου (βλ. Βιβλιογραφία) αντλούνται και παρατίθενται τα βασικά χαρακτηριστικά των τριών προσώπων-τύπων που συναντάμε στον Καραγκιόζη και εμφανίζονται και στο συγκεκριμένο απόσπασμα:

1. «Ο Καραγκιόζης: Είναι ένας θεόφτωχος, μα αιώνια ζωηρός και κεφάλτος άνθρωπος του λαού, που κατοικεί με την οικογένειά του σε μια μεγάλη σύγχρονη ελληνική πόλη, Αθήνα μάλλον ή Πειραιά. Η κατοικία του είναι μια ετοιμόρροπη όσο και περιφνημη καλύβα. Απέναντί της, πάντως, λάμπει το σαράι του πασά [...]. Ο ίδιος ο Καραγκιόζης είναι κακομούτσουνος, σαν σάτυρος – σκυλομούτρης, όπως τον λέει ο ωραιοπαθής Βεληγκέκας. Επιπλέον παρουσιάζει και λίγη ή πολλή καμπούρα [...]. Ο Καραγκιόζης δεν ξέρει καλά καμιά τέχνη, είναι όμως πρόθυμος ν' ανακατευτεί παντού, ακόμα και σε επιστημονικές δουλειές, γιατί αποτυχαίνοντας δεν έχει τίποτε να χάσει. Το ξύλο, εξάλλου, δεν το φοβάται, το έχει συνηθίσει. Από αυτή την τάση του, να χώνεται με κάθε ευκολία σε όλες τις δουλειές, έχουν πηγάσει ένα σωρό κωμωδίες, όπου διά του Καραγκιόζη γελοιοποιούνται αγρίως διάφορα επαγγέλματα, επιστήμες και ιδιότητες [...]. Φυσικά, στα επαγγέλματα αυτά πάντα αποτυχαίνει, κάνει ζημιές, αποκαλύπτεται, και τέλος, ύστερα από πανηγυρικούς ξυλοδαρμούς, καταλήγει στην καλύβα του πεινασμένος όσο και πρώτα. Αυτή η αιώνια πείνα του, που διαλαλεί με όλους τους τόνους και τους τρόπους, είναι το σπαραχτικότερο μα και αληθινότερο παράπονο και ψυχικό τραύμα του ελληνικού λαού [...].»
2. «Ο Χατζηαβάνης: Εξωτερικά, τουρκοφέρνει περισσότερο απ' όλα τα άλλα πρόσωπα του θεάτρου σκιών. Σαν φιγούρα έμεινε σχεδόν ανεξέλικτος. Φορεί πάντα την τούρκικη φορεσιά και μια σκούφια [...]. Επίσης, είναι λίγο κουλός απ' το αριστερό χέρι, γι' αυτό συνήθως εικονίζεται να κρατάει το γενάκι του. Σαν χαρακτήρας είναι ακόμα πιο αντιλεγόμενος κι απ' τον Καραγκιόζη. Άλλοτε πονηρός και κλέφτης – πάντα όμως σοβαροφανής [...]. Όπως και να έχει το πράγμα, έξω απ' τον Καραγκιόζη, στο στόμα του ελληνικού λαού σήμερα, το όνομά του είναι συνώνυμο με τον κόλακα, τον δουλοπρεπή, τον αιώνια συμβιβαστικό και τον συνεργαζόμενο πάντα με τις δυνάμεις κατοχής της εξουσίας, όποιες κι αν είναι αυτές. Αλλά και μέσα στο θέατρο του Καραγκιόζη συχνά έτσι παρουσιάζεται, με την διαφορά ότι τις γαλιφιές του και τις ασυνειδησίες του τις κάνει για να βοηθήσει όχι μόνο τον εαυτό του, μα και τους συνανθρώπους του, το φίλο του Καραγκιόζη, ιδίως [...].»
3. «Ο Μπαρμπαγιώργος: Ο τύπος αυτός είναι ασφαλώς η κορυφαία δημιουργία των ελλήνων καραγκιοζοπαιχτών. Εκπροσωπεί το Ρουμελιώτη και γενικά τον πρωτόγονο και αφελή, αλλά σχετικά αγάλαστο στην ψυχή Έλληνα [...]. Πότε πότε “ροβολάει” στην πολιτεία είτε για δουλειές του είτε και για να γλιτώσει τον Καραγκιόζη απ' τα ατέλειωτα μπλεξίματά του. Εντούτοις, δεν έχει καθόλου καλή ιδέα για τον ανεψιό του, και «λουμποδύτ» τον ανεβάζει και τον κατεβάζει. Αλλά και ο Καραγκιόζης, σαν γνήσιος εξαθλιωμένος προλετάριος, τον ποτίζει διαρκώς με το φαρμάκι της αχαριστίας. Διαρκώς του κάνει “χουνέρια”, κι ο Μπαρμπαγιώργος μετά τα παθήματά του αγρίως του τις βρέχει [...]. Ο Μπαρμπαγιώργος μιλάει τα ρουμελιώτικα κι έχει, βέβαια, κι αυτός ένα σωρό αδυναμίες, που καθόλου δεν αποκρύβονται. Είναι σιγκούννης, προληπτικός και για τα καλά ερωτιάρης. Όταν είναι να “ροβολήσει” απ' τα βουνά στην πολιτεία, κάνει τέτοιες απίθανες και για όλες τις περιπτώσεις ετοιμασίες, που η περιγραφή τους είναι απ' τα ωραιότερα και αστειότερα κομμάτια του θεάτρου σκιών [...].»

Παράλληλα κείμενα

1. Για να φανεί η ποικιλία των θεμάτων του ρεπερτορίου του Καραγκιόζη αλλά και οι τύποι των πρωταγωνιστών (Καραγκιόζης, Χατζηαβάτης, Σιορ-Διονύσιος, Μπαρμπαγιώργος, Σταύρακας, Δερβέναγας, Μορφονιός, Κολλητήρης, Καραγκιόζαϊνα, Εβραίος, Μπέης, Πασάς, Βεζίρης), μπορεί να διαβαστούν μερικά από τα καταγραμμένα κείμενα των παραστάσεων του Καραγκιόζη, που συμπεριλαμβάνονται στην έκδοση του Γιώργου Ιωάννου (βλ. Βιβλιογραφία). Μπορεί επίσης να διαβαστούν ιστορίες από τις περιπέτειες του παλαιότερου λαϊκού αναγνώσματος του Μπερτόλδου.
2. Για την ενδιαφέρουσα αλλά και δύσκολη ζωή του καραγκιοζοπαίχτη προσφέρεται το διήγημα του Γ. Βλαχογιάννη «Της τέχνης τα φαρμάκια», *Διηγήματα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 11-65.

Συμπληρωματική εργασία

Να μελετηθεί η γλώσσα του κειμένου. Τι προκαλεί εντύπωση, λαμβάνοντας υπόψη ότι η παράσταση απευθυνόταν σε λαϊκό κοινό;

Διαθεματικές εργασίες

1. Με αφορμή το απόσπασμα από το κείμενο του Αντώνη Μόλλα μπορεί να ανατεθεί σε μαθητές που έχουν κάποια έφεση στο σχέδιο να φιλοτεχνήσουν φιγούρες για τους ήρωες του Καραγκιόζη. Καλό θα ήταν να προηγηθεί ενημερωτική ξενάγηση, εάν είναι εφικτό, σε χώρους όπου εκτίθενται φιγούρες του θεάτρου σκιών (μουσεία, παραδοσιακά εργαστήρια κ.λπ.) ή επίσκεψη σε σχετικές με το θέμα ιστοσελίδες του διαδικτύου (βλ. Βιβλιογραφία).
2. Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής μπορεί να οργανωθεί και να ανεβεί από τους μαθητές μια σύντομη παράσταση Καραγκιόζη (σχετικά με την αξιοποίηση θεατρικών κειμένων στην Α' Γυμνασίου στο πλαίσιο του μαθήματος της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας βλ. την πρόταση της Αντιγόνης Τσαρμποπούλου «Θέατρο: η κωμική σκηνή» στον τόμο *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμέλεια Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη, Ελένη Χοντολίδου, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, σ. 185-200).
3. Μπορεί επίσης να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να συλλέξουν πληροφορίες για την ιστορία του Καραγκιόζη (την καταγωγή του, την εμφάνιση και την εξέλιξή του στον ελληνικό χώρο κ.λπ.).

Βιβλιογραφία

Για την καταγωγή του Καραγκιόζη, την εμφάνιση και την πορεία του είδους στον ελληνικό χώρο κατατοπιστική είναι η εισαγωγή του Γιώργου Ιωάννου στην έκδοση *Ο Καραγκιόζης*, τόμοι Α'-Β', Ερμής, Αθήνα 1971.

Επίσης, βλ. Κατερίνα Μυστακίδου, *Οι μεταμορφώσεις του Καραγκιόζη*, Εξάντας, Αθήνα 1998, και Γιάννης Κιουρτσάκης, *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία (Το παράδειγμα του Καραγκιόζη)*, Κέδρος, Αθήνα 1996².

Πολύ πλούσιο σε υλικό είναι το CD-ROM *Καραγκιόζης, Η μαγεία του θεάτρου σκιών*, κείμενα – επιμέλεια Ντορίνα Παπαλιού, Καστανιώτης, Αθήνα 2001, στο οποίο περιλαμβάνο-

νται υλικό από πρωτότυπες παραστάσεις, δημοσίευτες φωτογραφίες από τα αρχεία των караγκιοζοπαϊχτών Μάνθου Αθηναίου και Μίμη Μάνου και, κυρίως, παιχνίδι, μέσα από το οποίο τα παιδιά μπορούν να κατασκευάσουν φιγούρες και να στήσουν τη δική τους παράσταση.

Βλ. και στην ιστοσελίδα του μουσείου του μεγάλου караγκιοζοπαϊχτή Ευγένιου Σπαθάρη http://www.karagiozismuseum.gr/spatharides/sotiris_spatharis_ergo.htm ή στην ιστοσελίδα του Πατρινού караγκιοζοπαϊχτή Κώστα Μακρή (<http://www.kostasmakris.gr>), όπου υπάρχει πλούσιο υλικό γύρω από την ιστορία του Караγκιόζη.

Δημοτικό τραγούδι

Ύπνε μου κι έπαρέ μου το

Πηγή

Γεώργιος Μ. Γεωργίου, *Καρπαθιακά*, τόμ. Α', Πειραιάς 1958, σ. 181.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα τραγούδι που συνέθεσε η σύγχρονη λαϊκή μούσα της ακριτικής Καρπάθου για τη γέννηση ενός παιδιού και να απολαύσουν τη γλώσσα και το ρυθμό του.
- ❖ Να κατανοήσουν τη διαχρονική συνέχεια της παράδοσής μας με αφορμή το όμορφο έθιμο των «Εφτά», που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο πλούτος και η αφθονία των αγαθών ως προϋπόθεση ευτυχίας.
- ❖ Η συμβολή της μοίρας και ο ρόλος της θρησκείας. Συνύπαρξη παγανιστικών – χριστιανικών στοιχείων.
- ❖ Οι υπερβολές της αγάπης (όπως π.χ. τα αντίδωρα που τάζονται στον ύπνο).

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η γέννηση ενός παιδιού είναι το σημαντικότερο γεγονός στη ζωή της ελληνικής οικογένειας· γι' αυτό σε όλα τα μέρη γίνεται δεκτή με χαρά. Ιδιαίτερα εορτάζεται στην Κάρπαθο η γέννηση της κόρης, η οποία θα συνεχίσει την παράδοση της μητέρας της σε αξιοσύνη.

Στο νανούρισμα –το οποίο, ας σημειωθεί, αποτελεί σύγχρονη εκδοχή παλαιού τραγουδιού– υπάρχουν αρκετά από τα τυπικά γνωρίσματα του δημοτικού τραγουδιού, π.χ. ο δεκαπεντασύλλαβος στίχος, οι προσωποποιήσεις, οι υπερβολές, οι επαναλήψεις κ.λπ., αλλά και η ομοιοκαταληξία, αφού το νανούρισμα τραγουδιέται τονισμένο πάνω σε τοπικούς μουσικούς σκοπούς.

Είναι αξιοπρόσεχτο ότι ο τραγουδιστής παραβάλλει την Κάρπαθο και την κοντινή Ρόδο με την Αλεξάνδρεια και την Κωνσταντινούπολη, αφού τις προσφέρει ως αντίδωρο

στα δώρα του ύπνου. Η αφθονία των προϊόντων και ο πλούτος προβάλλονται ως ζητούμενα από τη μοίρα («το καλό σου ριζικό να κουβαλεί να φέρνει»)· παράλληλα, όμως, τονίζεται και η προστασία του βρέφους από την Παναγία, τον Χριστό και τον Αϊ-Γιάννη. Γενικά, οι ευχές και τα παινήματα προς τη νεογέννητη παραπέμπουν σε παλαιές εποχές («τσεμπέρι με τα χάντρα»), με εξαίρεση την αναφορά στα δύο επαγγέλματα των υποψήφιων γαμπρών, «γιατροί και δικηγόροι», τα οποία απηχούν τις σύγχρονες προτιμήσεις.

Παράλληλο κείμενο

ΕΛΑ, ΥΠΝΕ

*Έλα, ύπνε, και πάρε το, Χριστέ, 'ποκοίμισέ το,
πάν' το μες στου Μάη τ' αμπέλι και στου Γιάνν' το περιβόλι.
Κόψε το ένα σταφύλι, δώσε το κι ένα καρπούζι.
Το σταφύλι να το φάει, το καρπούζι να το παίξει,
να κοιμάται σαν τ' αρνέλ' να ξυπνά σα μοσχαρέλ'.*

περ. Θρακικά, τόμ. 1, 1928, σ. 138

Συμπληρωματική εργασία

Να αναζητήσουν και να βρουν οι μαθητές ποια στοιχεία από την παράδοση και ποια από τη σύγχρονη εποχή έχουν εισαχθεί στο νανούρισμά μας.

Διαθεματικές εργασίες

1. Ο ύπνος αποτελεί προσωποποιημένη μυθολογική θεότητα. Να ανατεθεί σε μαθητές να βρουν σχετικές πληροφορίες και εικαστικές απεικονίσεις του.
2. Αν οι μαθητές ζουν σε χωριά ή επαρχιακές πόλεις, να βρουν και να διαβάσουν στην τάξη τοπικά νανουρίσματα και έθιμα. Αν ζουν σε αστικά κέντρα, να αναζητήσουν και να ακούσουν έντεχνα (επώνυμα) νανουρίσματα.

Βιβλιογραφία

Καρπαθιακή λαογραφία. Όψεις του λαϊκού πολιτισμού, επιμέλεια Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Αθήνα 2001.

Μιχαηλίδης-Νουάρος Μιχαήλ, *Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου*, τόμ. Α', Αθήνα 1969².

Χιωτάκη-Σκευοφύλακα Πόπη, *Το έθιμο των «Εφτά» στην Κάρπαθο*, Αθήνα 2001.

Μελοποίηση

Νίκος Κυπουργός, *Νανουρίσματα*. Τραγούδι Σαββίνα Γιαννάτου (από τη Lyra).

Μαρία Ιορδανίδου

Τα φαντάσματα

Πηγή

Μαρία Ιορδανίδου, *Η αυλή μας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1981 (απόσπασμα), σ. 114-119.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τις διάφορες εκφάνσεις του λαϊκού βίου και πολιτισμού, τις συνήθειες και τα έθιμα του λαού μας.
- ❖ Να αναπτύξουν διάλογο σχετικά με τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες και να προβληματιστούν για τις επιπτώσεις που μπορεί να έχουν στη ζωή μας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο άνθρωπος μπροστά στο άγνωστο και το δυσερμήνευτο.
- ❖ Η γνώση, η εκλογίκευση και το χιούμορ ως αντίδοτα των προλήψεων και των δεισιδαιμονιών.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στην αρχή είναι καλό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι ο άνθρωπος πολλές φορές, αδυνατώντας να εξηγήσει συμβάντα ή φαινόμενα ασυνήθιστα, τα αποδίδει σε υπερφυσικές δυνάμεις. Ο φόβος, η απορία και η εσωστρέφεια είναι τα γνωρίσματα του προληπτικού και του δεισιδαίμονα, ο οποίος φαντάζεται κινδύνους και αξιολογεί ως ύποπτες και καταστροφικές ακόμα και απλές συμπτώσεις.

Στο απόσπασμα αυτό οι ανεξήγητοι ήχοι στο νεκροταφείο πήραν στο μυαλό της ηρώιδας διαστάσεις θρίλερ. Η κατοπινή ωστόσο γνώση (ότι δηλαδή οι ήχοι προέρχονταν από τις κουκουβάγιες) απομυθοποίησε τις υπερφυσικές διαστάσεις και τοποθέτησε τα συμβάντα σε ρεαλιστική βάση. Το γεγονός ότι η απομυθοποίηση οδήγησε την αφηγήτρια στην απογοήτευση, πιθανόν να σημαίνει ότι ο άνθρωπος αισθάνεται κάποτε την ανάγκη να ερμηνεύει τα πράγματα μέσω των μύθων.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Ο φιλόλογος μπορεί να προτρέψει τους μαθητές να βρουν πληροφορίες για προλήψεις σχετικές με ζώα, φυτά, νεκρούς, φυσικά φαινόμενα, αριθμούς και να προκαλέσει συζήτηση γύρω από την πιθανή προέλευσή τους.
2. Να αναζητήσουν οι μαθητές σε λεξικά την ετυμολογία των λέξεων *πρόληψη* και *δεισιδαιμονία* για να κατανοήσουν καλύτερα το περιεχόμενό τους.

Βιβλιογραφία

Βλ. Ανδρέα Λασκαράτου, *Ιδού ο άνθρωπος*, όπου μεταξύ των πολλών χαρακτήρων υπάρχει και ο «Προληπτικός και δεισιδαίμων». (Βλ. Ανδρέα Λασκαράτου, *Άπαντα*, τόμ. Β', σ. 19-133: 95-97.)

Για τη δημιουργία των μύθων και την εξήγηση των συμβάντων από τα οποία δημιουργήθη-

καν αυτοί βλ. το βιβλίο του Ι. Ζερβού, *Μύθοι της ζωής*, Βιβλιοπωλείον Μ. Σαλιβέρου, Αθήνα, χ.χ. Για την έννοια του μύθου βλ. και στα περιοδικά *Γράμματα και Τέχνες*, τχ. 34 (1984), *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, τόμ. 2 (1987), και *Διαδρομές*, τχ. 42 (1996). Κείμενα για ζώα και πουλιά μπορεί να βρει κανείς στο βιβλίο του Στέφανου Γρανίτσα, *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου*, Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1921 (και διάφορες επανεκδόσεις του).

Κοσμάς Πολίτης

Τα τσερκένια

Πηγή

Κοσμάς Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου*, επιμέλεια Πήτερ Μάκριτζ, Ερμής, Αθήνα 1990, σ. 140-143.

Στόχος

❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές το λαϊκό έθιμο του πετάγματος του χαρταετού, όπως το τηρούσαν οι Έλληνες της Σμύρνης, και να το συνδέσουν με τις δικές τους εμπειρίες, τις σημερινές.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Τα λαϊκά έθιμα στις αρχές του περασμένου αιώνα: το πέταγμα του χαρταετού.
- ❖ Η παιδική ηλικία, οι φίλοι και τα αυτοσχέδια παιχνίδια.
- ❖ Από την κατασκευή του «τσερκενιού» μέχρι το ανέβασμα «στα ουράνια»: τα στάδια τέλεσης του εθίμου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο αφηγητής περιγράφει στο συνομιλητή του μια σκηνή από την παιδική ηλικία του στη Σμύρνη. Συγκεκριμένα αναφέρεται στο πέταγμα των χαρταετών (τσερκενιών), έθιμο ιδιαίτερα αγαπητό σε μικρούς και μεγάλους. Αξίζει να τονιστεί η πάνδημη συμμετοχή στο έθιμο αυτό, που μέσα στο κείμενο δηλώνεται με τις έξοχες μεταφορές και υπερβολές: «Πήχτρα ο ουρανός. Τόσο που δε βρισκανε θέση τα πουλιά», «το κάθε σοκάκι δεμένο με τον ουρανό» κ.λπ.

Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν την ικανότητα των παιδιών να επινοούν παιχνίδια με κάθε αφορμή, όπως στην προκειμένη περίπτωση που οι ήρωες του αποσπάσματος συναγωνίζονται ποιος θα καταρρίψει το χαρταετό του άλλου. Οι δικές τους ανάλογες εμπειρίες προσφέρονται για διάλογο στο σημείο αυτό.

Επίσης αξίζει να σχολιαστεί η λεπτομερής περιγραφή της κατασκευής των τσερκενιών που κάνει ο αφηγητής, καθώς και η συσχέτισή τους με τις σημαίες των κρατών. (Εδώ θα χρειαστεί να εξηγήσει ο φιλόλογος ότι «Το πιο φτηνό τσερκένι ήταν ο Τούρκος», επειδή η σημαία τους ήταν απλή αλλά και διότι υπήρχε μια διαρκής «ένταση» στις σχέσεις τους.)

Τέλος, μπορεί να σχολιαστεί η γλώσσα του αποσπάσματος, που είναι η ντοπιολαλιά ενός λαϊκού ανθρώπου της Σμύρνης, με τουρκικές λέξεις και ιδιωτισμούς. Επίσης ο

νοσταλγικός τόνος που συνέχει την όλη αφήγηση και αποκαλύπτει τόσο τη συγκίνηση του αφηγητή για τα ευτυχημένα παιδικά χρόνια όσο και την αδιόρατη μελαγχολία του για μια εποχή που οριστικά χάθηκε.

Το κείμενο του Κοσμά Πολίτη μπορεί να διδαχτεί σε συνδυασμό με κείμενα από τη θεματική ενότητα «Παλαιότερες μορφές ζωής».

Παράλληλο κείμενο

Ευγένιος Σπαθάρης, «Τι θυμάμαι από τα παιδικά μου χρόνια», περιοδικό *Η λέξη*, τχ. 148 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998: Αφιέρωμα: «Αναμνήσεις από την παιδική ηλικία»), σ. 604:

Για την Καθαρή Δευτέρα προετοιμαζόμασταν για τους αετούς, ποιος θα κάνει τον καλύτερο αετό σε σχέδιο. Πρώτα έπρεπε να εξασφαλίζαμε τις μάνες από καλάμι, που φτιάχναμε με κόλες χρωματιστές: εγώ τον έφτιαχνα, θυμάμαι, με τετράγωνα που σχημάτιζαν πλακάκια. Θυμάμαι, στην ουρά του αετού έβαζα ξυραφάκια κάτω κάτω, να κόβω τον σπάγγο του άλλου που ερχόταν από εκδίκηση να ρίξει το δικό μου. Έτσι, ή έχανε κανείς τον αετό του ή δεν ζύγωνε κοντά μου. Όσο για τις μεταμφιέσεις της τελευταίας Κυριακής, τσακωνόμασταν στα σπίτια της γειτονιάς, αλλά κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί ποιος ήταν ο καθένας μας, αν ήταν κορίτσι ή άνδρας, ήμασταν πολύ αγαπημένα παιδιά, κορίτσια και αγόρια. Το βράδυ πηγαίναμε σε ένα σπίτι της γειτονιάς να φάμε μαζί όλοι, ο καθένας κάτι έφερνε μαζί του για το φαγοπότι του τραπέζιού. Εγώ, θυμάμαι, ήμουν επίσημα ή Ήρωας ή Πασάς, φορούσα στολές από τη θεατρική παράσταση του πατέρα μου, την λεγόμενη αποθέωση.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να ζωγραφίσουν ένα χαρταετό από αυτούς που περιγράφει ο αφηγητής στην πέμπτη παράγραφο.
2. Να βρουν τα σχήματα λόγου που υπάρχουν στην πρώτη παράγραφο (μεταφορά, παρομοίωση, προσωποποίηση, υπερβολή κ.λπ.). Τι προσφέρουν στην αφήγηση;

Διαθεματική εργασία

Με τη βοήθεια του καθηγητή των Μαθηματικών να σχεδιάσετε διάφορους τύπους χαρταετών που να αντιστοιχούν σε γεωμετρικά σχήματα. Να συζητήσετε την πτητική τους δυνατότητα.

Βιβλιογραφία

Αναγνωστάκη Νόρα, «Κοσμάς Πολίτης», *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 7, Σοκόλης, Αθήνα 1988, σ. 252-309 (όπου και πλούσια βιβλιογραφία).

Ανοιχτό Σχολείο, τχ. 51 (αφιέρωμα: «Τα τσερκένια»).

Μάκριτζ Πήτερ, «Εισαγωγή», στο Κοσμάς Πολίτης, Στου Χατζηφράγκου, Ερμής Αθήνα 1990.

Ροδίτης Σάκης, *Τα μαθηματικά και ο χαρταετός*, Περί Τεχνών, Πάτρα 2003.

<http://www.hartaetos.gr/>

<http://www.physics4u.gr/news/2002/scnews502.html>

Οικογενειακές σχέσεις

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές την πολυπλοκότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται εντός του οικογενειακού θεσμού (ρόλοι, αξίες, πρότυπα, σχέσεις αγάπης, αμοιβαιότητας, εξουσίας κ.λπ.), έτσι όπως καταγράφονται σε κείμενα της νεοελληνικής και της παγκόσμιας λογοτεχνίας.
- ❖ Να μελετήσουν μέσα από λογοτεχνικά κείμενα τις διαχρονικές σχέσεις αγάπης και αφοσίωσης μεταξύ των μελών της οικογένειας (μητέρα – παιδί, παππούς ή γιαγιά – εγγόνι κ.ά.).
- ❖ Να παρακολουθήσουν την αλλαγή των σχέσεων που έχουν επιφέρει στα μέλη της οικογένειας ο σύγχρονος τρόπος ζωής και τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής μας.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής εκτός από την ανάγνωση και τη μελέτη μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας μπορεί να προχωρήσει και σε συνδυαστικές αναγνώσεις με κείμενα από άλλες ενότητες, όπου απαντώνται επίσης περιπτώσεις οι οποίες αφορούν οικογενειακές σχέσεις (π.χ. η μορφή της μάνας στο καρπαθιακό νανούρισμα και στη «Δέησι» του Κ.Π. Καβάφη· η μορφή του πατέρα στο αφήγημα του Ί. Καλβίνο ή η μορφή του θείου στο αφήγημα του Κ. Ντίκενς κ.ο.κ.). Μπορεί επίσης να στηριχτεί στο εικαστικό υλικό που συνοδεύει τα κείμενα της θεματικής ενότητας και να γίνουν παρατηρήσεις σχετικά με το πώς αναπαριστάνονται σ' αυτό τα μέλη της οικογένειας και οι οικογενειακοί δεσμοί. Χρήσιμες μπορεί να φανούν οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις που παρατίθενται, καθώς προσφέρονται για να ανατεθούν εργασίες στους μαθητές.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα προτείνονται για να παρουσιαστεί και να συζητηθεί με όσο το δυνατό μεγαλύτερη πληρότητα η ποικιλομορφία των οικογενειακών σχέσεων. Έτσι, ο διδάσκων μπορεί να βρει στη συνοδευτική βιβλιογραφία κείμενα που αναφέρονται σε διαφορετικές μορφές συναισθημάτων: κυρίως από την πλευρά των παιδιών προς τον πατέρα, τη μητέρα, τον παππού και τη γιαγιά, τον αδερφό, αλλά και αντίστροφα.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή σε κάποιο ενδιάμεσο στάδιο αυτής, ο διδάσκων μπορεί να αναθέσει διάφορες ατομικές ή ομαδικές εργασίες. Η αναζήτηση αρχαιοελληνικών μύθων που να αναφέρονται σε σχέσεις μεταξύ αδερφών (ή άλλων συγγενικών προσώπων) θα συνδέσει το μάθημα της λογοτεχνίας με πανανθρώπινες αξίες, όπως είναι η αδερφική αγάπη (πρβ. το μύθο των Διόσκουρων) ή η αγάπη της μάνας (πρβ. τη μέριμνα της Θέτιδας για τον Αχιλλέα) κ.ο.κ. Αντίστοιχα, ο προβληματισμός των μαθητών σχετικά με τον καταμερισμό των εργασιών ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο, η επισήμανση των αλλαγών που έχουν επέλθει στις σχέσεις μεταξύ παιδιών και γονιών σε σύγκριση με παλαιότερες εποχές (πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί και με συνεντεύξεις από ηλικιωμένα άτομα), η συγκέντρωση των νέων δεδομένων που ο σύγχρονος τρόπος ζωής διαμορφώνει στο εσωτερικό του οικογενειακού θεσμού και στις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας κ.ά. θα βοηθήσουν τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους ως ενεργών μελών και ως βασικών συνδετικών κρίκων στο πλαίσιο μιας οικογένειας. Μέσα από τέτοιες εργασίες θα συνδεθεί το λογοτεχνικό φαινόμενο με τη ζωή, με τη συναισθηματική εμπειρία και με τους προβληματισμούς των μαθητών.

Άγγελος Σικελιανός

Της μάνας μου

Πηγή

Άγγελος Σικελιανός, «Αλαφροϊσκιωτος», *Λυρικός Βίος*, τόμ. 1, Οι φίλοι του βιβλίου, Αθήνα 1946, σ. 38-39.

Στόχοι

- ❖ Να εκτιμήσουν και να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές το ρόλο της μητέρας στη ζωή των μικρών παιδιών αλλά και των ενηλίκων.
- ❖ Να γνωρίσουν τον ποιητή Άγγελο Σικελιανό μέσα από ένα ποίημα-ύμνο στη μορφή της μητέρας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η μητρότητα ως διαρκής και ανιδιοτελής προσφορά, αγάπη και στοργή. Η προστασία της μητέρας στο παιδί της.
- ❖ Η αγάπη του παιδιού προς τη μάνα ως αντίδωρο αγάπης και ως αναγνώριση της προσφοράς της.
- ❖ Η μητρική μορφή πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Είναι γνωστό από τη σχετική με τον Άγγ. Σικελιανό βιβλιογραφία ότι ο *Αλαφροϊσκιωτος* αποτελεί μορφή λυρικής αυτοβιογραφίας του νεαρού ποιητή, στην οποία μας αποκαλύπτει τις ποιητικές του καταβολές και τους παράγοντες που διαμόρφωσαν την ποιητική του προσωπικότητα. Στο πρώτο αυτό μεγάλο ποίημά του ο Άγγ. Σικελιανός αναδεικνύει ένα βασικό μοτίβο του έργου του, που είναι η συστηματική αναφορά στη δική του προσωπικότητα. Επηρεασμένος από την πανάρχαιη αντίληψη που διέκρινε στον ποιητή μια φύση προικισμένη με τη σφραγίδα της δωρεάς (ένα είδος προφήτη), στον *Αλαφροϊσκιωτο* οδηγείται συχνά στην εξύμνηση αυτής της ιδιαιτερότητας. Αυτή η αντίληψη καταφαίνεται στην παρακάτω στροφή που προηγείται του ανθολογημένου αποσπάσματος:

*Ακούστε, ακούστε με! Αν ετρέμανε
στην κούνια τα βυζασταρούδια,
εμένα με νανούρισαν
των αντρειωμένων τα τραγούδια.
Εμέ, λεχώνα η μάνα μου,
στη μπόρα τη μαρτιάτικη
που 'χε τα ουράνια ανοίξει,
εσκώθη και με πήρε στην αγκάλη της,
τον πρώτο κεραυνό για να μου δείξει!*

Ύστερα από αυτούς τους στίχους ακολουθεί ο ύμνος στη μητέρα του (έτσι θα πρέπει να εκληφθεί ο τίτλος «Της μάνας μου»), την οποία παρουσιάζει ως καθαγιασμένη μορφή,

με επίθετα και χαρακτηρισμούς που ανακαλούν τη μορφή της Παναγίας («εφταπάρθενη», που παραπέμπει στο επίθετο «αιεipάρθενη» της Παναγίας· η μητρική αγκαλιά-ουρανός παραπέμπει σε «παντοκρατορικές» στοργικές απεικονίσεις της Παναγίας). Αλλά, καθώς το ποίημα είναι και «ποίημα ποιητικής», η αναφορά στον εαυτό του γίνεται στους δύο τελευταίους στίχους, όπου η μάνα εμφανίζεται ως τροφοδότης της ποιητικής πνοής του παιδιού της, με τη μεταφορική πρωτότυπη εικόνα, όπου το παιδί αντί για γάλα θηλάζει φωτιά και γι' αυτό λάμπει σαν άστρο που δίνει τα φώτα του στους ανθρώπους (μέσω βέβαια του ποιητικού του λόγου). Η αντίληψη αυτή για τους ποιητές είναι παλαιά (ήδη από τα χρόνια του Ομήρου, όπως φαίνεται από τις επικλήσεις στη θεϊκή μούσα) και αυτό υποδηλώνει ο στίχος «να πω το λόγο τον παλιό».

Διαθεματική εργασία

Να αναζητήσουν οι μαθητές σημαντικές μητρικές μορφές από τη μυθολογία (Δήμητρα, Θέτις, Δανάη κ.ά.) και την ιστορία, αλλά και περιπτώσεις ανθρώπων στη ζωή των οποίων η μητέρα έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Να παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Για τον Άγγελο Σικελιανό βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού *Νέα Εστία* (Χριστούγεννα 1952) και τις ακόλουθες μελέτες: Θεόδωρος Ξύδης, Άγγελος Σικελιανός, Ίκαρος, Αθήνα 1978. Παντελής Πρεβελάκης, Άγγελος Σικελιανός, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1984. Αθηνά Βογιατζόγλου, *Η Μεγάλη Ιδέα του λυρισμού. Μελέτη του Προλόγου στη Ζωή του Σικελιανού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.

Για τη μητρική μορφή στη λογοτεχνία για εφήβους βλ. τη μελέτη της Σοφίας Χατζηδημητρίου-Παράσχου, «Η γυναίκα ως μητρική μορφή στα σύγχρονα μυθιστορήματα για εφήβους και νέους» στο *Η γυναίκα στη σύγχρονη νεοελληνική λογοτεχνία. Εισηγήσεις επιστημονικού συνεδρίου*, Ομπρέλα, Αθήνα 1998, σ. 120-127.

Για λογοτεχνικά κείμενα με θέμα τη μητέρα βλ. τις δύο ανθολογίες *Για τη μάνα*, εκδ. Μαρής, Αθήνα 1956, και *Τα ωραιότερα ποιήματα για τη μάνα*, ανθολόγηση Θανάσης Α. Καστανιώτης – Θανάσης Θ. Νιάρχος, Καστανιώτης, Αθήνα 1999³.

Εμμανουήλ Ροΐδης

Η εορτή του πατρός μου

Πηγή

Εμμανουήλ Ροΐδης, *Άπαντα*, τόμ. 5 (1894-1904), φιλολογική επιμέλεια Άλκης Αγγέλου, Ερμής, Αθήνα 1998, σ. 118-120.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν ένα αντιπροσωπευτικό διήγημα του Εμμ. Ροΐδη και να απολαύσουν την ειρωνική γλώσσα και το σαρκαστικό χιούμορ του.
- ❖ Να πληροφορηθούν, να προβληματιστούν και να συζητήσουν οι μαθητές γύρω από ένα παλαιό μοντέλο αγωγής των παιδιών· να το συγκρίνουν στη συνέχεια με τις δικές τους εμπειρίες.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ονομαστικές γιορτές γονέων και παιδιά. Τυπικότητα και πραγματική αγάπη.
- ❖ Παιδαγωγικές αντιλήψεις της μεγαλοαστικής οικογένειας (χρήση του πληθυντικού αριθμού, υπερβολικές προσφωνήσεις, «φροντιστήριο» συμπεριφοράς).
- ❖ Το πρόβλημα της κατανόησης και της ουσιαστικής επικοινωνίας ανάμεσα σε γονείς και παιδιά.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το διήγημα εντάσσεται στον κύκλο των «αυτοβιογραφικών» έργων του Εμμανουήλ Ροΐδη και η δράση του εκτυλίσσεται στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Σύρο. Σ' αυτό απαντώνται μερικά από τα γνωρίσματα που έχει επισημάνει η κριτική για το συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, όπως είναι η παντελής έλλειψη αισθηματισμού, ο ψυχρός αυτοέλεγχος, η ειρωνεία και ο σαρκασμός. Ο Ροΐδης δεν απευθύνεται στην ψυχή αλλά στη διάνοια του αναγνώστη και στοχεύει στο να προσφέρει αισθητική απόλαυση και πνευματική καλλιέργεια με τη λιτή ακριβολογία και τη σπινθηροβόλα ειρωνική γλώσσα.

Αντλώντας στοιχεία από την αφήγηση, οι μαθητές μπορούν να αντιληφθούν το μοντέλο της παρουσιαζόμενης οικογένειας, δηλαδή την απόμακρη στάση του πατέρα, την εμμονή της μητέρας σε εξωτερικούς τύπους, την προσποίηση στις μεταξύ τους σχέσεις κ.λπ.

Με αφορμή το συγκεκριμένο περιστατικό της γιορτής, οι μαθητές μπορούν να συζητήσουν θέματα που αφορούν τις σχέσεις των μελών μιας οικογένειας, να σχολιάσουν τη διαφορά ανάμεσα στην τυπικότητα και το σεβασμό, ανάμεσα στην υποκριτική και την ειλικρινή αγάπη.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι, αν και ένθερμος υποστηρικτής της δημοτικής, ο Εμμ. Ροΐδης γράφει στην καθαρεύουσα, επειδή αυτή εξυπηρετεί την ειρωνική διάθεσή του και γενικότερα τη σάτιρα. Για παράδειγμα, στο σημείο που απαγγέλλει τον αρχαϊζοντα χαιρετισμό «Πάνσεπτε και Αγαπητέ μοι Πάτερ...» σαρκάζει ουσιαστικά τη γλώσσα και την αδυναμία της να εκφράσει το συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου.

Ο φιλόλογος μπορεί να μιλήσει για το λεκτικό χιούμορ, που σχετίζεται με τις στομφώδεις εκφράσεις, και για το χιούμορ που προκύπτει από τα συμβάντα (καταστασιακό χιούμορ) και εντοπίζεται στη σχέση με τη μητέρα («διά κάθε μουντζούρα ελάμβανα από τη μητέρα μου και έναν μπάτσον»), στην περιγραφή της εικόνας του πατέρα («φαλακρός με φεσάκι κεντητό») και στο ατύχημα με τη γλάστρα.

Παράλληλο κείμενο

Εμμανουήλ Ροΐδη «Μονόλογος ευαισθήτου», *Τα Άπαντα*, τόμ. 2, επιμέλεια Ε.Π. Φωτιάδου, Αθηναϊκά Εκδόσεις, Αθήνα 1960.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να προσέξουν οι μαθητές σε ποια σημεία του διηγήματος κάνει λόγο ο αφηγητής για την εξωτερική εμφάνιση του πατέρα του και πώς τον παρουσιάζει.
2. Να βρεθούν χωρία που να μαρτυρούν την κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειας του αφηγητή.
3. Να εντοπίσουν οι μαθητές τα σημεία όπου ο Εμμ. Ροΐδης ειρωνεύεται έμμεσα την καθαρεύουσα και την αρχαϊζουσα γλώσσα.

Βιβλιογραφία

Διαβάζω, τχ. 96 (13.6.1984).

Εμμανουήλ Ροΐδης, επιμέλεια Παράσχος Κλέων, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 20, Αετός.

Μπέζας Δονάτος, «Εμμανουήλ Ροΐδης», *Η παλαιότερη πεζογραφία μας*, τόμ. 5, Σοκόλης, Αθήνα 1996, σ. 8-95.

Χάρτης, τχ. 15 και 16 (Μάιος και Ιούλιος 1985).

Λάμπρος Πορφύρας

Το στερνό παραμύθι

Πηγή

Λάμπρος Πορφύρας, *Άπαντα*, Ι.Γ. Βασιλείου, Αθήνα 1982³, σ. 133.

Στόχοι

- ❖ Να αντιληφθούν οι μαθητές τα αισθήματα αγάπης, τρυφερότητας και νοσταλγίας που εκφράζει ο ποιητής για τη γιαγιά του. Να εκφράσουν και ανάλογα δικά τους συναισθήματα.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν ότι τα αγαπημένα οικογενειακά πρόσωπα, κι όταν φύγουν από τη ζωή, εξακολουθούν να ζουν στη σκέψη και την καρδιά μας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η γιαγιά και η ενδοοικογενειακή προσφορά της (ο ηθοπλαστικός χαρακτήρας της).
- ❖ Η παραμυθητική σημασία του ρόλου της γιαγιάς (συνδυασμός του παραμυθιού ως είδους με την παρηγορητική θέση της στην οικογένεια).
- ❖ Η ομορφιά της ζωής και η νομοτέλεια του θανάτου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η γιαγιά παρουσιάζεται στις τελευταίες στιγμές της, στο οριακό σημείο της μετάβασης από τη ζωή στο θάνατο. Ο ποιητής μνημονεύει την παρουσία της και τη μεγάλη προσφο-

ρά της, συνδυάζοντας το μυστηριακό γεγονός του θανάτου με το μυστήριο και τη μαγεία των παραμυθιών, με τα οποία η γιαγιά είναι άρρηκτα συνδεδεμένη. Έτσι, ο θάνατος αποκτά παραμυθιακή διάσταση και αποβάλλει την τρομερή και αποτρόπαια μορφή του. Αξίζει να προσέξουν οι μαθητές ότι το ποίημα κινείται ανάμεσα στην πραγματικότητα (θάνατος) και τη φαντασία (παραμύθι). Η πρώτη στροφή έχει ατμόσφαιρα παραμυθιού, η δεύτερη παρουσιάζει τη γιαγιά στη νεκρική κλίνη, η τρίτη αναφέρεται σε παραμυθιακούς ήρωες και η τελευταία συνδυάζει το πραγματικό («η μάνα μου έχει γονατίσει κάτω»), το παραμυθικό («μια φορά κι έναν καιρό») και το μεταφυσικό («ο Αρχάγγελος»). Το περιεχόμενο προσφέρεται γενικά ως μέσο εξοικείωσης του παιδιού με την έννοια του θανάτου. Αξίζει να επισημανθεί ο απλός και χαμηλόφωνος τόνος του ποιήματος, ταιριαστός στη θλίψη του ποιητή.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί στους μαθητές να γράψουν ένα αφηγηματικό κείμενο για τη γιαγιά ή τον παππού τους.
2. Να διαβάσουν το διήγημα της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου «Η γιαγιά» και να το συγκρίνουν με το ποίημα ως προς το θέμα της αγάπης του εγγονού προς τη γιαγιά.

Διαθεματική εργασία

Να δημιουργήσουν οι μαθητές ένα προσωπικό οικογενειακό λεύκωμα με φωτογραφίες των μελών της οικογένειάς τους και με μικρά κείμενα για το καθένα από αυτά.

Παράλληλο κείμενο

Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, «Η γιαγιά», *Διηγήματα*, εισαγωγή – φιλολογική επιμέλεια Γιάννης Παπακώστας, Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 171-173.

Βιβλιογραφία

Ποιήματα για το πρόσωπο της μητέρας υπάρχουν συγκεντρωμένα στον τόμο *Τα ωραιότερα ποιήματα για τη μάνα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998· για το πρόσωπο της αδελφής βλ. *Το τραγούδι της αδελφής μου* του Γιάννη Ρίτσου, Κέδρος, Αθήνα 1966⁶· για τα συγγενικά πρόσωπα της οικογένειας βλ. τα ποιήματα του Γ.Θ. Βαφόπουλου «Ο πατέρας», «Η μητέρα», «Μνήμη αδελφής» I και II (στη συλλογή *Τα ποιήματα*, Κέδρος, Αθήνα 1978, στις σ. 235-236, 238 και 239-241, αντιστοίχως). Δείτε, επίσης, το αφήγημα του Γιώργου Ιωάννου «Σκέφτομαι τον πατέρα μου», *Εφήβων και μη*, Κέδρος, Αθήνα 1985⁶, σ. 42-45. Τέλος, για την επιστροφή στο πατρικό σπίτι βλ. το ποίημα του Νικηφόρου Βρεττάκου «Επιστροφή» (Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ποιήματα 1929-1970, Οδοιπορία*, Διογένης, Αθήνα 1972, σ. 22).

Ο παππούς και το εγγονάκι

Πηγή

Λέων Τολστόι, *Διηγήματα, μύθοι και παραμύθια*, μτφρ. Π. Ανταίος, Ωκεανίδα, Αθήνα 1996, σ. 21-22.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μέσα από το μικρό αυτό κείμενο τον ανθρωπισμό του Λ. Τολστόι.
- ❖ Να αναπτύξουν, να διευρύνουν και να εμπεδώσουν τα αισθήματα αγάπης και κατανόησης προς τους ηλικιωμένους συγγενείς ή συνανθρώπους μας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Τα άτομα της τρίτης ηλικίας και οι ανάγκες τους (φροντίδα, κατανόηση, αγάπη).
- ❖ Η σκληρότητα που δείχνουν κάποτε οι άνθρωποι απέναντι στους γέροντες γονείς τους.
- ❖ Η γεροντική ηλικία (και τα προβλήματα που τη συνοδεύουν) αποτελεί ένα φυσιολογικό στάδιο στον κύκλο της ζωής.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

«Ο παππούς και το εγγονάκι» είναι ένα μικρό διήγημα, στο οποίο συναντάμε τα βασικά χαρακτηριστικά του είδους: πλοκή, κορύφωση σε ένα καίριο γεγονός, λιτότητα εκφραστικών μέσων κ.λπ. Ωστόσο, το κείμενο περιέχει και αρκετά στοιχεία παραμυθιού, καθώς δε δηλώνεται ο τόπος και ο χρόνος, η δράση είναι γοργή με κυρίαρχη τη ρηματική διατύπωση και η αφήγηση καταλήγει σε διακριτικό αλλά σαφέστατο διδακτικό μήνυμα: όποια συμπεριφορά δείχνει κανείς προς τους γέροντες γονείς του, την ίδια θα έχει, πιθανότατα, και ο ίδιος από τα παιδιά του.

Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν τη συμπεριφορά των γονιών, να κρίνουν και να αξιολογήσουν την αλλαγή τους και να παρατηρήσουν το σημαντικό σημείο του κειμένου, όπου το παιδί με την αφελή μιμητική συμπεριφορά του γίνεται ο σκληρός κριτής των γονιών του αλλά και ο καταλύτης για την αλλαγή της συμπεριφοράς τους.

Μπορούν ακόμη οι μαθητές να συζητήσουν για προσωπικές εμπειρίες από τη συμβίωση με τον παππού ή τη γιαγιά τους, να ανταλλάξουν απόψεις γύρω από τα προβλήματα της τρίτης ηλικίας και να αναπτύξουν αισθήματα κατανόησης προς αυτούς.

Ως προς τη μορφή, καλό είναι να τονιστεί η πυκνότητα των νοημάτων μέσα από την απλή λεκτική διατύπωση, καθώς και η παντελής απουσία εκφραστικών μέσων και σχημάτων, πράγμα που κάνει την αφήγηση λιτή και ουσιαστική. Στο διήγημα διακρίνεται ένα βασικό γνώρισμα του έργου του Λ. Τολστόι, ο ποιητικός ρεαλισμός του.

Παράλληλα κείμενα

1. Έλλη Αλεξίου, «Η θεία Καλλιτεχνία» στο *Άπαντα*, τόμ. 3: «Υπολείμματα επαγγέλματος», Καστανιώτης, Αθήνα 1978, σ. 74-81.
2. Για τις εχθρικές σχέσεις νύφης – πεθεράς βλ. «Η κακιά πεθερά», *Παραμύθια του λαού μας*, επιμέλεια Γιώργος Ιωάννου, Ερμής, Αθήνα 1979, σ. 175-178.

Βιβλιογραφία

Πολύ χρήσιμο γενικό υλικό για τη ζωή και την πεζογραφία του Λ. Τολστόι με αφορμή το διήγημά του «Ο Αλιόσα το τσουκάλι», που ανθολογείται στο σχολικό εγχειρίδιο *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία, Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' Ενιαίου Λυκείου (επιλογής), συγκεντρώνει η Γεωργία Δράκου στον ειδικό ηλεκτρονικό φάκελο του ηλεκτρονικού κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/rezography/Tolsto/Tolstoy.htm>), όπου, επίσης, μπορεί να βρει κανείς μια επιλογή από ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, οι οποίες αναφέρονται στη ζωή και το έργο του Ρώσου συγγραφέα (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/sites/sites.htm>). Βλ., επίσης, το αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω*, τχ. 200 (12.10.1988).

Ευρωπαϊκά Γράμματα, Ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, τόμ. 2, Σοκόλης, Αθήνα 1999.

Ζωρζ Σαρή**Νινέτ****Πηγή**

Ζωρζ Σαρή, *Νινέτ*, Πατάκης, Αθήνα 1993, σ. 146-149.

Στόχοι

- ❖ Να διευρύνουν οι μαθητές τη γνωριμία τους με τη (γνωστή τους από το *Ανθολόγιο των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού*) συγγραφέα Ζωρζ Σαρή.
- ❖ Να σχολιάσουν τις οικογενειακές σχέσεις των αφηγηματικών προσώπων και να τις συγκρίνουν με τις αντίστοιχες σχέσεις της σημερινής εποχής.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η κρίση ταυτότητας ως γνώρισμα της εφηβικής ηλικίας.
- ❖ Οικογενειακές σχέσεις, αγωνίες και ανασφάλεια των παιδιών.
- ❖ Το πνεύμα του κοσμοπολιτισμού και οι επιλογές της οικογένειας (ταξίδια, κολέγια, εσωτερική φοίτηση κ.λπ.).

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο απόσπασμα αυτό από το αυτοβιογραφικό (όπως έχει δηλώσει η ίδια η συγγραφέας) μυθιστόρημα *Νινέτ* παρουσιάζεται μια παρωχημένη στις μέρες μας μορφή ζωής, κατά την οποία τα παιδιά των μεγαλοαστικών οικογενειών φοιτούσαν, οικότροφα, σε κολέγια του εξωτερικού. Αυτό το θέμα μπορεί να σχολιαστεί στο πρώτο επίπεδο της προσέγγισης. Το κυρίως θέμα, ωστόσο, είναι η αποκάλυψη ενός βασιανιστικού μυστικού που ταλάνιζε χρόνια τη Νινέτ, ότι δηλαδή ήταν υιοθετημένη από τους γονείς της. Με το τέχνασμα της συζήτησης που κρυφακούει η μικρή ηρωίδα, ενώ οι συνομιλητές νομίζουν ότι κοιμάται, διαλύονται οι υποψίες και η Νινέτ λυτρώνεται από τα άγχη της. Ο φιλόλογος μπορεί, με αφορμή το απόσπασμα αυτό, να προκαλέσει συζήτηση γύρω από τις ανασφάλειες των παιδιών,

το ζήτημα της υιοθεσίας, τη γονική αγάπη κ.λπ. Αξίζει να παρατηρήσουν οι μαθητές τους αφηγηματικούς τρόπους που χρησιμοποιεί η συγγραφέας (περιγραφή της πόλης, διάλογος προσώπων, αφήγηση), καθώς και την παρουσία ενός ανεξάρτητου και παντογνώστη αφηγητή. Επίσης να προσέξουν τα πλούσια εκφραστικά σχήματα (μεταφορές, εικόνες), όπως και την ειλικρίνεια και τη συγκίνηση που αναδύονται από την αφήγηση.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Με αφορμή το απόσπασμα αλλά και τις λεγόμενες «reality» εκπομπές της τηλεόρασης μπορεί να γίνει μέσα στην τάξη διάλογος για την υιοθεσία και τις οικογενειακές σχέσεις.
2. Να προταθεί στους μαθητές να διαβάσουν το μυθιστόρημα της Σοφίας Παράσχου *Το παιδί της καρδιάς*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998, στο οποίο η έφηβη ηρωίδα ανακαλύπτει ότι είναι υιοθετημένη. Επίσης, το βιβλίο της Γιολάντας Πατεράκη *Το ανθρωπάκι μου*, Αθήνα 1977, που αναφέρεται στα προβλήματα των μεγαλύτερων αδερφών μετά τη γέννηση ενός άλλου παιδιού το οποίο μονοπωλεί το ενδιαφέρον της οικογένειας.

Διαθεματική εργασία

Να σχεδιάσει κάθε μαθητής το οικογενειακό δέντρο του, αποτυπώνοντας σ' αυτό τους βαθμούς συγγένειας.

Βιβλιογραφία

- Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα, «Ζωρζ Σαρή: Νινέτ», *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 1995, σ. 148-151.
- Συνέντευξη της Ζωρζ Σαρή στο περιοδικό *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ. 11 (Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1995), σ. 3-6.

Τούλα Τίγκα

Τα πράγματα στρώνουν περισσότερο

Πηγή

Τούλα Τίγκα, *Η εποχή των υακίνθων*, Πατάκης, Αθήνα 1993², σ. 138-143.

Στόχοι

- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές για ένα κοινωνικό φαινόμενο των ημερών μας, τις διαλυμένες οικογένειες, και τη συνακόλουθη συμβίωση κάτω από την ίδια στέγη μελών από διαφορετικές οικογένειες.
- ❖ Να αρχίσουν να αντιλαμβάνονται ότι τα προβλήματα της εφηβείας είναι μεν δύσκολα αλλά όχι και ανυπερβλητα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Διαζύγιο, ένα σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα.
- ❖ Αδέρφια από διαζευγμένους γονείς. Σχέσεις και προβλήματα.
- ❖ Η κρίση του θεσμού της οικογένειας και οι επιπτώσεις της στη ζωή των εφήβων.
- ❖ Έφηβοι και ημερολόγια.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο πολυδιαβασμένο μυθιστόρημα της Τούλας Τίγκα κεντρική ηρωίδα είναι η Ελένη, μια έφηβη δεκαέξι ετών, που ζει σε μια επαρχιακή πόλη. Δε νιώθει άνετα με την εξωτερική εμφάνισή της, γιατί φοράει σιδεράκια στα δόντια και έχει παραπάνω κιλά. Επιθυμεί να γίνει συγγραφέας, γι' αυτό και κρατάει σε ημερολόγιο τις σημαντικότερες φάσεις της ζωής της, σε καθεμία από τις οποίες δίνει το όνομα ενός λουλουδιού. «Η εποχή των υακίνθων» είναι η φάση του διαζυγίου των γονιών της. Τα προβλήματά της φαίνεται να διογκώνονται, όταν η μητέρα της ξαναπαντρεύεται και η ίδια αποκτά νέα οικογένεια· νέα μέλη της ο πατριός της ο Λάμπρος και η κόρη του η Αγγελική, με τους οποίους πρέπει να ζήσει στο ίδιο σπίτι. Στην πορεία όμως οι φόβοι της αποδεικνύονται εξωπραγματικοί, αφού η Αγγελική τη βοηθάει να μην είναι τόσο αρνητική και αντιδραστική. Έτσι, γίνονται οι καλύτερες φίλες.

Το απόσπασμα που παρατίθεται στο Βιβλίο του μαθητή δείχνει, όπως φαίνεται και από τον τίτλο του, ότι η Ελένη έχει αποδεχτεί πλέον την Αγγελική. Συνοψίζονται σ' αυτό οι αρχικές ανησυχίες των δύο συζύγων, κυρίως της μητέρας, σχετικά με το πώς θα αντιδράσουν τα δύο κορίτσια που πρέπει να ζήσουν ως αδερφές. Παρουσιάζονται επίσης τα βασικά πλεονεκτήματα του χαρακτήρα της Αγγελικής (ευθυμία, ζωντάνια, ενεργητικότητα, ευρηματικότητα, οργανωτικότητα, αγάπη για τη μουσική, αγάπη για τα ζώα), που βοηθούν την Ελένη να της «ανοιχτεί» και να την αγαπήσει.

Παράλληλα κείμενα

Αρκετά σύγχρονα μυθιστορήματα θίγουν το ζήτημα του διαζυγίου και των επιπτώσεών του στα παιδιά: Βλ. Νίτσα Τζώρτζογλου, *Δύσκολα βήματα*, Μόκας Μορφωτική, Αθήνα 1988. Μάνος Κοντολέων, *Το τριαντατρία*, Πατάκης, Αθήνα 1991³. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσπούλου, *Σπίτι για πέντε*, Πατάκης, Αθήνα 1992¹⁴. Ζωρζ Σαρή, *Το ψέμα*, Κέδρος, Αθήνα 1970.

Συμπληρωματική εργασία

Να συζητήσουν οι μαθητές τι θέλει να υποδηλώσει για το χαρακτήρα της Ελένης ο τίτλος του μυθιστορήματος *Η εποχή των υακίνθων*.

Διαθεματική εργασία

Μπορεί να ανατεθεί σε ομάδα μαθητών να αναζητήσουν στο διαδίκτυο και να συγκεντρώσουν πληροφορίες από το υλικό του ερευνητικού προγράμματος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών (βλ. τη διεύθυνση της ιστοσελίδας στη Βιβλιογραφία) για βιβλία της παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας, που ασχολούνται με τις οικογενειακές σχέσεις και τα συναφή προβλήματα (εφηβεία, διαζύγιο κ.ά.).

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Σκιαγραφήστε το χαρακτήρα της Αγγελικής, όπως αναδεικνύεται από την αφήγηση της ηρωίδας.
2. «Στην εποχή μας... οι νέοι άνθρωποι είναι αυτοί που θα παίξουν τον κύριο ρόλο, αρκεί να τους δημιουργήσουμε πρότυπα και προϋποθέσεις...». Συμφωνείτε με αυτή την άποψη; Να αναπτύξετε τη δική σας σε 8-10 σειρές.
3. Για ποιους λόγους η Ελένη επηρεάζεται περισσότερο από την Αγγελική παρά από τους γονείς της;
4. Ποιες αλλαγές επέφερε στη ζωή της αφηγήτριας η Αγγελική;

Βιβλιογραφία

Χατζηδημητρίου-Παράσχου Σοφία, «Αφηγηματικές μεταπλάσεις του χρόνου: το θαυμαστό ταξίδι της Τούλας Τίγκα», *Τρικαλινά*, τόμ. 20 (*Πρακτικά 5ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδών*, Τρίκαλα 5-7 Νοεμβρίου 1999), Τρίκαλα 2000, σ. 161-168.

Χρήσιμο μπορεί να φανεί το προϊόν ενός μακρόχρονου ερευνητικού προγράμματος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών με αντικείμενο τη «Μελέτη, Διδασκαλία και Ανάδειξη της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας (1985-1995)», τα περιεχόμενα του οποίου διατίθενται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.cc.uoa.gr/ptde/epet/Category/c0002.html>. Στο πρόγραμμα αυτό καταγράφονται πολλές εκδόσεις που απευθύνονται σε παιδιά και νέους, ενώ παράλληλα δίνονται περιλήψεις των έργων, τα οποία κατατάσσονται και σε κατηγορίες με βάση τα θέματα που πραγματεύονται.

Θρησκευτική Ζωή

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να κατανοήσουν οι μαθητές την ποικιλία των μορφών μέσα από τις οποίες εκφράζεται το θρησκευτικό συναίσθημα στη λογοτεχνία, νεοελληνική και ξένη.
- ❖ Να γνωρίσουν τις πολλαπλές εκφάνσεις της θρησκευτικότητας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων όσο και στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν το σημαντικό ρόλο που παίζει η θρησκευτική πίστη και λατρεία στις ιδέες, στις αντιλήψεις, στη νοοτροπία και στη συμπεριφορά των ανθρώπων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Α. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Και σ' αυτή τη θεματική ενότητα προσφέρεται η συνδυαστική ανάγνωση των κειμένων με βάση είτε θεματικούς είτε χρονικούς/ιστορικούς άξονες. Για παράδειγμα, τα ποιήματα του Αλ. Παπαδιαμάντη και του Κ.Π. Καβάφη μπορούν να συναναγνωστούν με στόχο την επισήμανση ομοιοτήτων στην εκδήλωση του θρησκευτικού βιώματος, ενώ αντίθετα το διήγημα του Π. Καλιότσου, που αναφέρεται στη σύγχρονη εποχή και διακρίνεται από χιουμοριστική διάθεση, μπορεί να διαβαστεί αντιστικτικά προς τα υπόλοιπα κείμενα που προέρχονται από παλαιότερες περιόδους και θεματοποιούν το θρησκευτικό συναίσθημα με σοβαρή διάθεση. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη, ο διδάσκων μπορεί να αξιοποιήσει το χειρόγραφο του ποιητή, που περιλαμβάνεται στην ηλεκτρονική σελίδα του Σπουδαστηρίου του Νέου Ελληνισμού (www.shell.gr). Αλλού μπορεί να αξιοποιήσει την κινηματογραφική εκδοχή των ίδιων ή συναφών κειμένων, όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση του αποσπάσματος από τη *Χριστουγεννιάτικη ιστορία* του Κ. Ντίκενς ή ακόμα και στην περίπτωση του αποσπάσματος του Στρ. Μυριβήλη, με την προβολή ανάλογων σκηνών από την τηλεοπτική μεταφορά του μυθιστορήματος του Ν. Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*. Τέλος, κατά την ανάλυση των κειμένων αυτής της θεματικής ενότητας, μπορεί να αξιοποιηθεί και το εικαστικό υλικό που πλαισιώνει τα λογοτεχνικά κείμενα.

Β. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα στοχεύουν να εμπλουτίσουν τη διδασκαλία με την παράθεση και άλλων παραδειγματικών περιπτώσεων, όπου αναλύονται διεξοδικότερα ορισμένα βασικά θεματικά μοτίβα, όπως αυτό της τραγικής ειρωνείας στα καθαφικά ποιήματα. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως στην προτεινόμενη συνανάγνωση χριστουγεννιάτικων διηγημάτων του Αλ. Παπαδιαμάντη με τη *Χριστουγεννιάτικη ιστορία* του Κ. Ντίκενς, τα παράλληλα κείμενα προσφέρονται και για το σχολιασμό της ιδιαίτερης ατμόσφαιρας και του ιδιότυπου κλίματος που δημιουργεί η διαφορετική τοπική προέλευση των περιγραφόμενων περιστατικών.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή κατά στάδια ο διδάσκων μπορεί να αναθέσει ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες, που να σχετίζονται με τον εντοπισμό ποικίλων παγανιστικών επιβιώσεων οι οποίες έχουν ενσωματωθεί στη χριστιανική παράδοση (π.χ. το βάψιμο των κόκκινων αυγών), με τη συγκέντρωση πληροφοριών για τα διάφορα αναθήματα/τάματα (π.χ. εικονοστάσια σε επικίνδυνα σημεία των δρόμων) κ.ά. Ακόμη, οι επισκέψεις σε αγιογραφικά εργαστήρια και οι «συνεντεύξεις» με παραδοσιακούς αγιογράφους σε συνδυασμό με τη μελέτη λογοτεχνικών έργων που πραγματεύονται συναφή θέματα (π.χ. το μυθιστόρημα της Ευγ. Φακίνου *Η μεγάλη πράσινη*) προσφέρονται για την πληρέστερη κατανόηση του θρησκευτικού βιώματος και της αποτύπωσής του σε λογοτεχνικά κείμενα. Όλα αυτά θα συμβάλουν στη σύνδεση του λογοτεχνικού φαινομένου με τη ζωή και τις εμπειρίες των μαθητών.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Στην Παναγία τη Σαλονικιά

Πηγή

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Άπαντα*, τόμ. 5, κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 1988, σ. 37-38.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με δείγματα και μορφές της νεοελληνικής λαϊκής θρησκευτικής παράδοσης.
- ❖ Να κατανοήσουν με ποιους τρόπους καταγράφει η λογοτεχνία το θρησκευτικό βίωμα (π.χ. με προσευχές, με περιγραφή θρησκευτικών εκδηλώσεων, συνθησιών κ.ά.).

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ονοματοθεσία εκκλησιών. Θαύματα, δωρεές, τάματα, εύρεση εικόνων.
- ❖ Εκκλησιαστική διακόσμηση. Αρχιτεκτονικά στοιχεία, εικόνες, αφιερώματα.
- ❖ Θρησκευτική ζωή και ναυτικός κόσμος.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ποίημα ανήκει σε μια σειρά «θεομητορικών» ποιημάτων, τα οποία, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, έγραψε ο Αλ. Παπαδιαμάντης στα τελευταία χρόνια της ζωής του (1909-1910) στη Σκιάθο, «για να εξυμνήσει τ' αγαπημένα του προσκυνήματα, που η παρουσία κι η χάρη τους του χάρισε τη μόνη ψυχική άνεση στη ζωή του» (*Άπαντα*, τόμ. Ε', επιμέλεια Γ. Βαλέτας, σ. 630). Ήδη από τους τίτλους («Στην Παναγία την Κεχριά», «Στην Παναγία την Κουνίστρα», «Στην Παναγία του Ντομάν», «Στην Παναγίτσα στο Πυργί», «Στον Πρόδρομον στον Ασέληνο», «Στον Πρόδρομον του Κάστρου», «[Στον Χριστόν του Κάστρου]») είναι φανερό ότι τα περισσότερα εξυμνούν ναούς και εκκλησάκια της Σκιάθου, αφιερωμένα στη θεομήτορα Παναγία, χωρίς όμως να λείπουν και αναφορές σε άλλους αγίους ή το Χριστό.

Σύμφωνα με τους μελετητές του παπαδιαμαντικού έργου, η εκκλησία της Παναγίας της Σαλονικιάς ταυτίζεται με τη σωζόμενη σήμερα εκκλησία Παναγία η Λημνιά (ή Λιμνιά) της Σκιάθου, που τη συναντάμε τόσο σε διηγήματα του Αλ. Παπαδιαμάντη όσο και σε διηγήματα του επίσης Σκιαθίτη εξαδέρφου του Αλέξανδρου Μωραϊτίδη. Όπως αναφέρει ο Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος (*Μινύρισμα...*, σ. 25, σημ. 9), «Η εικόνα αυτή της Παναγίας της Λιμνιάς [...] βρέθηκε από καράβι τούρκικο με χριστιανό λοστρόμο στο πέλαγος της Κασσάνδρας, πράγμα που εξηγεί, πιστεύω, το όνομα Παναγία η Σαλονικιά». Από τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει ο μελετητής του παπαδιαμαντικού έργου και της σκιαθίτικης παράδοσης Ιω. Ν. Φραγκούλας μαθαίνουμε (*Μινύρισμα...*, σ. 22-23) πως στη θέση της εκκλησίας της Παναγίας της Λιμνιάς αρχικά ήταν χτισμένο ένα εκκλησάκι, αφιερωμένο στον Άγιο Χαράλαμπο. Το 1838 το εκκλησάκι αυτό ανακαινίστηκε και μετατράπηκε σε μεγαλύτερο ναό που αφιερώθηκε στην Παναγία. Η ανακαίνιση του ναού έγινε με έξοδα των πλούσιων ναυτικών, όπως αναφέρει και η σχετική επιγραφή στο υπέρθυρο του νάρθηκα. Αυτό έχει υπόψη του ο Αλ. Παπαδιαμάντης, όταν αναφέρει στην έκτη στροφή «Κ' οι καπεταναίοι

οι παλαιοί/καθένας έχει στο ναό βαλμένο/από ένα λίθο». Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, οι πλούσιοι αυτοί ναυτικοί –και επειδή ήταν από πλούσια τζάκια και επειδή ήταν κήτορες της εκκλησίας– είχαν τα ιδιαίτερα στασίδια τους κοντά στο ψαλτήρι και στο παγκάρι, αφού μάλιστα μερικοί από αυτούς ήταν και ψάλτες και επίτροποι της εκκλησίας. Γνωρίζοντας αυτά ο Αλ. Παπαδιαμάντης αναφέρει στην έκτη στροφή «και καθένας έχει/ένα στασίδι γύρω γύρω στο δεσποτικό/και γύρω γύρω στο παγκάρι όλοι τους».

Η εκκλησία της Παναγίας της Σαλονικιάς, σύμφωνα με τον Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλο, εμφανίζεται με το συγκεκριμένο όνομα μια ακόμα φορά στο έργο του Αλ. Παπαδιαμάντη, στο ακόλουθο απόσπασμα από την αρχή του διηγήματος «Της Κοκκώνας το σπίτι»: «Δεν ήταν δρόμος πλέον περαστικός εις όλον το χωρίον. Αδύνατον να μην επερνούσε κανείς απ' εκεί όστις θα ανέβαινε εις την επάνω ενορίαν ή όστις θα κατέβαινε εις την κάτω. Λιθόστρωτον ανηφορικών απ' της Σταματρίζαινας το σπίτι έως επάνω εις τον ναόν της Παναγίας της Σαλονικιάς».

Το ποίημα δεν παρουσιάζει ερμηνευτικές δυσκολίες. Με καθημερινό λεξιλόγιο και χαμηλόφωνο τόνο περιγράφεται ο ναός· η θέση του στην πόλη, η εσωτερική του αρχιτεκτονική και διακόσμηση, η εικόνα της τιμώμενης Παναγίας, τα αφιερώματα των ναυτικών. Ο ουδέτερος περιγραφικός τόνος μεταβάλλεται στην τελευταία στροφή σε προσωπική επίκληση του ποιητή για προστασία των ναυτικών. Αξίζει να προσεχτεί η ελεύθερη στιχουργική του ποιήματος, η απουσία ομοιοκαταληξίας και ο τόνος του, που τείνει προς τον πεζό λόγο, στοιχεία που παραπέμπουν στη νεωτερική ποίηση. Η παρουσία εκκλησιαστικών όρων και εκφράσεων απηχεί τις θρησκευτικές καταβολές του ποιητή.

Παράλληλα κείμενα

Ως παράλληλα κείμενα μπορούν να αξιοποιηθούν προαναφερθέντα ποιήματα του Αλ. Παπαδιαμάντη, που αναφέρονται σε εκκλησίες της Σκιάθου και συγκεντρώνονται από τον Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλο στον πέμπτο τόμο της έκδοσης των *Απάντων*. Μπορούν επίσης να αξιοποιηθούν και υμνογραφικά ποιήματα του ίδιου, που περιλαμβάνονται στον ίδιο τόμο.

Διαθεματικές εργασίες

1. Με αφορμή το ποίημα αυτό μπορεί να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να συγκεντρώσουν πληροφορίες για την αρχιτεκτονική των εκκλησιών, και ειδικότερα για τους διάφορους ρυθμούς των εκκλησιών της περιοχής τους.
2. Να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να διαβάσουν διηγήματα του Αλ. Παπαδιαμάντη (βλ. *Ερμηνευτική προσέγγιση*) και να συγκεντρώσουν ονόματα εκκλησιών που απαντώνται στα έργα του. Τα αποτελέσματα να ταξινομηθούν (σε ποιους αγίους είναι αφιερωμένες οι εκκλησίες, ποιες εμφανίζονται συχνότερα κ.ά.) και να παρουσιαστούν στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Ειδικά για το συγκεκριμένο ποίημα βλ. το δημοσίευμα του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Στην Παναγία τη Σαλονικιά. Ένα ακόμη άγνωστο ποίημα του Παπαδιαμάντη», *Εκηβόλος*, τχ. 12 (Άνοιξη 1983), σ. 925-928 (= *Μινύρισμα πτηνού χειμαζομένου. Φιλολογικά στον Παπαδιαμάντη*, Καστανιώτης, Αθήνα 1986, σ. 19-25).

Χρήσιμη μπορεί να φανεί και η μελέτη του Ανέστη Γ. Κεσελόπουλου, *Η λειτουργική παράδοση στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1994.

Από την τεράστια βιβλιογραφία για το παπαδιαμαντικό έργο σημειώνουμε εδώ μόνο το εμβληματικό αφιέρωμα της *Νέας Εστίας* (Χριστούγεννα 1941).

Πλούσιο εικονογραφικό υλικό περιέχεται στο λεύκωμα που επιμελήθηκε ο Φώτης Δημητρακόπουλος με τίτλο *Λεύκωμα Παπαδιαμάντη*, Ergo, Αθήνα 2001².

Κ. Π. Καβάφης**Δέησις****Πηγή**

Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα Α' (1897-1918)*, νέα έκδοση του Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1995⁴, σ. 103.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μορφές της θρησκευτικής πίστης και της λαϊκής λατρείας.
- ❖ Να έρθουν σε επαφή με κεντρικά θέματα αλλά και με τη γλωσσική ιδιομορφία της καβαφικής ποίησης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η μορφή της Παναγίας στη λαϊκή λατρεία. Ο μητρικός και παρηγορητικός ρόλος της.
- ❖ Οι δυσκολίες και οι κίνδυνοι της ναυτικής ζωής.
- ❖ Η τραγική άγνοια σε ορισμένες περιστάσεις της ανθρώπινης ζωής.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το ποίημα «Δέησις» γράφτηκε το 1896 και δημοσιεύτηκε το 1898, είναι δηλαδή από τα πρώτα ποιήματα που συμπεριλαμβάνονται στο corpus των 154 «αναγνωρισμένων» ποιημάτων του Κ. Π. Καβάφη.

Προσφέρεται για εισαγωγή των μαθητών στο καβαφικό έργο, καθώς στη σκηνή που περιγράφεται στο ποίημα υπάρχει ένα πρώτο επίπεδο που μπορεί να γίνει άμεσα κατανοητό από τους μαθητές: η μάνα ενός ναυτικού προσεύχεται στην Παναγία να προστατεύει το γιο της από τις φουρτούνες της θάλασσας· αυτός όμως είναι ήδη νεκρός. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελέσει αφορμή για συζήτηση σχετικά με τις δυσκολίες της ναυτικής ζωής και την αγωνία των ανθρώπων που ζουν από την εργασία τους στη θάλασσα, αλλά και των συγγενών τους. Μπορεί επίσης να δώσει λαβή για συζήτηση σχετικά με τα λατρευτικά έθιμα (τάματα κ.ά.).

Υπάρχει, ωστόσο, και δεύτερο πιο απαιτητικό για τους μαθητές επίπεδο, που σχετίζε-

ται με την τραγική ειρωνεία, όπως αυτή καθρεφτίζεται στην εικόνα της Παναγίας που ακούει «σοβαρή και λυπημένη» τη δέηση της μάνας, χωρίς να μπορεί να κάνει τίποτε. Το θέμα αυτό της τραγικής άγνοιας είναι από τα κεντρικά γνωρίσματα της καβαφικής ποίησης. Βοηθητική από αυτή την άποψη μπορεί να φανεί η ανάγνωση άλλων ποιημάτων του ποιητή (βλ. «Απιστία» [1904] και «Η αρρώστια του Κλείτου» [1926]). Για το ζήτημα αυτό ο Γ. Σεφέρης, σχολιάζοντας το συγκεκριμένο ποίημα, αναφέρει τα εξής: «Η βυζαντινή τούτη εικόνα, που μοιάζει τόσο με την αινιγματική όψη των αιγυπτιακών αγαλμάτων, παρουσιάζει για πρώτη φορά το θέμα του εμπαιγμού, της απάτης, του φενακισμού θεών και ανθρώπων, το θέμα που διατρέχει όλη την ποίηση του Κ.Π. Καβάφη, από τους πρώτους του στίχους, άμεσα ή πλάγια, με όλους τους τρόπους, ως την τελευταία του φράση».

Παράλληλα, το ποίημα μπορεί να αξιοποιηθεί για να διαμορφώσουν οι μαθητές μια πρώτη εικόνα για την ιδιόμορφη γλώσσα της καβαφικής ποίησης.

Παράλληλα κείμενα

Κ.Π. Καβάφης, «Απιστία» (1904), *Τα ποιήματα Α' (1897-1918)*, νέα έκδοση του Γ.Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1995⁴, σ. 112-113, και «Η αρρώστια του Κλείτου» (1926), *Τα ποιήματα Β (1919-1933)*, νέα έκδοση Γ.Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1995⁴, σ. 55· το δεύτερο μπορεί να δοθεί αποσπασματικά.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να συγκεντρωθούν επίθετα της Παναγίας που της έχουν δώσει οι κάτοικοι των ελληνικών περιοχών είτε για τα «θαύματα» τα οποία έχει πραγματοποιήσει είτε με την ελπίδα ότι θα την έχουν συμπαραστάτη τους σε δύσκολες στιγμές.
2. Να ανατεθεί σε μαθητές να διαβάσουν το χρονικό της Εύας Βλάμη, *Γαλαξίδι. Η μοίρα μιας ναυτικής πολιτείας*, και να προσπαθήσουν να εντοπίσουν στο έργο αυτό σκηνές από τη ζωή των ανθρώπων της θάλασσας, αντίστοιχες με αυτές που περιγράφονται στο ποίημα.
3. Να αναζητηθούν δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στις δυσκολίες των ναυτικών ή στον πόνο των συγγενών τους από το χαμό τους σε ναυάγια.

Βιβλιογραφία

Δασκαλόπουλος Δημήτρης, *Βιβλιογραφία Κ.Π. Καβάφη 1886-2000*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2003.

Εισαγωγή στην ποίηση του Καβάφη. Επιλογή κριτικών κειμένων, επιμέλεια Πιερής Μιχάλης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1994.

Ειδικότερα για το ποίημα «Δέησης» χρήσιμη είναι η συγκέντρωση των σχετικών με αυτό βιβλιογραφικών αναφορών στον τόμο-οδηγό που συνέταξαν οι Diana Haas – Μιχάλης Πιερής *Βιβλιογραφικός οδηγός στα 154 ποιήματα του Καβάφη*, Ερμής, Αθήνα 1984, σ. 40-41, που καλύπτει τη βιβλιογραφία έως το 1984.

Πολύ πλούσια και εύχρηστη είναι η ιστοσελίδα του Σπουδαστηρίου του Νέου Ελληνισμού (www.snhell.gr), στην οποία ο χρήστης μπορεί να βρει βιογραφικό, εικαστικό και φωτογραφικό υλικό από το αρχείο του Κ.Π. Καβάφη.

Στράτης Μυριβήλης

Η λιτανεία

Πηγή

Στράτης Μυριβήλης, *Η Παναγιά η Γοργόνα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1960³, σ. 402-405.

Στόχος

- ❖ Να συζητήσουν οι μαθητές για τις λατρευτικές παραδόσεις και τις θρησκευτικές αντιλήψεις που ίσχυαν παλαιότερα στις μικρές παραδοσιακές κοινωνίες και, πιθανόν, επιβιώνουν και σήμερα σε επαρχίες και χωριά.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Εκκλησιαστικές τελετουργίες και μυστήρια. Λιτανείες.
- ❖ Εκκλησιαστική και λατρευτική σκευή. Σύμβολα, ιερά αντικείμενα.
- ❖ Παγανιστικές εκδηλώσεις που ενσωματώθηκαν στη χριστιανική παράδοση.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο αρχικός τίτλος του μυθιστορήματος ήταν *Η Παναγιά η Ψαροπούλα* και είχε δημοσιευτεί στη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά σε συνέχειες στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος*. Σε ολοκληρωμένη μορφή και με νέο τίτλο κυκλοφόρησε το 1949. Βασικός στόχος του Στρ. Μυριβήλη σ' αυτό το έργο είναι να προβάλλει την ομαδική ζωή των κατοίκων μιας παραδοσιακής ελληνικής νησιωτικής κοινωνίας, τις έγνοιες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες και οι ναυτικοί αυτής της περιοχής. Μέσα από τις αντιδράσεις και τη συμπεριφορά τους αναδεικνύονται λαϊκά ήθη και νοοτροπίες που επιβίωσαν στο χρόνο, καθώς και παγανιστικές αντιλήψεις συγχωνευμένες αρμονικά με τη χριστιανική παράδοση.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα περιγράφεται μια λιτανεία, μια παράκληση δηλαδή των πιστών στο Θεό για να βρέξει. Η ανομβρία προβάλλεται ως τιμωρία του Θεού προς τους ανθρώπους και εκείνοι, ακολουθώντας ένα λαμπρό τελετουργικό, θα ζητήσουν έλεος για τις αμαρτίες τους. Η προσέγγιση θα εστιάσει στα στάδια της λιτανείας, στη βίωση του συναισθήματος της μετάνοιας, στον πάνδημο χαρακτήρα της εκδήλωσης. Τα ευαγγελικά αποσπάσματα, τα εκκλησιαστικά σύμβολα και η ρέουσα αφήγηση με ιδιωτισμούς και χρήση της ντοπιολαλιάς είναι θέματα που αξίζει επίσης να σχολιαστούν.

Παράλληλο κείμενο

Το αντικειμενικό πρόβλημα της λειψυδρίας στον ελληνικό νησιωτικό χώρο είναι μοτίβο συνηθισμένο στην ποίηση της γενιάς του '30, όπως δείχνει και το ακόλουθο απόσπασμα από τη *Ρωμιούνη* του Ρίτσου (Κέδρος, 1983³¹):

*Ετούτο το τοπίο είναι σκληρό σαν τη σιωπή,
Σφίγγει στον κόρφο του τα πυρωμένα του λιθάκια,
Σφίγγει στο φως τις ορφανές ελιές του και τ' αμπέλια του,
Σφίγγει τα δόντια. Δεν υπάρχει νερό. Μονάχα φως.*

*Ο δρόμος χάνεται στο φως κι ο ίσκιος της μάντρας είναι σίδηρο.
Μαρμάρωσαν τα δέντρα, τα ποτάμια κι οι φωνές μες στον ασβέ-
στη του ήλιου.
Η ρίζα σκοντάφτει στο μάρμαρο. Τα σκονισμένα σκίνα.
Το μουλάρι κι ο βράχος. Λαχανιάζουν. Δεν υπάρχει νερό.
Όλοι διψάνε. Χρόνια τώρα. Όλοι μασάνε μια μπουκιά ουρανό
πάνου απ' την πίκρα τους.*

Διαθεματικές εργασίες

1. Με αφορμή την τελετουργική περιγραφή της λιτανείας και με τη βοήθεια του καθηγητή των Θρησκευτικών, ομάδα μαθητών να συγκεντρώσει στοιχεία για τα ποικίλα υλικά και σκεύη που χρησιμοποιούνται κατά την τέλεση χριστιανικών τελετουργιών και μυστηρίων.
2. Συμπληρωματικά προς την προηγούμενη εργασία, ομάδες μαθητών μπορούν να συγκεντρώσουν αντίστοιχες πληροφορίες για άλλες θρησκείες (η εργασία αυτή μπορεί να ανατεθεί σε τμήματα όπου υπάρχουν αλλόθρησκοι μαθητές).

Βιβλιογραφία

Λυκούργου Νίκη, *Σχεδιάσμα χρονογραφίας Στράτη Μυριβήλη 1890-1969*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1990.
Βλέπε και τα αφιερώματα στα περιοδικά: *Νέα Εστία* τόμ. 88, τχ. 1033 (15-7-1970), τόμ. 128, τχ. 1523 (Χριστούγεννα 1990), *Διαβάζω*, τχ. 309 (14-4-1993), *Η λέξη*, τχ. 120 (Μάρτιος-Απρίλιος 1994), καθώς και στα *Τετράδια Ευθύνης*, τχ. 27.

Κάρολος Ντίκενς

Παραμονή Χριστουγέννων

Πηγή

Κάρολος Ντίκενς, *Χριστουγεννιάτικη ιστορία*, μτφρ. Μαίρη Κιτσικοπούλου, εικονογράφηση Αλέκος Φουντουκλής, Καστανιώτης, Αθήνα 1984, σ. 12-16.

Στόχοι

- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές πάνω στο πραγματικό νόημα της εορτής των Χριστουγέννων.
- ❖ Να διαπιστώσουν πώς ένας λογοτεχνικός ήρωας γίνεται κλασικός και πώς αξιοποιείται από άλλες μορφές τέχνης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Χριστούγεννα, παραδόσεις, ήθη και έθιμα.
- ❖ Θρησκευτικές γιορτές. Το νόημα και η σημασία τους για τους ανθρώπους.
- ❖ Η φιλαργυρία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η Χριστουγεννιάτικη ιστορία του Κ. Ντίκενς, από την οποία προέρχεται το συγκεκριμένο απόσπασμα, εγκαινιάζει στην παγκόσμια λογοτεχνία το είδος της εορταστικής λογοτεχνίας, της λογοτεχνίας δηλαδή που γράφεται και δημοσιεύεται, είτε αυτοτελώς είτε τμηματικά σε εφημερίδες και περιοδικά, με αφορμή επίκαιρες θρησκευτικές γιορτές (κυρίως Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά και Πάσχα). Αντίστοιχη παράδοση στην Ελλάδα δημιουργήσε ο Αλ. Παπαδιαμάντης (π.χ. «Το Χριστόψωμο», «Στο Χριστό στο Κάστρο», «Στην Αγία Αναστασία» κ.ά.).

Στο ανθολογημένο απόσπασμα σκιαγραφείται ο χαρακτήρας του τσιγκούνη και δύστροπου Σκρουτζ, έτσι όπως αποκαλύπτεται από τη συμπεριφορά στον υπάλληλό του, αλλά, κυρίως, από τη στάση που κρατά απέναντι στη γιορτή των Χριστουγέννων. Ο συγγραφέας παίρνει αφορμή από αυτή τη στάση για να εξυμνήσει, μέσα από τα λόγια του ανιψιού, το βαθύτερο νόημα του εορτασμού της γέννησης του Θεανθρώπου, που είναι η προσέγγιση του πλησίον και η αγάπη προς το συνάνθρωπο χωρίς διακρίσεις.

Η προσέγγιση είναι καλό να εστιάσει στη διαφωνία του Σκρουτζ με τον ανιψιό του για το νόημα των Χριστουγέννων. Οι μαθητές μπορούν να κρίνουν τα επιχειρήματα των δύο πλευρών και να εκφράσουν την προσωπική τους άποψη πάνω στο θέμα. Θα ήταν σημαντικό, βέβαια, να διαβάσουν ολόκληρο το έργο για να δουν πώς πραγματοποιείται η αλλαγή νοοτροπίας του κεντρικού ήρωα.

Παράλληλα κείμενα

Χρήσιμες μπορεί να φανούν μερικές ανθολογίες εορταστικών διηγημάτων: *Διηγήματα Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς και Φώτων*, ανθολόγηση Χάρης Ν. Σακελλαρίου, Καστανιώτης, Αθήνα 1985⁴. *Ελληνικά διηγήματα Χριστουγέννων – Πρωτοχρονιάς*, τόμ. 1-2, ανθολόγηση Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Μάνος Κοντολέων, Πατάκης, Αθήνα 1995. Η πολύτομη σειρά των εκδόσεων Gutenberg, *Εορταστική ανθολογία διηγήματος*. Το αφιέρωμα «Χριστούγεννα στο νεοελληνικό διήγημα» της εφημερίδας *Η Καθημερινή της Κυριακής*, «Επτά Ημέρες» (22.12.2002).

Συμπληρωματική εργασία

Στην πρώτη παράγραφο του κειμένου διαμορφώνεται μια μυστηριακή και αγωνιώδης ατμόσφαιρα. Πώς επιτυγχάνεται αυτό; Όσοι μαθητές γνωρίζουν την εξέλιξη του έργου να εξηγήσουν στους συμμαθητές τους γιατί συμβαίνει αυτό.

Διαθεματικές εργασίες

1. Ζητήστε από μαθητές που έχουν γνωρίσει το Σκρουτζ μέσα από ταινίες κινούμενων σχεδίων ή από τα σχετικά εικονογραφημένα έντυπα να αφηγηθούν πράξεις του, οι οποίες τους προκάλεσαν εντύπωση.
2. Αναθέστε σε μαθητές να μεταφέρουν τη σκηνή του κειμένου σε εικονογραφημένη μορφή.

Βιβλιογραφία

Πληροφορίες για τον Κ. Ντίκενς μπορεί να βρει κανείς στις εκδόσεις των έργων του που

έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, καθώς επίσης στο αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω*, τχ. 229 (27.12.1989).

Σχετικά με τη γιορτή των Χριστουγέννων, εκτός από το βιωματικό υλικό μαθητών και διδασκόντων, μπορεί να καταφύγει κανείς και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.haef.gr/chilias/greek/giortes/xmas/poems.html>, όπου συγκεντρώνονται χριστουγεννιάτικα έθιμα απ' όλο τον κόσμο, σχετικά βιβλία, εορταστικές κάρτες, συνταγές κ.ά.

Παντελής Καλιότσος

Πασχαλινή ιστορία

Πηγή

Παντελής Καλιότσος, «Πασχαλινή ιστορία», *Η μύγα*, Πατάκης, Αθήνα 2002⁵, σ. 67-78.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επαφή με ένα κείμενο της σύγχρονης νεανικής λογοτεχνίας και να απολαύσουν τη ρέουσα και χιουμοριστική γραφή του συγγραφέα του.
- ❖ Να προβληματιστούν, μέσα από μια άλλη οπτική, για το θρησκευτικό έθιμο του πασχαλινού αμνού.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Έθιμα και θρησκευτικές εκδηλώσεις που σχετίζονται με τον εορτασμό του Πάσχα, ακολουθίες, επιτάφιος, πασχαλινά φαγητά κ.λπ.
- ❖ Θρησκευτικό έθιμο της σφαγής του αμνού και φιλοζωικά αισθήματα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η πεζογραφία του Π. Καλιότσου αναφέρεται σε θέματα και έννοιες μεταφυσικές και υπαρξιακές, όπως είναι ο Θεός, ο θάνατος, ο έρωτας κ.λπ. Ωστόσο, η αφηγηματική προσέγγιση αυτών εδράζεται σταθερά στην καθημερινή πραγματικότητα του απλού ανθρώπου. Στα διηγήματα της συλλογής *Η μύγα* είναι φανερή η κοσμοθεωρία του συγγραφέα, η οποία πηγάζει από την ειλικρινή και άμεση σπουδή της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας.

Η «Πασχαλινή ιστορία» είναι διήγημα με όλα τα χαρακτηριστικά του είδους, δηλαδή ενότητα τόπου και χρόνου (ελληνικό Πάσχα σε αστική περιοχή), ανέλιξη της πλοκής μέχρι την κορύφωση στο «γεγονός», λύση, λεπτομερής διαγραφή του κεντρικού χαρακτήρα.

Ο συγγραφέας πραγματεύεται με προσοχή το ευαίσθητο θέμα της σφαγής των αρνιών για το πασχαλινό τραπέζι. Η προσέγγισή του κυριαρχείται από τα φιλοζωικά του αισθήματα· η αφήγηση όμως δεν οδηγεί στην καθολική απόρριψη του ισχυρού στην Ελλάδα θρησκευτικού εθίμου του πασχαλινού αμνού (του Λαμπριάτη, όπως λέγε-

ται), αλλά θέτει για προβληματισμό μια αντίθεση: ότι δηλαδή τα ανυπεράσπιστα αρνάκια οδηγούνται στη σφαγή με αφορμή μια γιορτή που επαγγέλλεται το μήνυμα της αγάπης.

Είναι καλό να επισημανθεί η επανάληψη της φράσης «εγώ ποτέ στη ζωή μου δεν έχω σηκώσει μαχαίρι σε ζωντανό», η οποία λειτουργεί ως επαναλαμβανόμενο μοτίβο (leitmotiv), δηλαδή κλιμακώνει τη δράση και περιγράφει την ψυχική κατάσταση των ηρώων. Οι μαθητές μπορούν να εντοπίσουν τα σημεία στα οποία τόσο ο κεντρικός ήρωας κυρ Διονυσάκης όσο και η γυναίκα του εμφανίζονται ως φιλειρηνικοί, καλοκάγαθοι και φιλόζωοι.

Ιδιαίτερα στο τελευταίο τμήμα της αφήγησης, το οποίο αναφέρεται στην άγονη απόπειρα του κυρ Διονυσάκη να σφάξει το αρνί, υπάρχει έντονο το υφολογικό στοιχείο του χιούμορ, το οποίο, επιδρώντας ως καταλύτης, αποφορτίζει την ατμόσφαιρα, θέτει τέλος στην αγωνία για την τύχη του αρνιού και αφήνει να κυριαρχήσει η φράση: «Τι ωραία που είναι η ζωή!». Από το σημείο αυτό μπορεί να επεκταθεί η συζήτηση στο πανανθρώπινο μήνυμα της αγάπης που προβάλλει ο εορτασμός του Πάσχα, στα ήθη και στα έθιμα που έχουν καθιερωθεί στη χώρα μας, με τις ακολουθίες της Μεγάλης Εβδομάδας, τα έθιμα της Ανάστασης, τα πασχαλινά εδέσματα κ.λπ.

Ως προς τη μορφή, οι μαθητές μπορούν να επισημάνουν την απλή, καθημερινή γλώσσα, τη λιτότητα της αφήγησης και την κυριαρχία του διαλόγου, η οποία συμβάλλει στη ζωντανή και θεατρική απόδοση του θέματος. Το κείμενο προσφέρεται για δραματοποίηση και παράσταση σε πασχαλινή σχολική γιορτή.

Παράλληλα κείμενα

Για το Πάσχα βλ. Κ. Ρωμαίου, «Το Πάσχα» *Κοντά στις ρίζες*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1980². Διον. Σολωμός, «Η ημέρα της Λαμπρής», *Άπαντα*, τόμ. 1, επιμέλεια Λίνος Πολίτης, Ίκαρος, Αθήνα 1961, σ. 185-186.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε μαθητές να γράψουν τη συνταγή για την ετοιμασία ενός πασχαλινού φαγητού ή γλυκίσματος που αγαπούν, ζητώντας τη βοήθεια κάποιου δικού τους.
2. Αν υπάρχουν αλλοδαποί μαθητές ή μαθητές που έχουν ζήσει στο εξωτερικό, να περιγράψουν πασχαλινά έθιμα από άλλες χώρες.

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Στο διήγημα επαναλαμβάνεται συχνά η φράση «Εγώ στη ζωή μου δεν έχω σηκώσει μαχαίρι σε ζωντανό». Ποιο είναι το νόημά της και ποιος ο σκοπός της επανάληψης;
2. Να περιγράψετε το χαρακτήρα του κυρ Διονυσάκη, με αναφορές σε συγκεκριμένα χωρία του κειμένου.
3. «Δεν υπάρχει άλλο ζώο χωρίς άμυνα»: Ποια φιλοζωική αντίληψη προβάλλεται με τη φράση αυτή;
4. Βρείτε δύο σημεία στο διήγημα στα οποία να φαίνεται το λεπτό χιούμορ του συγγραφέα.

Βιβλιογραφία

Για τον Παντελή Καλιότσο βλ. την παρουσίαση – ανθολόγηση από το Λουκά Κούσουλα, στη σειρά *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 3, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 268-303. Για τη συλλογή απ' την οποία προέρχεται το διήγημα βλ. την κριτική του Μανώλη Γιαλουράκη στο περιοδικό *Δρόμοι της Ειρήνης* (Απρίλιος-Μάιος 1978).

Εθνική Ζωή

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές σημαντικά ιστορικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας, όπως αποδίδονται στη λογοτεχνική εκδοχή τους.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν με ποιους τρόπους τα ιστορικά αυτά γεγονότα αποτυπώθηκαν σε λογοτεχνικά έργα, και να απολαύσουν την ιδιαίτερη γοητεία του λογοτεχνικού κειμένου που πραγματεύεται πρόσωπα και πράγματα της ιστορίας.
- ❖ Να κατανοήσουν τις διαφορετικές οπτικές μέσα από τις οποίες «βλέπουν» τα ιστορικά γεγονότα η ιστοριογραφία και η λογοτεχνία: η ιστορία περιγράφει τα γεγονότα και η λογοτεχνία τον αντίκτυπό τους στη ζωή των μυθιστορηματικών χαρακτήρων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Α. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής πέρα από την παραδοσιακή κειμενοκεντρική ανάλυση μεμονωμένων κειμένων μπορεί να χρησιμοποιήσει επικουρικά τα διδακτικά εγχειρίδια της Ιστορίας για να καταδείξει με τρόπο απτό στους μαθητές του τις διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αξιοποιούν το ιστορικό υλικό (π.χ. Έξοδος του Μεσολογγίου, γερμανική Κατοχή) η ιστοριογραφία και η λογοτεχνία. Όπου οι συνθήκες το επιτρέπουν, μπορεί να αποβεί θετική η παρακολούθηση ταινιών με ιστορική θεματολογία συναφή προς τα ανθολογημένα κείμενα (πριν ή ύστερα από τη διδασκαλία τους). Ο διδάσκων μπορεί, με τη συνεισφορά των μαθητών, να δημιουργήσει ένα πλούσιο αρχείο ταινιών (εγγραφή σχετικού τηλεοπτικού υλικού σε ταινίες βίντεο ή σε DVD κ.λπ.). Σε κάθε περίπτωση, πολλαπλά αξιοποιήσιμο παραμένει το εικαστικό υλικό που πλαισιώνει τα ανθολογημένα κείμενα. Σε άλλες περιπτώσεις ο σχολιασμός του συναφούς υλικού μπορεί να προηγείται της ανάλυσης του λογοτεχνικού κειμένου για να δίνεται το πρώτο ερέθισμα· σε άλλες να έπεται για καλύτερη εμπέδωση, και σε άλλες να ζητείται η συμμετοχή των μαθητών για τη συγκέντρωση εικόνων, φωτογραφιών, σκίτσων κ.ά.

Β. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που προτείνονται στο πλαίσιο αυτής της θεματικής ενότητας αποσκοπούν στο να φωτίσουν πρόσωπα, περιστατικά και ιστορικές περιόδους (π.χ. η Έξοδος του Μεσολογγίου, τα χρόνια το '40 και της Κατοχής, τα γεγονότα του Πολυτεχνείου), ειδικότερα θεματικά μοτίβα (η παρουσία των πουλιών στο δημοτικό τραγούδι) και ειδικότερα λογοτεχνικά είδη (π.χ. τα κλέφτικα τραγούδια και η μυθιστορηματική βιογραφία). Όπως συμβαίνει και με τις άλλες ενότητες, τα παράλληλα κείμενα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για να επισημάνουν οι μαθητές τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε για να εντοπίσουν και να συνειδητοποιήσουν τις διαφορετικές οπτικές μέσω των οποίων μπορεί να προσεγγιστεί ένα ιστορικό πρόσωπο ή γεγονός.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή ενδιάμεσα ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες, που αφορούν το ανέβασμα ενός θεατρικού έργου με υπόθεση αντλημένη από την Ιστορία (π.χ. *Το τίμημα της λευτεριάς* του Γ. Θεοδοκά) ή τη συγκέντρωση απομνημονευμάτων από πρόσωπα που έζησαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα (Μικρασιατική καταστροφή, Πόλεμος 1940-1941, γερμανική Κατοχή, δικτατορία των συνταγματαρχών, εξέγερση του Πολυτεχνείου) και τη μετάπλάσή τους από τους μαθητές σε διηγήματα ή ποιήματα. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες θα βιώσουν συναισθηματικά τα ιστορικά γεγονότα και θα συνειδητοποιήσουν το ρόλο της λογοτεχνίας στην καλλιτεχνική απεικόνιση και στη διάσωσή τους. Παράλληλα, η πραγματοποίηση επισκέψεων σε τοπικά μουσεία και η εστίαση του ενδιαφέροντος σε ιστορικά εκθέματα θα συμβάλει στην παραστατικότερη και βαθύτερη γνωριμία των μαθητών με το τοπικό ιστορικό παρελθόν (Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη, οικία του Ελευθέριου Βενιζέλου στο Θέρισο των Χανίων, Μουσείο Βρέλλη κέρινων ομοιωμάτων στα Γιάννενα, Ε.Λ.Ι.Α. κ.ά.).

Κλέφτικο τραγούδι

Ένας αϊτός περήφανος

Πηγή

Ν.Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1958⁴ (α' εκδ. 1914), σ. 41 (αρ. 24). Στο κείμενο που παραδίδει ο Ν.Γ. Πολίτης έγινε η εξής αλλαγή: στον τέταρτο στίχο η λέξη «μου» (= μόνο, αλλά) τροποποιήθηκε σε «μόν'» (= μόνο, αλλά). Επίσης η λέξη «κ'» τροποποιήθηκε σε «κι».

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τους αγώνες των κλεφτών και των αρματολών κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.
- ❖ Να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους στο δημοτικό τραγούδι μέσα από τη μελέτη της ειδικής κατηγορίας των κλέφτικων τραγουδιών.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η ζωή των κλεφτών και των αρματολών.
- ❖ Ο συνεχής και αδιάκοπος αγώνας για την ελευθερία και την προσωπική αξιοπρέπεια.
- ❖ Η φύση συμπαραστάτης στον αγώνα των κλεφτών.
- ❖ Η λιτότητα των εκφραστικών μέσων του δημοτικού τραγουδιού.
- ❖ Η αλληγορία ως εκφραστική τεχνική στα δημοτικά τραγούδια αλλά και στη λογοτεχνία γενικότερα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το συγκεκριμένο κλέφτικο τραγούδι μπορεί να αποτελέσει αφορμή για να γίνει εκτενής αναφορά στους αγώνες των κλεφτών και των αρματολών, αλλά και γενικότερα των Ελλήνων, εναντίον του κατακτητή κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας. Μέσω της αλληγορικής περιγραφής της στάσης του κλέφτη, που από περηφάνια και αξιοπρέπεια δεν εγκαταλείπει τον αγώνα, μπορεί να συζητηθεί η αντίληψη για τον ηρωισμό και την παλικαριά των κλεφτών, όπως πέρασε αυτή στη λαϊκή συνείδηση και έγινε αντικείμενο θαυμασμού από τη λαϊκή μούσα.

Με αφορμή τους τελευταίους στίχους του τραγουδιού (αλλά και γενικότερα σε σχέση με την αλληγορική χρήση του αϊτού) αξίζει να επισημανθεί ένα συνηθισμένο μοτίβο των δημοτικών τραγουδιών, που είναι η προσωποποίηση της φύσης.

Εδώ ο αϊτός/κλέφτης συνομιλεί –και μάλιστα μαλώνει– με τον ήλιο, γιατί δεν τον βοηθά με τη θερμότητά του να επανέλθει στην ενεργό δράση. Η ίδια αλληγορική χρήση του αϊτού, όπως και των άλλων πουλιών που εμφανίζονται στα δημοτικά τραγούδια ως αφηγητές ή σχολιαστές ηρωικών πράξεων, δείχνει την εξοικείωση της λαϊκής μούσας με τη φύση και τα πλάσματά της. Σ' αυτήν ο λαός προβάλλει τα συναισθήματά του και αυτή ταυτίζεται με τους πόθους και τους αγώνες του.

Αξίζει, τέλος, να προσεχτεί η γλωσσική λιτότητα, χαρακτηριστικό γνώρισμα των δημοτικών τραγουδιών, όπου κυριαρχούν τα ρήματα και τα ουσιαστικά, ενώ τα επίθετα έχουν περιορισμένη παρουσία.

Παράλληλα κείμενα

Ως παράλληλα κείμενα μπορούν να διαβαστούν κλέφτικα τραγούδια από όλες τις κατηγορίες του είδους (για συγκεκριμένα πρόσωπα, για την καθημερινή ζωή των κλεφτών κ.ά.)· επίσης, να διαβαστούν άλλα αλληγορικά δημοτικά τραγούδια (κυρίως ερωτικά και μοιρολόγια), καθώς και ριζίτικα τραγούδια της Κρήτης.

Ειδικότερα για το μοτίβο του αίτου ως αλληγορικής απεικόνισης του περήφανου κλέφτη μπορούν να αξιοποιηθούν πελοποννησιακές παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού, που απόκεινται στο Λαογραφικό Αρχείο του Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και που δημοσίευσε ο Γρηγόρης Σηφάκης («Πρόταση για μια συνοπτική έκδοση δημοτικών τραγουδιών», *ό.π.* [Βιβλιογραφία], σ. 209-219). Μπορεί ακόμα να αξιοποιηθούν το γνωστό δημοτικό τραγούδι «Του Όλυμπου και του Κίσαβου» (Ν.Γ. Πολίτη, αρ. 23) ή ο «Χρυσός αετός», παραλλαγές του οποίου βρίσκουμε δημοσιευμένες επίσης στη μελέτη του Σηφάκη (*ό.π.*). Παραθέτουμε μία από τις παραλλαγές αυτές:

*Απάνω στο Ξεμυτερό χρυσός αϊτός καθόταν
και με τον ήλιο μάλωνε, με το λαμπρό φεγγάρι:
– Ήλιε, για δε βαρείς κι εδώ, σε τούτ' την αποστιάδα,
να λιώσουνε τα κρούσταλλα, να λιώσουν και οι πάγοι,
τι εμάργωσαν τα νύχια μου, τα νυχοπόδαρά μου
και δεν μπορώ να πεταχτώ, ψηλά για να πετάξω,
για να χορτάσω αίματα και τούρκικα κουφάρια.*

(Λαγκάδια Γορτυνιάς)

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Ζητήστε από τους μαθητές να συγκεντρώσουν μελοποιημένα κλέφτικα τραγούδια, μερικά από τα οποία καλό είναι να ακουστούν και στην τάξη.
2. Μαθητές που συμμετέχουν στη χορωδία του σχολείου, σε συνεργασία με την καθηγήτρια ή τον καθηγητή της Μουσικής, να τραγουδήσουν κλέφτικα τραγούδια.
3. Ζητήστε από τους μαθητές να συγκεντρώσουν, με τη βοήθεια των συλλογών που αναφέρονται στη βιβλιογραφία (ή και άλλων που μπορούν να βρουν οι ίδιοι), αλληγορικά δημοτικά τραγούδια (όχι μόνο κλέφτικα αλλά και ερωτικά, μοιρολόγια, του Χάρου κ.ά.).

Βιβλιογραφία

Για την ιστορία των κλέφτικων τραγουδιών, τις συνθήκες γέννησης, το πνεύμα τους, τις κατηγορίες στις οποίες διακρίνονται, τις τεχνικές τους κ.ά. χρήσιμες είναι οι μελέτες των Γιάννη Μ. Αποστολάκη, *Το κλέφτικο τραγούδι. Το πνεύμα και η τέχνη του*, Αθήνα 1950, Αλέξη Πολίτη, *Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα*, Ερμής, Αθήνα 1981 (α' εκδ. 1973), και Γ.Μ. Σηφάκη, *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988.

Χρήσιμες είναι οι ανθολογήσεις των Δ. Πετρόπουλου, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τόμ. 1, Αθήνα 1958 (στη σειρά της Βασικής Βιβλιοθήκης, τόμ. 46), της Ακαδημίας Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (Εκλογή)*, τόμ. 1, Αθήνα 1962, και του Γ. Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, Ερμής, Αθήνα 1994 (α' εκδ. 1966).

Γιάννης Βλαχογιάννης

Η Έξοδος

Πηγή

Γ. Βλαχογιάννης, *Μεγάλα χρόνια*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 154-155.

Στόχοι

- ❖ Να κατανοήσουν οι μαθητές ποιες θυσίες μπορεί να υποστεί ο άνθρωπος για την ελευθερία και την αξιοπρέπειά του.
- ❖ Να προσλάβουν συναισθηματικά το κείμενο και να συγκινηθούν με τον ηρωισμό των αγωνιστών του Μεσολογγίου.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Οι οριακές στιγμές των επιλογών: η ελευθερία πάνω από τη ζωή.
- ❖ Μητρική αγάπη, αγάπη για την πατρίδα, επιβίωση.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση είναι καλό να εστιάσει στη σφαιρική παρουσίαση των τραγικών συνθηκών (πολιορκία και επικείμενη πτώση, πείνα, χηρεία και μοναξιά, ευθύνη της μάνας για τη ζωή του μικρού παιδιού της, υπεροπλία και υπεροχή των εχθρών, συνθήκες εξόδο εξαιρετικά δύσκολες), ώστε να φανεί η προσπάθεια της ανυπεράσπιστης γυναίκας να σώσει τη ζωή της κόρης της και τη δική της. Η ηρωίδα μάνα, υποτασσόμενη στην κοινή μοίρα των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, προκρίνει τον έντιμο θάνατο από μια δουλική ζωή. Το αδιέξοδο αυτό δηλώνεται έντεχνα από το Γ. Βλαχογιάννη με έντονες αντιθέσεις (ζωή-θάνατος, αποκλεισμός-ελευθερία, παιδική ηλικία-θάνατος, αδυναμία ηρωίδων-ισχύς αντιπάλων) και παράλληλη παρουσίαση οριακών καταστάσεων (αφόρητη πείνα, ερημιά και εγκατάλειψη, άνιση αντιμετώπιση αδύναμων γυναικών από πάνοπλους στρατιώτες του εχθρού), ώστε να εξαρθεί το μέγεθος της θυσίας και να αναδειχτεί ως μέγιστο αγαθό η ελευθερία. Η κατακλείδα εξισώνει την άδικη απώλεια του κοριτσιού με την πτώση του Μεσολογγίου. Οι μαθητές μπορούν να συγκρίνουν το κείμενο με τη γνωστή στροφή από το Θούριο «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή».

Παράλληλα κείμενα

1. Διονύσιος Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* (από το Β' Σχεδιάσμα) στο *Ποιήματα και πεζά*, επιμέλεια – εισαγωγές Στυλιανός Αλεξίου, Στιγμή, Αθήνα 1994, σ. 259.

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνείει·
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;
οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ξέρει».*

2. Ανδρέας Κάλβος, *Λυρικά*, «Εις Σάμον» (ωδή τετάρτη), στροφές α'-γ' (Βλ. Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί*, φιλολογική επιμέλεια Γιάννης Δάλλας, Ωκεανίδα, Αθήνα 1997, σ. 205).

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να βρεθούν τα δραματικά σημεία του κειμένου και να δειχτεί η κλιμάκωσή τους μέχρι τη λύση.
2. Να εντοπίσουν οι μαθητές με ποιες φράσεις ή λέξεις φορτίζει συναισθηματικά ο Γ. Βλαχογιάννης το λόγο του.
3. Να βρουν οι μαθητές τη μελοποιημένη εκδοχή των ποιημάτων του Διον. Σολωμού και του Ανδρ. Κάλβου από το Γ. Μαρκόπουλο και το Μ. Θεοδωράκη αντίστοιχα.

Βιβλιογραφία

- Βλαχογιάννης Γιάννης, *Άπαντα*, επιμέλεια Γεώργ. Κουρνούτου, τόμοι 1-7, στη σειρά *Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών*, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1965-1967.
- Νέα Εστία*, τόμ. 44, τχ. 515 (Χριστούγεννα 1948: Αφιέρωμα στο Βλαχογιάννη).
- Πίστας Παναγιώτης Σ., «Λογοτεχνία και ιστορία: σύζευξη και διάκρισή τους στο αφηγηματικό έργο του Γιάννη Βλαχογιάννη. (Ερωτήσεις-ασκήσεις και σχόλια για τα βιβλία του *Μεγάλα χρόνια* και *Τα παλικάρια τα παλιά*)», περ. *Λόγος και Πράξη*, τχ. 4 (1977), σ. 22-34.
- Σταυροπούλου Έρη, «Γιάννης Βλαχογιάννης», *Η παλαιότερη πεζογραφία μας*, τόμ. 8, Σοκόλης, Αθήνα 1997, σ. 338-369 (όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία).

Παντελής Πρεβελάκης

Ο Κρητικός – Η Πολιτεία

Πηγή

Π. Πρεβελάκης, *Ο Κρητικός – Η Πολιτεία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., (απόσπασμα από το κεφ. «Το κατευόδιο ενός πολιτικού»).

Στόχοι

- ❖ Να μάθουν οι μαθητές για τη ζωή και το έργο του Έλληνα πολιτικού.
- ❖ Να εκτιμήσουν τη σημασία της πολιτικής σκέψης και να διακρίνουν το πολιτικό ήθος και το γνήσιο πατριωτισμό.
- ❖ Να αντιληφθούν τη σημασία του δημοκρατικού τρόπου διακυβέρνησης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πολιτική προσωπικότητα. Αρχές και οράματα.
- ❖ Η σημασία της λαϊκής συμμετοχής στους εθνικούς αγώνες.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ένα μεγάλο τμήμα από το πεζογραφικό έργο του Π. Πρεβελάκη (η τριλογία «Ο Κρητικός»

εντάσσεται στην κατηγορία αυτή) συνδέεται στενά με την ιστορία της Κρήτης και, μέσω αυτής, με την ιστορία της Ελλάδας.

Μετά την επιτυχημένη επανάσταση στο Γουδί και τις συμβουλές του έμπειρου Ελ. Βενιζέλου στους συντελεστές της, κρίθηκε απαραίτητη η κλήση του από την Κρήτη στην Αθήνα. Ο Κρητικός πολιτικός παρουσιάζεται στο κείμενο ακριβώς μετά τη λήψη της απόφασής του να δεχτεί την πρόσκληση, στο κρίσιμο –και λογοτεχνικά ευνοϊκό– εκείνο σημείο της αναχώρησης από την Κρήτη και της μετάβασής του στην Αθήνα. Η συγκίνηση του αποχωρισμού σε συνδυασμό με την ανάληψη των μεγάλων ευθυνών προβληματίζουν τον Ελ. Βενιζέλο.

Ο αποχαιρετιστήριος λόγος, πολύ φορτισμένος συναισθηματικά, αποτελεί ευκαιρία για να σκιαγραφηθεί η μορφή του συνετού ηγέτη και, παράλληλα, μέσα από τις διατυπωθείσες πολιτικές αρχές του, να καταγραφούν τα στοιχεία εκείνα σύμφωνα με τα οποία πρέπει να διοικείται μια ευνομούμενη πολιτεία: είναι η υπηρεσία του δημόσιου συμφέροντος, η παρρησία και η ελεύθερη διατύπωση της γνώμης, η σωστή διαχείριση της εξουσίας, ο σεβασμός των συμφερόντων του λαού, η κατοχύρωση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Πρόκειται, σε τελευταία ανάλυση, για τις αρχές που, χάρη στον πατριωτισμό και την αυτοθυσία, στοιχειοθετούν την ελευθερία.

Παράλληλα κείμενα

1. Βλ. το ποίημα του Γεωργίου Σουρή (1918) με τίτλο «Στο Βενιζέλο»: *Χρυσοπτέρωτοι πετούνε, τόσοι πόθοι, τόσον θρύλων / και φωνάζει κόσμος σκλάβος, μεγαλόστομε Προφήτη, / φαίνεται πως είσαι κάποιος των Ιδαίων των Δακτύλων / που μεγάλωσαν τον Δία στις κορφές του Ψηλορείτη.* (Γεωργίου Σουρή, *Άπαντα*, τόμ. Δ', Γιοβάνης, Αθήνα 1966, σ. 374). Ως προφήτη παρουσιάζει και ο Μιλτιάδης Μαλακάσης τον Ελ. Βενιζέλο στο ποίημά του «Ελλάδα ανάσταση» (*Άπαντα Μαλακάση*, τόμ. Α', Alvin Redman [Hellas], Αθήνα 1964, σ. 349).
2. Για την Κρήτη βλ. το ποίημα του Κωστή Παλαμά «Ύμνος της Κρήτης» (*Άπαντα*, τόμ. Ζ', σ. 116-118) και του Λορέντζου Μαβίλη το σονέτο «Excelsior!» (σχετικό με την επανάσταση του 1896) και το σονέτο, επίσης, «Κρήτη» (Λορέντζος Μαβίλης, *Τα έργα*, σ. 144 και 137 αντίστοιχα).

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να αναζητήσουν οι μαθητές το σχετικό ψηφιακό δίσκο και να ακούσουν τη φωνή του Ελ. Βενιζέλου (είτε να εκφωνεί ομιλία του είτε να τραγουδά ριζίτικα τραγούδια).
2. Να βρουν λογοτεχνικά ή άλλα βιβλία που να αναφέρονται ολόκληρα ή σε μεμονωμένα τμήματά τους στον Ελ. Βενιζέλο. Επίσης, παλαιά περιοδικά ή εφημερίδες ή καρτ ποστάλ σχετικά με αυτόν.
3. Να επισκεφτούν το Μουσείο Ελ. Βενιζέλου στην Αθήνα (οδός Χρήστου Λαδά), να το περιγράψουν και να μάθουν τι είδους ιστορικό υλικό περιέχει.

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Ποια αισθήματα τρέφουν οι Έλληνες για τον Ελ. Βενιζέλο και πώς τα εκδηλώνουν; Απαντήστε, κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένα χωρία του κειμένου.
2. «Χωρίς τους καλούς πολιτικούς, το πολίτευμα, όποιο και να 'ναι, δε φτάνει για να

ευτυχήσει η πολιτεία». Συμφωνείτε ή όχι με αυτή την άποψη; Αιτιολογήστε την άποψή σας.

3. Τι εννοεί ο Ελ. Βενιζέλος λέγοντας ότι η μνήμη του Έλληνα πρέπει «να γεμίσει με ένα καινούριο Εικοσιένα»;
4. Επιλέξτε τρία επίθετα που κατά τη γνώμη σας αποδίδουν καίρια το χαρακτήρα του πολιτικού Ελ. Βενιζέλου.

Βιβλιογραφία

Για τον Ελ. Βενιζέλο, γενικά, βλ. την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών, τόμ. ΙΔ'. Για τον Π. Πρεβελάκη τα αφιερώματα των εντύπων *Τετράδια Ευθύνης*, αρ. 9 (1979) και *Νέα Εστία* (Χριστούγεννα 1986).

Δεκαβάλες Αντώνης, *Εισαγωγή στο λογοτεχνικό έργο του Πρεβελάκη*, Αθήνα 1976.

Μπουμπουλίδης Φαίδων, *Νεοέλληνες λογοτέχναι για τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Κείμενα και αναφορές*, Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα 1991.

Γιώργος Θεοτοκάς

Ανήμερα της 28ης Οκτωβρίου 1940

Πηγή

Γιώργος Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, πρόλογος Μαρκ Μαζάουερ, εισαγωγή – επιμέλεια Δημήτρης Τζιόβας, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005³, σ. 169-171.

Στόχοι

- ❖ Να δοθεί η αφορμή για να κατανοήσουν οι μαθητές πώς βίωσαν οι Έλληνες το συνταρακτικό γεγονός της έναρξης του ηρωικού έπους του '40-'41.
- ❖ Να συζητήσουν γύρω από τα ζητήματα της εθνικής ομοψυχίας και ομόνοιας μπροστά σε εθνικά προβλήματα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η εθνική ομοψυχία και ομόνοια και η συμβολή τους στην επιτυχή έκβαση εθνικών υποθέσεων.
- ❖ Οι διαφορετικές αντιδράσεις των ανθρώπων απέναντι στο γεγονός του πολέμου.
- ❖ Πόλεμος και καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το κείμενο αποτελεί μια αυθεντική περιγραφή-μαρτυρία γύρω από το πώς υποδέχτηκε ο αθηναϊκός λαός την είδηση της κήρυξης του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Ο Θεοτοκάς, αυτόπτης μάρτυρας και δρων πρόσωπο, καταγράφει στο ημερολόγιό του τα προσωπικά του συναισθήματα και τις σκέψεις που του γεννήθηκαν με αφορμή τις εκδηλώσεις των ανθρώπων.

Το απόσπασμα έχει την αξία του περισσότερο ως αυθεντική μαρτυρία και λιγότερο ως λογοτεχνικό κείμενο, χωρίς ωστόσο να στερείται αισθητικών αρετών. Άλλωστε, το ημερολογιακό κειμενικό είδος, εκτός από την ιστορική αξία που έχει, χαρακτηρίζεται από αμεσότητα και ζωντάνια. Η ανάγλυφη παρουσίαση των διαφορετικών αντιδράσεων του πλήθους (αγωνία, πόνος, συγκίνηση, πανικός, ψυχραιμία), τα κλιμακούμενα συναισθήματα του αφηγητή (έξαψη, απάθεια, ενθουσιασμός υπερηφάνεια κ.λπ.), οι συχνές αναφορές στον ωραίο καιρό και τις περιοχές της Αθήνας, δημιουργούν ένα ζωντανό σκηνικό μέσα στο οποίο ξεδιπλώνεται μια σημαντική σελίδα της νεότερης ιστορίας μας.

Αξίζει να σχολιάσουν και να δικαιολογήσουν οι μαθητές το γεγονός ότι οι άνθρωποι, ανάλογα με τα βιώματα και το χαρακτήρα τους, αντιδρούν διαφορετικά στο άκουσμα του πολέμου. Η γυναίκα, π.χ., που έζησε τη Μικρασιατική καταστροφή πανικοβάλλεται, η μάνα αγωνιά για τα παιδιά της, οι νεαροί και άπειροι από πόλεμο στρατιώτες διασκεδάζουν και ο αφηγητής περνά από διαφορετικές συναισθηματικές φάσεις.

Ιδιαίτερα προσεκτική πρέπει να είναι η αναφορά στα σημεία όπου προβάλλονται τα φυλετικά γνωρίσματα των Ελλήνων. Να συνδεθούν οι επισημάνσεις του αφηγητή με το ιστορικό γεγονός της ελληνικής άρνησης απέναντι στις ιταλικές αξιώσεις, το οποίο πράγματι δημιούργησε κύμα ομοψυχίας και εθνικού ενθουσιασμού, αλλά να μη γίνουν αφορμή για εθνικιστικές εξάρσεις.

Παράλληλο κείμενο

Να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στο απόσπασμα του Γ. Θεοτοκά και το κείμενο του Άγγ. Τερζάκη που ακολουθεί:

Άγγελος Τερζάκης, *Ελληνική Εποποιία (1940-1941)*, Αθήνα 1964, σ. 39-40:

Έξω ξημέρωνε η 28η Οκτωβρίου

Ένας άνεμος καινούργιος, ανυποψίαστος, άρχιζε να φυσάει πάνω στην Αθήνα.

Ήταν η ώρα 6 όταν οι σειρήνες της αντιαεροπορικής άμυνας ξύπνησαν την πολιτεία. Ο ουρανός ήταν πεντακάθαρος, λεύκαζε ο όρθρος, μύριζε δροσιά. Στους δρόμους, τους έρημους ακόμα, κρότησαν μερικά παραθυρόφυλλα, κάποιες μπαλκονόπορτες. Οι άνθρωποι ξυπνούσαν ξαφνιασμένοι, ρωτούσαν τους πρώτους διαβάτες. Ένα βουητό ανέβαινε λίγο-λίγο από γύρω, από μακριά, τα πρώτα ομαδικά βήματα πάφλασαν στην άσφαλτο. Μάτια υψώνονταν στον ουρανό, έψαχναν. Όμως σ' όλη αυτή την κίνηση που άρχιζε και πύκνωνε σε μικρές συντροφίες, σε ομάδες που ξεκινούσαν για τα κέντρα, δεν ξεχώριζες ταραχή ή αγωνία. Μια διάθεση ευφορίας, κέφι ανάλαφρο, αλλόκοτο, ξεσήκωνε τις ψυχές, πρωινό αγέρι που κολπώνει το πανί. Στα μάτια των ανθρώπων που αντικρίζονταν έφεγγε ένα χαρούμενο ξάφνιασμα, σάμπως όλος αυτός ο κόσμος, ο ίσαμε χτες βουτηγμένος στην καθημερινότητα και στη βιοπάλη, να μάθαινε ξαφνικά πως έχει μέσα του κρυμμένα νιάτα.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να διαβάσουν με προσοχή το κείμενο του Γ. Θεοτοκά και να προσπαθήσουν να εξηγήσουν την αρχική φράση «Επιτέλους είμαστε μέσα!».

2. Να οργανωθεί επίσκεψη στο Φωτογραφικό Αρχείο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Σταδίου 13, τηλ. 210 3237617) και να γίνει ξενάγηση στις συλλογές που αναφέρονται στο ελληνοαλβανικό Έπος και στη γερμανική Κατοχή.

Βιβλιογραφία

- Βλάχος Γεώργιος Α., *Άρθρα του πολέμου 1940-1941*, Αετός, Αθήνα 1945.
- Γκώνιας Νίκος Γ., Ραπτοπούλου Σοφία Κ., *Το έπος του 1940 μέσα από τις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής. Ανθολογία για σχολικές γιορτές*, Πατάκης, Αθήνα 2000³.
- Η Ελλάδα του '40: Επιστημονικό Συμπόσιο*, 19 και 20 Απριλίου 1991, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1993.
- Λαζογιώργος-Ελληνικός Δημήτριος, *Κορόιδο Μουσολίνι: Το Έπος του 1940 μέσα από τις γελοιογραφίες της εποχής*, Πελασγός, Αθήνα 2000.
- Νέα Εστία*, τόμ. 168, τχ. 1520 (1.11.1990: Αφιέρωμα στα πενήντα χρόνια από την 28η Οκτωβρίου 1940).
- Παπασπύρου-Καραδημητρίου Ευθυμία, *Το έπος του '40. Λαϊκή εικονογραφία*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 1987.
- Σπηλιωτοπούλου Μαρία, Προκόπης Παπαστρατής, *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944*. Από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, Foreign Office 371, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2002.
- http://www1.fhw.gr/chronos/14/gr/1940_1945/war/02.html (ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού).

Δημήτρης Ψαθάς

Οι πιτσιρίκοι

Πηγή

Χάρης Σακελλαρίου, *Ανθολογία ελληνικού παιδικού διηγήματος*, Άγκυρα 1983, σ. 478-479.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μέσα από το διήγημα τον πολύτροπο δημοσιογράφο και συγγραφέα Δημήτρη Ψαθά και να διασκεδάσουν με τη χιουμοριστική γραφή του.
- ❖ Να επεκτείνουν τη γνώση τους γύρω από τη γερμανική Κατοχή και την ελληνική Αντίσταση.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η αγριότητα των Γερμανών κατακτητών αλλά και η αφέλειά τους.
- ❖ Το θάρρος και η ευρηματικότητα των μικρών αγωνιστών της ελευθερίας.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Δημήτρης Ψαθάς είναι ο κορυφαίος ευθυμογράφος μας, ο οποίος επί σαράντα χρόνια δημοσίευε στην εφημερίδα *Τα Νέα* τα χρονογραφημάτά του στη στήλη «Εύθυμα και

σοβαρά». Ασχολήθηκε με όλα σχεδόν τα είδη της δημοσιογραφίας και της πεζογραφίας: χρονογραφήματα, επιφυλλίδες, ρεπορτάζ, θέατρο, αφηγήματα, χρονικά, σενάρια κ.λπ.

Το διήγημα «Οι πιτσιρικοί» συγκεντρώνει μερικά από τα βασικά γνωρίσματα του χρονογράφου και ευθυμογράφου Δημ. Ψαθά, όπως είναι η ρεαλιστική απεικόνιση της κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας, η γοργότητα της αφήγησης και ο χιουμοριστικός τόνος στην απόδοση δύσκολων καταστάσεων.

Καλό είναι στην αρχή να επισημανθούν τα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα του διηγήματος, που είναι ο δύσκολος χειμώνας στην Αθήνα του 1942, όταν, παρά το κρύο και την πείνα, ο λαός συνέχιζε την αντίστασή του κατά των κατακτητών. Το περιεχόμενο αναφέρεται ειδικά στη δράση των παιδιών που ένωσαν και τις δικές τους δυνάμεις στην υπόθεση της ελευθερίας, προκαλώντας, όπως μπορούσαν, φθορές στην πολεμική μηχανή των κατακτητών.

Στον «ακήρυκτο πόλεμο», δηλαδή τον ανεπίσημο, τον έξω από τις γνωστές πολεμικές τακτικές, οι πιτσιρικοί έχουν ως όπλο τους την πονηριά και τη λαχτάρα για λευτεριά. Ο Γερμανός στρατιώτης του διηγήματος μπορεί να διαθέτει υπεροπλία, αλλά σαν τον ομηρικό Πολύφημο έχει μυαλό αφελούς παιδιού και τελικά νικιέται στην αναμέτρηση με τους πιτσιρικούς.

Στο κείμενο του Δημ. Ψαθά κυριαρχεί ο διάλογος που δίνει γοργότητα, ζωντάνια και θεατρικότητα στην αφήγηση, αλλά και τα σχόλια του αφηγητή, με τα οποία ειρωνεύεται την υπεροπτική γερμανική ιδεολογία της υπεροχής, που καταρρίπτεται από μια ομάδα παιδιών!

Το χιούμορ του Δημ. Ψαθά αναδεικνύεται στους διαλόγους και κυρίως στη χρήση γερμανικών λέξεων και εκφράσεων της καθημερινότητας των παιδιών (μάπας, καρπαζά, χιτλερία κ.λπ.). Η όλη σκηνή ανάμεσα στο Ελληνόπουλο και το Γερμανό στρατιώτη θυμίζει τον Καραγκιόζη όταν μηχανεύεται τρόπους διαφυγής από τον Τούρκο κατακτητή.

Παράλληλα κείμενα

Οι μαθητές μπορούν να διαβάσουν το μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου* (Κέδρος, Αθήνα 2000⁶³), καθώς και άλλα αφηγήματα από τις δύο συλλογές του Δημ. Ψαθά *Χειμώνας του '41* (1945) (Μαρής, Αθήνα 1979) και *Αντίσταση* (1945) (εκδ. Μαρία Δ. Ψαθά, Αθήνα 2002), των οποίων η υπόθεση αφορά τη δράση των παιδιών στην Κατοχή.

Επίσης, υπάρχουν διηγήματα σχετικά με την Κατοχή και τον πόλεμο στο βιβλίο που επιμελήθηκε ο Θέμος Κορνάρος *Θυσιές και δάφνες του ελληνικού λαού*, Αναγέννησις, Αθήνα χ.χ.

Συμπληρωματική εργασία

Σε ποια σημεία του διηγήματος ο αφηγητής ειρωνεύεται τους Γερμανούς κατακτητές;

Διαθεματικές εργασίες

1. Να αναζητήσουν οι μαθητές στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.) (Αγίου Ανδρέα 5, Πλάκα, τηλ. 210 3211149 και 210 3250378) και να διαβάσουν αυθεντικά (ή ανατυπωμένα) τεύχη του νεανικού περιοδικού του Ανεμοδουρά *Ο Μικρός ήρωας*.

2. Να συγκεντρώσουν φωτογραφικό υλικό από εφημερίδες και περιοδικά, επιστολές της εποχής και αναμνηστικά αντικείμενα, ώστε να οργανώσουν μια έκθεση στο σχολείο τους στον εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου.

Κύπρος Χρυσάνθης

17 του Νοέμβρη 1973

(Χαράματα)

Πηγή

Το μελάνι φωνάζει. Η 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία, εισαγωγή – ανθολόγηση Ηλίας Γκρης, Μεταίχιμο, Αθήνα 2003, σ. 157-158.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τα γεγονότα που σχετίζονται με το Πολυτεχνείο και τον αγώνα των φοιτητών εναντίον της δικτατορίας.
- ❖ Να εκφράσουν τις απόψεις τους γύρω από τους αγώνες και τις θυσίες του ελληνικού λαού για την προάσπιση της δημοκρατίας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Νεολαία και αγώνες για την ελευθερία.
- ❖ Δικτατορίες και καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- ❖ Απότιση φόρου τιμής σε ανθρώπους και γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Γραμμένο με αφορμή την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο και την καταστολή της από τις δυνάμεις των συνταγματαρχών, το ποίημα του Κύπριου Κύπρου Χρυσάνθη αναφέρεται στην «επόμενη ημέρα», δηλαδή στην ημέρα που ακολουθεί ύστερα από την εισβολή των τανκς και τη δολοφονία των φοιτητών. Το μεγαλύτερο μέρος του περιγράφει την εικόνα που εμφανίζουν οι γύρω από το Πολυτεχνείο δρόμοι αλλά και γενικότερα η Αθήνα, μετά τις συμπλοκές και την καταστολή της φοιτητικής εξέγερσης. Μέσα από αυτή την περιγραφή και με εμφανείς τις επιρροές από τις τεχνικές του συμβολισμού, ο ποιητής αφήνει να διαφανούν η διάθεση και τα συναισθήματα των πολιτών τις πρώτες αυτές ώρες: η γύμνια του τοπίου και η τρομακτική ησυχία («Ξέπνοοι οι λογής ήχοι, / αραιοί», «με τα γυμνά δέντρα, / τα φυλλώματα, / προβάλλουν τώρα, οι χώροι αδειανοί») αντικατοπτρίζουν τη στενόχωρη διάθεση και την αγωνία του κόσμου. Η υγρασία και το τσουχτερό κρύο («Στάζει τ' αγιάζι μέσα μας») επιτείνουν το αίσθημα του φόβου· το ίδιο και ο ήχος από τα άγρια γαβγίσματα των σκύλων («Αλυχτούνε, οι θεριεμένοι σκύλοι»). Ωστόσο, στην τελευταία στροφή το κλίμα αλλάζει με την ευχή να μην πάει χαμένη η θυσία των παιδιών, αλλά να γίνει αφετηρία για την απελευθέρωση της Αθήνας και της Ελλάδας από τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Στόχος που τελικά έγινε πραγματικότητα, γι' αυτό και τα γεγονότα του Πολυτεχνείου αποτελούν σταθμό στη μεταπολεμική ελληνική ιστορία.

Παράλληλα κείμενα

Στην εξέγερση του Πολυτεχνείου και στη θυσία των φοιτητών αναφέρεται το ποίημα της Λένας Παππά «Στους σκοτωμένους σπουδαστές του Νοεμβρίου»:

*Μάτια κλειδωμένα, χέρια παγωμένα
κείτεται
–δεκαοχτώ χρονώ ήτανε δεν ήτανε–
για να έχω εγώ πουλιά-φτερά στα χέρια μου,
και συ το σπιτάκι σου,
μια γλάστρα με βασιλικό στο πεζουλάκι
και τα παιδιά μας ξένοιαστα να χτίζουμε το μέλλον.*

*Η μάνα του τον περιμένει και δεν έρχεται,
η άνοιξη του παίζει και δεν τηνε ξέρει πια.
Στις φλέβες του αίμα σταματημένο και πικρό,
γυαλί σπασμένο ο κόσμος, σωριασμένο πάνω του.
Για να έχω εγώ τον άσπρο μου ύπνο
και συ γαρίφαλο χαμόγελο στο στόμα σου,
για να 'χουν τα παιδιά μας το δικό τους ήλιο...*

περ. Ευθύνη, τχ. 35

Πολλά ποιητικά και πεζά κείμενα για το Πολυτεχνείο περιλαμβάνονται στους τόμους και τις ανθολογίες που αναφέρονται στη Βιβλιογραφία. Ειδικότερα, όσον αφορά τη θυσία νέων ανθρώπων για τα ιδανικά της ελευθερίας και της αρετής, μπορούν να αξιοποιηθούν η ωδή «Εις τον Ιερών Λόχον» του Ανδρ. Κάλβου και το Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας του Οδ. Ελύτη, ποιήματα γραμμένα για αντίστοιχες περιπτώσεις της ελληνικής ιστορίας.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να συγκεντρώσουν υλικό από βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά (φωτογραφίες, αφίσες, χρονικά κ.ά.) σχετικά με την εξέγερση του Πολυτεχνείου και να δημιουργήσουν μια έκθεση τη μέρα της επετείου.
2. Ομάδες μαθητών να αναλάβουν να πάρουν συνεντεύξεις από πρόσωπα που συμμετείχαν ή ασχολήθηκαν ιστορικά ή δημοσιογραφικά με την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

Βιβλιογραφία

- Αντιφασιστικά '67-'74, Γραμμή, Αθήνα 1984.
Γιάννου Γιάννης, Πολυτεχνείο '73. Εορταστική ανθολογία, Gutenberg, Αθήνα 1997.
Μητροπούλου Κωστούλα, Το χρονικό των τριών ημερών, Κέδρος, Αθήνα 1974.
Το μελάνι φωνάζει. Η 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία, εισαγωγή – ανθολόγηση Ηλίας Γκρης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
Φάτσης Γιάννης, Πολυτεχνείο '73. Εξέγερση, κατάληψη, εισβολή, Καστανιώτης, Αθήνα 1993³.

Παλαιότερες μορφές ζωής

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι το λογοτεχνικό κείμενο δεν είναι απλώς φορέας αισθητικών αξιών, αλλά ότι αποτελεί ταυτόχρονα και ντοκουμέντο ανθρωπολογικής ή εθνογραφικής σημασίας, μέσα στο οποίο αποτυπώνονται τα ιστορικά χαρακτηριστικά του τόπου και του χρόνου που το δημιούργησαν.
- ❖ Να κατανοήσουν την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα, όπως διαμορφώθηκε από μια σειρά στάσεων, πρακτικών και τρόπων ζωής του παρελθόντος.
- ❖ Να πληροφορηθούν για μορφές ζωής του ελληνικού παρελθόντος, που έχουν χαθεί ανεπιστρεπτί, αλλά και να συνειδητοποιήσουν την επιβίωση κάποιων εκδηλώσεων του παρελθόντος αυτού στο σύγχρονο κόσμο.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής, εκτός από την ανάγνωση και μελέτη μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας, μπορεί να προχωρήσει και σε εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας που να γεφυρώνουν το σήμερα με το χθες. Η πρόσκληση στην τάξη, για παράδειγμα, ενός ηλικιωμένου, ο οποίος θα μιλήσει για τη δική του παιδική και σχολική ζωή μπορεί να αποτελέσει την καλύτερη αφετηρία ή τον καλύτερο επίλογο για να διδαχτούν τα κείμενα του Ν. Καζαντζάκη και της Ευγ. Φακίνου. Εξίσου θετικά μπορεί να λειτουργήσει και η αξιοποίηση του συνοδευτικού εικαστικού υλικού ή η παρουσίαση φωτογραφιών που απεικονίζουν μορφές παλαιότερης ζωής της περιοχής στην οποία ζουν οι μαθητές.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που συστήνονται εδώ στοχεύουν να φωτίσουν, από παρόμοια ή διαφορετική σκοπιά, σκηνές, περιστατικά και χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα, και, βέβαια, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από το διδάσκοντα για να επισημάνουν οι μαθητές είτε τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε τις διαφορές. Έτσι, για παράδειγμα, μέσα από το απόσπασμα του Δ. Γκιώνη καταγράφεται μια ακόμα σχολική εμπειρία ενός παιδιού σε παλαιότερες εποχές, που συγκλίνει πολύ με την εμπειρία που καταγράφεται στο κείμενο του Ν. Καζαντζάκη.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει στους μαθητές ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες που να αφορούν τη συλλογή και έκθεση παλαιών φωτογραφιών ή έντυπου υλικού (προκηρύξεις, μονόφυλλα, εφημερίδες κ.ά.) από τη ζωή των κατοίκων της περιοχής σε περασμένες εποχές, ή τη συγκέντρωση συνεντεύξεων με ηλικιωμένα άτομα που να αφηγούνται τα παιδικά τους βιώματα. Παράλληλα, η επίσκεψη σε ένα λαογραφικό μουσείο, όπου διατηρούνται πολλά στοιχεία από την καθημερινή ζωή και την επαγγελματική δραστηριότητα των ανθρώπων του παρελθόντος, θα ζωντάνευε το λογοτεχνικό κείμενο και θα εμπέδωνε στη συνείδηση του μαθητή τις περιγραφόμενες σ' αυτό σκηνές.

Κώστας Κρυστάλλης

Ηλιοβασίλεμα

Πηγή

Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 40-41.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές έναν εκπρόσωπο της παραδοσιακής ποίησης με έντονες επιρροές από το δημοτικό τραγούδι.
- ❖ Να πληροφορηθούν με αφορμή το ποίημα για μια παλαιά μορφή ζωής, που συνδεόταν με τις αγροτικές ασχολίες.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η φύση –βουνά, πεδιάδες, θάλασσα– την ώρα του καλοκαιρινού δειλινού.
- ❖ Ο γυρισμός των ζευγολατών στα σπίτια τους με το ηλιοβασίλεμα. Μόχθος και ικανοποίηση.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το πεζογραφικό και το ποιητικό έργο του Κ. Κρυστάλλη εντάσσεται στην ειδυλλιακή ηθογραφία που εξιδανικεύει τη ζωή του χωριού, απαλύνοντας εντελώς τα όποια αρνητικά στοιχεία. Το ανθολογημένο ποίημα αποτελεί έκφραση λατρείας του ποιητή για την αγροτική ζωή, λατρεία ωστόσο η οποία δικαιολογείται από τα τραυματικά βιώματα του Κ. Κρυστάλλη. Είναι καλό, λοιπόν, η προσέγγιση να αρχίσει από τα βιογραφικά στοιχεία του ποιητή, ο οποίος, μαθητής ακόμα στο Γυμνάσιο, αναγκάστηκε να φύγει από τα τουρκοκρατούμενα Γιάννενα, εξαιτίας ενός πατριωτικού ποιήματος που δημοσίευσε το 1887. Ήρθε στην Αθήνα όπου έζησε δυστυχισμένη ζωή, όλο στερήσεις, μέχρι τον πρόωρο θάνατό του (αρρώστησε από φυματίωση). Την αγάπη του για την αγνή και όμορφη ζωή της υπαίθρου που στερήθηκε την έκανε ποίημα και τραγούδι, γεγονός που ερμηνεύει τις εμμονές του στις ίδιες πάντα σκηνές του αγροτικού κόσμου, του βουνού και της στάνης, της στρούγκα και της φλογέρας, όπως σημειώνει ο Μιχάλης Μερακλής (βλ. Βιβλιογραφία).

Από όλες τις ώρες της ημέρας ο ποιητής επιλέγει να περιγράψει και να υμνήσει την ώρα που βασιλεύει ο ήλιος και όλα στη φύση γαληνεύουν μέσα στα χρώματα, τους ήχους και τα αρώματα του δειλινού. Είναι η στιγμή που ο αγρότης σταματά τη δουλειά, επιστρέφει στο σπίτι για να ξεκουραστεί, να δει τα αγαπημένα του πρόσωπα, να διασκεδάσει με τις απλές χαρές της ζωής. Επιστρέφουν και οι κοπέλες από τις σπιτικές δουλειές και όλοι μαζί χαιρετούν την όμορφη φύση.

Στο ποίημα τονίζεται ο μόχθος αλλά και το συναίσθημα της ψυχικής ικανοποίησης και πληρότητας των αγροτών, οι οποίοι γυρνούν στη θαλπωρή του σπιτιού και της οικογένειας ύστερα από μια μέρα δουλειάς στην πανέμορφη φύση. Τα καματερά (βόδια που σέρνουν το αλέτρι), η φύση ολόκληρη με τα νερά, τα δέντρα και τα βουνά της, είναι συμπαραστάτες στη δύσκολη ζωή, αλλά και εικόνα ομορφιάς και πηγή χαράς για τους αγρότες. Ο τελευταίος στίχος του αποσπάσματος «γεια και χαρά στον κόσμο μας, στον όμορφό μας κόσμο!» συνοψί-

ζει τη λατρεία του ποιητή προς τη φύση και την απλή ζωή. Αυτή η ιδεαλιστική θεώρηση του κόσμου μπορεί να συγκριθεί με την αντίστοιχη του Διον. Σολωμού, όπως εκφράστηκε στον *Πόρφυρα*: «Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης» και στο επίγραμμα «Εις Φραγκίσκα Φραιζερ»: «Όμορφος κόσμος ηθικός, αγγελικά πλασμένος».

Ενδεικτικό κριτήριο αξιολόγησης

1. Για ποιο λόγο κατά τη γνώμη σας ο ποιητής από όλες τις άλλες ώρες της ημέρας προτιμά να περιγράψει το ηλιοβασίλεμα;
2. Να βρείτε στην πρώτη στροφική ενότητα δύο μεταφορές και δύο προσωποποιήσεις και να τις αναλύσετε.
3. Ποια είναι η διάθεση των ζευγολατών και των γυναικών την ώρα του δειλινού και με ποιες εκφράσεις την προβάλλει ο ποιητής;
4. Μελετήστε το παρακάτω ποίημα του Νίκου Χαντζάρα. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίζετε στο περιεχόμενο και τη μορφή του από το ποίημα του Κ. Κρυστάλλη;

ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ

*Ηλιοβασίλεμα. Σαλεύουν
αύρες τα λούλουδα απαλά.
Σε διάφανο ουρανό τ' αστέρι
το βραδινό φωτάει δειλιά.*

*Από τον κάμπο στο χωριό του
αντρόγεγο όμορφο γυρνά.
Διαβαίνει ομπρός το παλικάρι
και το κατόπι η νια περνά.*

*Αριά βελάσματα, κουδούνια,
σφυρίγματα στη σιγαλιά.
Γυρνούν στη σάνη τα κοπάδια,
ζυγά φωλιάζουν τα πουλιά.*

*Εκείος με το τσαπί στον ώμο,
αλυγαριά χλωρή στ' αυτί
κι έχει γλυκά στης νιας τον κόρφο
το βρέφος αλησμονηθεί.*

*Η ελληνική ποίηση, τόμ. 2, επιμέλεια Μ.Γ. Μερακλής,
Σοκόλης, Αθήνα 1989³, σ. 486-487*

Παράλληλο κείμενο

Γ. Δροσίνης, ΤΟ ΦΤΑΣΙΜΟ (απόσπασμα)

*Θα βραδιάζει η μέρα, όταν θα φτάνομε
στου χωριού τα αποσκιωμένα αλώνια.
Θα φανούν λευκά τα χωριατόσπιτα
πίσω από των πεύκων τα ακροκλώνια.*

*Μακριά θ' ακούονται αρνιών βελάσματα.
βραδινή καμπάνα θα σημαίνει.
Στη βρυσούλα βόδια θα ποτίζονται.
Θα καπνίζουν φούρνοι φλογισμένοι.*

*Θα βαθιανασαίνομε στο διάβα μας
μυρωδιά από στάχια θερισμένα
θα μας ευχηθούν το «καλώς ήρθατε»
χέρια από τον κάματο αργασμένα.*

*Λίνου Πολίτη, Ποιητική Ανθολογία,
τόμ. 6, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 27*

Βιβλιογραφία

Αποστολάκης Γ., *Ο Κρυστάλλης και το δημοτικό τραγούδι*, 1937.
Διαβάζω, τχ. 326 (5.1.1994: Αφιέρωμα στον Κ. Κρυστάλλη).

Κ. Κρυστάλλης – Χ. Χριστοβασίλης, επιμέλεια Βρανούσης Λ.Ι., Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 19, Αετός, Αθήνα χ.χ., σ. ζ'-κε'.

Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία-Γραμματολογία, τόμ. 2, επιμέλεια Μερακλής Μιχάλης, Σοκόλης, Αθήνα 1989, σ. 278-291.

Νίκος Καζαντζάκης

Η Νέα Παιδαγωγική

Πηγή

Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 2005¹⁶, σ. 53-54 και 58-59.

Στόχος

Να γνωρίσουν οι μαθητές μορφές της παλαιότερης σχολικής ζωής, που έχουν περάσει ανεπιστρεπτί.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Παιδαγωγικές μέθοδοι: η συμβολή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και στη διάπλαση της προσωπικότητας των μαθητών.
- ❖ Η εμπειρία της πρώτης μέρας στο σχολείο και η εγγραφή της στη συνείδηση των μαθητών.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το απόσπασμα από την *Αναφορά στον Γκρέκο*, ενταγμένο στη θεματική ενότητα «Παλαιότερες μορφές ζωής», εμπεριέχει βιώματα οικεία στους μαθητές από την ατομική τους εμπειρία (αγωνία της πρώτης μέρας, φόβος του άγνωστου σχολείου), αλλά και αντιλήψεις και πρακτικές που ανήκουν οριστικά στο παρελθόν. Αυτό το βιωματικό υλικό μπορεί να αποτελέσει την αφόρμηση της διδακτικής προσέγγισης, η οποία στη συνέχεια θα επικεντρωθεί στα ανάμεικτα συναισθήματα του νεαρού Ν. Καζαντζάκη, τη μέρα που πρόκειται να πάει για πρώτη φορά στο σχολείο: από τη μια νιώθει χαρούμενος και ανυπόμονος να ζήσει την καινούρια εμπειρία, από την άλλη όμως νιώθει φόβο για τον άγνωστο κόσμο του σχολείου. Η παρουσία του πατέρα τού δίνει την αίσθηση της στήριξης και της προστασίας.

Ωστόσο, τόσο η αντίληψη και η νοοτροπία του πατέρα για την απόλυτη δικαιοδοσία του δασκάλου απέναντι στο μαθητή-παιδί, όσο και η παιδαγωγική μέθοδος που εφαρμόζει ο δάσκαλος είναι εντελώς παρωχημένες αντιλήψεις και πρακτικές σήμερα. Για μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, κυρίως για τις μεγαλύτερες ηλικίες, αυτές οι αντιλήψεις και οι πρακτικές είναι κομμάτι της παιδικής τους ζωής. Συνεπώς, το κείμενο μπορεί να αποτελέσει αφορμή για συζητήσεις όσον αφορά τις σχέσεις μαθητή-δασκάλου, αλλά και παιδιού-γονέα. Αξίζει να προσεχτεί η εικόνα του δασκάλου-διαβόλου που σχηματίζει ο μικρός μαθητής την πρώτη φορά που τον γνωρίζει, και κυρίως η βαναυσότητα με την

οποία φέρεται στους μαθητές του ο δάσκαλος της τετάρτης τάξης. Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν την περιέργη αντίληψη της «Νέας Παιδαγωγικής» που πρόσβευε ο δάσκαλος, η οποία περιοριζόταν μόνο στο διδακτικό μέρος και δε λάμβανε διόλου υπόψη τον ψυχισμό των μαθητών.

Ως προς τη μορφή, τέλος, του αποσπάσματος, μπορεί να επισημανθεί ο ειρωνικός τόνος του αφηγητή όταν αναφέρεται στη «Νέα Παιδαγωγική», την οποία προφανώς θεωρεί απαρχαιωμένη, και το λεπτό χιούμορ που διαφαίνεται στο σημείο που το μικρό αγόρι ταυτίζει την «Παιδαγωγική» με γυναίκα.

Παράλληλα κείμενα

Τα κεφάλαια Στ' («Τα πρώτα μου σχολεία»), Ζ' («Στο αληθινό σχολείο») και Η' («Στο Ελληνικό και στο Γυμνάσιο») από το αυτοβιογραφικό έργο του Γρηγορίου Ξενόπουλου *Η ζωή μου σαν μυθιστόρημα. Αυτοβιογραφία, Άπαντα*, τόμ. 1, Μπίρης, Αθήνα 1958, σ. 96-125.

Δημήτρης Γκιώνης, *Τώρα θα δεις...*, Καστανιώτης, Αθήνα 1994, σ. 48-57. Παρατίθεται εδώ ένα απόσπασμα (σ. 50-51), όπου η παιδαγωγική μέθοδος που εφαρμόζεται είναι ανάλογη με αυτή που περιγράφεται από το Ν. Καζαντζάκη:

Το σχολείο μόνιμος βραχνάς αλλά και καταφύγιο. Γιατί όταν δεν είχε σχολείο, είχε δουλειά στο μαγαζί, θελήματα στο σπίτι. Μόνο που στο σχολείο έπρεπε να είσαι πάντα διαβασμένος και προσεχτικός, γιατί διαφορετικά έπεφτε ραβδί.

Αυτά τα αναθεματισμένα μέρη του λόγου.

– Πόσα είναι, Κούκο; ρώτησε την ημέρα εκείνη ο Τζαναβάρας και ήμουν βέβαιος ότι ευχόταν να μην τα ξέρω για να με λιανίσει.

– Δέκα.

– Για πες τα...

– Άρθρο, όνομα ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, ρήμα, πρόθεση...

– Αυτά είναι έξι, δεν είναι δέκα. Τι τα 'κανες τ' άλλα;

Φτου κι απ' την αρχή:

– Άρθρο, όνομα ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, ρήμα...

– Τώρα τα 'βγαλες πέντε! Είσαι με τα καλά σου;

– .....

– Όρθιος, εκεί με τους άλλους!

Ευτυχώς που υπήρχε παρέα, η οποία έφτασε στο τέλος να είναι αριθμητικά μεγαλύτερη από τα μέρη του λόγου.

– Γιατί δε διαβάσατε, ρε; τσίριξε.

Τσιμουδιά.

Από ένα αστραφετό χαστούκι στον καθένα. Και καθώς το δεχτήκαμε όλοι περίπου ατάραχοι, μας περνάει και δεύτερο χέρι από το άλλο μάγουλο. Και κάποια στιγμή βγάζει αφηνιασμένους τη λουρίδα και μας λιανίζει τα πόδια.

– Αύριο να μου το 'χετε γράψει είκοσι φορές στο τετράδιο και να το ξέρετε φαρσί!

Διαθεματική εργασία

Αναθέστε στους μαθητές να γράψουν ένα θεατρικό μονόπρακτο με θέμα παρμένο από το απόσπασμα και να το παρουσιάσουν σε σχολική γιορτή.

Βιβλιογραφία

Για το Ν. Καζαντζάκη βλ. τις μελέτες του Αλέξη Ζήρα, «Ο δυϊσμός του Ν. Καζαντζάκη», *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 4, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 140-158, του Βρασίδα

Καραλή, *Ο Νίκος Καζαντζάκης και το παλίμψηστο της ιστορίας*, Κανάκης, Αθήνα 1994, καθώς και τα αφιερώματα των περιοδικών *Νέα Εστία*, τόμ. 102, τχ. 1211 (Χριστούγεννα 1977) και τόμ. 142, τχ. 1688 (1.11.1997), *Διαβάζω*, τχ. 190 (27.4.1988) και τχ. 377 (Σεπτέμβριος 1997) και *Η λέξη*, τχ. 139 (Μάιος-Ιούνιος 1997).

Το διήγημα της Κατίνας Παπά «Η εκδρομή του Δημητρού» περιλαμβάνεται στη συλλογή διηγημάτων *Στη συκαμιά από κάτω*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 186-196.

Για ζητήματα της παιδαγωγικής επιστήμης βλ. τις μελέτες των Δημητρίου Χατζηδήμου, *Εισαγωγή στην παιδαγωγική. Θέσεις, αντιθέσεις και προβληματισμοί*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000², και Ιωάννη Ε. Πυργιωτάκη, *Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000².

Νίκος Θέμελης

Η αφήγηση του αρχιμάστορα

Πηγή

Νίκος Θέμελης, *Η αναζήτηση*, Κέδρος, Αθήνα 1998¹², σ. 49-56.

Στόχος

Να αντιληφθούν οι μαθητές ότι το κείμενο, εκτός του ότι είναι φορέας αισθητικής αξίας, αποτελεί και ντοκουμέντο ανθρωπολογικής σημασίας, στο οποίο καταγράφονται και διαφυλάσσονται βιώματα και εμπειρίες που τείνουν να εκλείψουν από τη σύγχρονη ζωή.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Το επάγγελμα του χτίστη στα τέλη του 19ου αιώνα: νοοτροπίες, συνήθειες, συνθήκες εργασίας.
- ❖ Η ανθηρή και ευημερούσα κοινωνία της Μυτιλήνης πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή.
- ❖ Οι αλλαγές στον τρόπο ζωής και τις αντιλήψεις με το πέρασμα στη βιομηχανική εποχή.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει με μια μικρή αναφορά στις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής στην οποία εντάσσεται το απόσπασμα, δηλαδή γύρω στα 1880. Η περιοχή της Μυτιλήνης (όπως και των απέναντι ακτών της Μικράς Ασίας) είναι ένας αναπτυσσόμενος τόπος, στον οποίο συμβιώνουν ειρηνικά άνθρωποι διαφορετικών εθνοτήτων. Η οικονομική ευμάρεια, αποτέλεσμα των εμπορικών και ναυτιλιακών δραστηριοτήτων του ελληνικού κυρίως στοιχείου, επιτρέπει την ανέγερση πολυτελών κατοικιών, τις οποίες αναλαμβάνουν να χτίσουν τεχνίτες από κάθε γωνιά της Ελλάδας.

Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν τη μαστορική τέχνη των Ηπειρωτών χτιστάδων που δούλευαν την πέτρα με την αγάπη και την αφοσίωση του καλλιτέχνη. Η αφήγηση του αρχιμάστορα αποκαλύπτει τους όρους ζωής και εργασίας των χτιστών, αλλά και τις

δραστηριότητες, τις αντιλήψεις και τις συνήθειες των κατοίκων της Μυτιλήνης. Μπορούν να εντοπίσουν παραδοσιακά γνωρίσματα από τη ζωή και τις αντιλήψεις (αποκατάσταση των κοριτσιών, προίκα, ανάπτυξη της αστικής τάξης, ανδροκρατούμενη κοινωνία, το καφενείο και η αγορά), αλλά και να επισημάνουν τις διαφαινόμενες αλλαγές στη δομή και τη νοοτροπία της κοινωνίας, αποτέλεσμα της ιδεολογικής σύγκρουσης αστικής και εργατικής τάξης.

Το κείμενο αναφέρεται σε ένα παραδοσιακό επάγγελμα που έχει πλέον εξαφανιστεί, και σε αυτήν τη βάση μπορεί να συνδεταστεί με το διήγημα της Ειρήνης Μάρρα «Τα κόκκινα λουστρίνια», όπου συναντιέται το επίσης παραδοσιακό επάγγελμα του τεχνίτη τσαγκάρη.

Ως προς την τεχνική της αφήγησης, τέλος, μπορεί να γίνει αναφορά στην πρωτοπρόσωπη αφήγηση που επιδιώκει να παρουσιάσει τα γεγονότα ως βιωμένη εμπειρία του αφηγητή.

Παράλληλα κείμενα

Μπορεί να δοθεί κάποιο απόσπασμα από το πρώτο μέρος του μυθιστορήματος του Ασημάκη Πανσέληνου *Τότε που ζούσαμε* (Κέδρος, Αθήνα 1984), στο οποίο περιγράφεται η ζωή στη Μυτιλήνη στις αρχές του 20ού αιώνα.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

1. Οι μαθητές είναι δυνατό να επιχειρήσουν διαπολιτισμική «ανάγνωση» του αποσπάσματος, εντοπίζοντας ποιες φυλετικές και πολιτισμικές ομάδες ανθρώπων ζουν στη Μυτιλήνη την εποχή αυτή και τι είδους σχέσεις επικρατούν μεταξύ τους.
2. Να βρουν στο κείμενο τα σημεία στα οποία φαίνεται η αλλαγή στη νοοτροπία και τις ιδέες που έφερε η εκβιομηχάνιση της παραγωγής με την εφεύρεση της ατμομηχανής.

Διαθεματική εργασία

Με τη βοήθεια του καθηγητή της Φυσικής συγκεντρώστε πληροφορίες για την ατμομηχανή και γράψτε ένα κείμενο για τη σημασία που είχε η εφεύρεσή της στην παραγωγή και στις συγκοινωνίες.

Βιβλιογραφία

- Κωνσταντινόπουλος Χρήστος, *Οι παραδοσιακοί χτίστες της Πελοποννήσου. Ιστορική και λαογραφική μελέτη*, Μέλισσα, Αθήνα 1983.
- Μάργαρας Βασίλης Κ., *Ηπειρωτικά παραδοσιακά σπίτια*, Επίκτητος, Γιάννενα 1988.
- Φιλippίδης Δημήτρης, *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, τόμ. 1-8 (τόμ. 6: Θεσσαλία-Ήπειρος), Μέλισσα, Αθήνα 1983-1991.

Ευγενία Φακίνου

Η ζωή στη Σύμη

Πηγή

Ευγενία Φακίνου, *Αστραδενή*, Κέδρος, Αθήνα 1995¹⁹, σ. 71-73.

Στόχος

Να γνωρίσουν οι μαθητές μορφές ζωής που σήμερα πλέον έχουν εξαφανιστεί ή επιβιώνουν σε πολύ λίγες μόνο και σχετικά απομονωμένες περιοχές.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ανάγκες που γεννιούνται σε αιγαιοπελαγίτικα νησιά (λειψυδρία κ.ά.).
- ❖ Νησιώτικη αρχιτεκτονική προσαρμοσμένη στις οικογενειακές ανάγκες.
- ❖ Ομαδική ζωή και συνεργατικές ανθρώπινες σχέσεις.
- ❖ Παιδικά παιχνίδια και ελεύθερος χρόνος σε μια παραδοσιακή κοινωνία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο μυθιστόρημα της Ευγενίας Φακίνου *Αστραδενή* οι αφηγήσεις της ηρώιδας κινούνται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά τις εμπειρίες που βιώνει η μικρή Αστραδενή με τον ερχομό της στην πρωτεύουσα, όπου η ζωή διαφέρει ριζικά σε σύγκριση με τα βιώματα που έχει από τη μικρή κοινωνία της Σύμης. Στην Αθήνα γνωρίζει για πρώτη φορά τους φωταγωγούς στις πολυκατοικίες, τα σούπερ μάρκετ, το ασανσέρ, το πόσο περιορισμένα παίζουν τα παιδιά κ.ά. Παράλληλα όμως εμφανίζεται, ως συνέχεια του πρώτου, ένα δεύτερο επίπεδο που αφορά την παρουσίαση της ζωής στη Σύμη. Η Αστραδενή καθετί που γνωρίζει στην Αθήνα και της φαίνεται διαφορετικό, το βρίσκει αρνητικό συγκρίνοντάς το με κάτι αντίστοιχο, συνήθως θετικό, από τη ζωή και τις συνήθειές της στη Σύμη. Έτσι, με τη βοήθεια αυτής της τεχνικής το μυθιστόρημα είναι γεμάτο από νοσταλγικές εικόνες της παραδοσιακής ζωής στη Σύμη. Μια τέτοια περίπτωση έχουμε και στο απόσπασμα που ανθολογείται. Η μικρή Αστραδενή, κλεισμένη στην πολυκατοικία, στενοχωριέται επειδή είναι αναγκασμένη να κάθεται σε έναν καναπέ και δεν έχει άλλα συνομήλικα παιδιά να παίξει. Ο νους της επιστρέφει στη ζωή της στο νησί και στα παιχνίδια που έπαιζε με τις φίλες της. Τα παιχνίδια αυτά προσαρμόζονταν και εξαρτιόνταν από τις καιρικές συνθήκες. Εάν ο καιρός ήταν καλός, τα παιδιά έπαιζαν στην αυλή, εάν όχι, συγκεντρώνονταν μέσα στο σπίτι, στο μεγάλο δωμάτιο της κουζίνας.

Αυτή η νοσταλγική αναπόληση της Αστραδενής, που ξεκινά με αφορμή τα παιχνίδια με τις φίλες της, επεκτείνεται και αγκαλιάζει σκηνές από την καθημερινότητα των κατοίκων της Σύμης, όπου κυριαρχεί η ομαδικότητα: γυναίκες που κάνουν από κοινού τις δουλειές και αλληλοβοηθιούνται, παιδιά που παίζουν ομαδικά παιχνίδια. Η νοσταλγική ανάμνηση της Αστραδενής την οδηγεί συνειρμικά και σε μια περιγραφή του εσωτερικού ενός συμματικού σπιτιού, και ιδίως του δωματίου της κουζίνας, όπου κυριαρχεί η λειτουργική αξιοποίηση του χώρου και διεξάγονται οι περισσότερες δραστηριότητες μικρών και μεγάλων: ύπνος, εργασία, παιχνίδι κ.ά. Ακροτελεύτιο σημείο της αναπόλησης της Αστραδενής είναι

οι στέρνες που αναγκάζονται να διατηρούν οι νησιώτες, προκειμένου να συγκεντρώνουν νερό, για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της λειψυδρίας, πρόβλημα άγνωστο στους κατοίκους της πρωτεύουσας.

Παράλληλο κείμενο

Ίταλο Καλβίνο, *Μαρκοβάλντο ή Οι εποχές στην πόλη*, μτφρ. Έφη Καλλιφατίδη, Καστανιώτης, Αθήνα 1989.

Διαθεματικές εργασίες

1. Αναθέστε σε ομάδες μαθητών να πάρουν «συνεντεύξεις» από γνωστούς τους ηλικιωμένους σχετικά με το πώς περνούσαν τον ελεύθερο χρόνο τους στον τόπο όπου έμεναν, όταν ήταν παιδιά. Να καταγράψουν αυτές τις μαρτυρίες και να τις παρουσιάσουν στην τάξη. Στη συνέχεια, να επιχειρήσουν να τις συγκρίνουν με τον τρόπο που οι ίδιοι οι μαθητές περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους.
2. Με αφορμή το ασυνήθιστο όνομα της ηρωίδας (Αστραδενή) αλλά και το όνομα της φίλης της Αλεμίνα, που συνηθίζονται όμως στα Δωδεκάνησα, μπορεί να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να αναζητήσουν άλλα ασυνήθιστα ονόματα από διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Βιβλιογραφία

Δημητρακόπουλος Φώτης, «Η πεζογραφία της Ευγενίας Φακίνου», περ. *Ακτή*, έτος Γ', τχ. 11 (Λευκωσία, Καλοκαίρι 1992), σ. 363-368.

Παρουσίαση της Φακίνου και της εργογραφίας της στην ιστοσελίδα:

<http://www.haef.gr/chilias/greek/lit/fakinou/fakinoufr.html>

Ντίνος Δημόπουλος

Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό

Πηγή

Ντίνος Δημόπουλος, *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003¹⁶, σ. 59-66.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μορφές ζωής του παρελθόντος, οι οποίες επιβιώνουν μέχρι τις μέρες μας μέσα από τη νοοτροπία, τις αναμνήσεις και τον τρόπο σκέψης των μεγαλύτερων.
- ❖ Να πληροφορηθούν για τα ενδιαφέροντα των ανθρώπων κατά το πρόσφατο παρελθόν και για τον τρόπο διασκέδασής τους.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η «πρώτη φορά»: Πρωτόγνωρες εμπειρίες που σημαδεύουν τη ζωή των παιδιών.
- ❖ Ο μαγικός κόσμος του κινηματογράφου και η σύνδεσή του με τη νεανική ηλικία.

- ❖ Ο κινηματογράφος ως μορφή τέχνης, λαϊκής παιδείας, δυνατότητα επικοινωνίας και τρόπος διασκέδασης.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το μυθιστόρημα του Ντ. Δημόπουλου μας μεταφέρει χρονικά στη μεσοπολεμική Ελλάδα, ανάμεσα στα 1925-1930, στο μικρό παραθαλάσσιο χωριό Κοχύλι, στον Αμβρακικό κόλπο, κοντά στην Άρτα. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα κυριαρχούν η τρυφερότητα και η συγκίνηση, τα αισθήματα αγάπης, ανθρωπιάς και αλληλεγγύης, το έκπληκτο βλέμμα του παιδιού μπροστά στη μαγεία του κινηματογράφου· ένας κόσμος που έρχεται από το παρελθόν και που τον ανασύρει η νοσταλγική ματιά ανθρώπων που τον έζησαν. Μέσα από την αφήγηση και τους διαλόγους μεταφέρονται πάμπολλες αυθεντικές εικόνες της εποχής εκείνης: η μετακίνηση στη μεγάλη πόλη για να δει κάποιος θερινό σινεμά, η συστηματική προετοιμασία για το ταξίδι που καθιστά το γεγονός σημαντικό, το ταξίδι με το παλαιό αυτοκίνητο που αποτελεί απρόσμενη έκπληξη για τους κατοίκους της επαρχίας, ο γραφικός οδηγός Ντούλα-Καρανάσος που εκφράζει το λαϊκό στοιχείο με τα τραγούδια τα οποία λέει, η «καλή» φορεσιά των παιδιών, η «πρωτόγονη» εμπορική δραστηριότητα που αναπτύσσεται με κέντρο το θερινό κινηματογράφο, η κινηματογραφική θεματολογία του βουβού κινηματογράφου της εποχής με τους ήρωες των γουέστερν και τον απαράμιλλο Σαρλό του Τσάρλι Τσάπλιν κ.ά. Ο σκηνοθέτης του κινηματογράφου και συγγραφέας Ντ. Δημόπουλος αυτοβιογραφείται πιθανόν ως ένα βαθμό σ' αυτό το απόσπασμα, θέλοντας να δείξει πώς μαγεύτηκε ο ίδιος από την πρώτη επαφή του με τον κινηματογράφο.

Παράλληλα κείμενα

1. Ισμαήλ Κανταρέ, «Ο παλιός σινεμάς», μτφρ. Πάνος Τσούκας (*Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 30.6.1991):

*Παλιέ σινεμά,
σινεμά μπραχτισμένε,*
που από χρόνια δεν προβάλλονται ίδιες ταινίες,
που οι θεατές με τις καρέκλες δε θορυβούνε,
που στα διαλείμματα των παραστάσεων
στραγάλια δεν πουλούνε.
Κηλιδωμέν' η οθόνη,
τα μεγάφωνα βουβά, χαλασμένα,
άδεια, σαν άγραφες γραμμές τα καθίσματα ομπρός μου
σαν ποίημα μακρύ τα θωρώ, μπραχτισμένα
και σκέψεις, καημοί,
φουντώνουν εντός μου.
Των παιδιάστικων χρόνων,
σινεμά του θορύβου,
τόσες χώρες στον κόσμο,
τόσες αίθουσες είδα,*

---

* μπραχτισμένε: παραμελημένε

*μα μ' όση ερχόμουν σε σε περηφάνια, σε καμιά τους δεν πήγα,
ω μπαράκα* ακριβή μου
και σπάνια.
(απόσπασμα, στ. 1-20)*

2. Λουκιανός Κηλαηδόνης, «Θερινά σινεμά» (στίχοι τραγουδιού, απόσπασμα, στο CD: *Ο cowboy σε χαμηλή πτήση*, Lyra 2002):

*Είναι κάτι νύχτες με φεγγάρι
μες τα θερινά τα σιμενά
νύχτες που περνούν
που δε θα ξαναρθούν
μ' αγιόκλημα και γιασεμιά.*

Διαθεματική εργασία

Μια ομάδα μαθητών να βρει πληροφορίες για την ιστορία του σινεμά, από τον ονομαζόμενο βουβό κινηματογράφο μέχρι το βίντεο της εποχής μας· μια άλλη να βρει στοιχεία για το Σαρλό. Οι εργασίες αυτές να παρουσιαστούν στην τάξη.

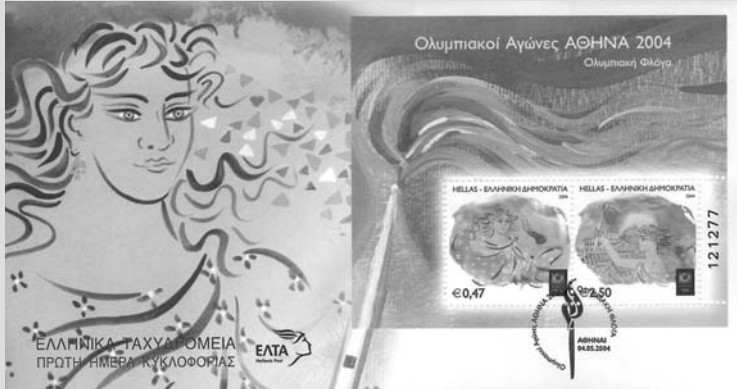
Βιβλιογραφία

Ο ελληνικός κινηματογράφος 1906-1960, κείμενα και συλλογή φωτογραφικού υλικού Φ. Ηλιάδης, Φαντασία, Αθήνα χ.χ.
Σολδάτος Γιάννης, *Ένας αιώνας ελληνικός κινηματογράφος*, τόμ. Α'-Β', Κοχλίας, Αθήνα 2001.

---

* μπαράκα: παράγκα

Αθλητισμός

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές με ποιους τρόπους αποκρυσταλλώθηκαν σε λογοτεχνικά κείμενα εκδηλώσεις και περιστατικά από το χώρο του αθλητισμού.
- ❖ Να βιώσουν τις αξίες και το πνεύμα του ολυμπισμού, που διαμορφώθηκαν στην αρχαία Ελλάδα και τα οποία γίνεται προσπάθεια να επιβιώσουν και να διατηρηθούν στο σύγχρονο κόσμο.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν τα οφέλη από την επαφή τους με το χώρο του αθλητισμού και τις αξίες που τον διέπουν.
- ❖ Να ενημερωθούν γύρω από τη σύγχρονη αναβίωση του θεσμού των Ολυμπιακών Αγώνων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η μελέτη των κειμένων του Κ. Παλαμά και της Αγγ. Βαρελλά μπορεί να ξεκινήσει, για παράδειγμα, με την αφήγηση της εμπειρίας ενός μαθητή που παρακολούθησε από κοντά τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004, ή με την ακρόαση του «Ολυμπιακού ύμνου». Μπορεί επίσης, όπου είναι εφικτό, να κληθεί ένας αθλητής ή ένας προπονητής και να μιλήσει για τη χρησιμότητα του αθλητισμού αλλά και για τις ιδιαιτερότητες του πρωταθλητισμού.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που προτείνονται στο τμήμα αυτό στοχεύουν να αναδείξουν από διάφορες οπτικές γωνίες τα περιστατικά και τους χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές θα βρουν παράλληλες με τα ανθολογημένα κείμενα περιπτώσεις, θα σχηματίσουν μια πιο σφαιρική εικόνα για την ιδέα του αθλητισμού και θα κατανοήσουν τη σημασία του για την υγεία αλλά και για τη σύσφιγξη των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ευρύτερες ομαδικές εργασίες, που θα εστιάσουν στην επισήμανση των διαφορών ανάμεσα στα ατομικά και τα ομαδικά παιχνίδια, στη σύγκριση των ωφελειών που προκύπτουν από την ενασχόληση με το ένα ή το άλλο άθλημα κ.ά., μπορούν να συντελέσουν στην προέκταση της θεματικής του αθλητισμού, με στόχους διαθεματικούς.

Κωστής Παλαμάς

Ο Ολυμπιακός ύμνος

Πηγή

Κωστής Παλαμάς, *Άπαντα*, τόμ. 3, Μπίρης (χ.χ.), σ. 200.

Στόχος

Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τα ιδεώδη του ολυμπισμού, και κυρίως τη συμβολή τους στη συναδέλφωση των λαών και στη σύσφιγξη των διεθνών σχέσεων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα (ιστορική πορεία, συνθήκες τέλεσής τους, βραβεία κ.ά.).
- ❖ Σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες (ιστορία της αναβίωσής τους, σύγκρισή τους με τους αγώνες στην αρχαία Ελλάδα κ.ά.).

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο «Ολυμπιακός ύμνος» του Κ. Παλαμά είναι μια επίκληση στο πνεύμα του αρχαίου ολυμπισμού, όπως μας έχει παραδοθεί από τη γραμματεία, αλλά και όπως έχει καταγραφεί στη συνείδηση του σύγχρονου κόσμου («ωραίο», «μεγάλο», «αληθινό»), προκειμένου να φωτίσει και να κυριαρχήσει στους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο ποιητής, ο οποίος κλήθηκε να συνθέσει τον πανηγυρικό ύμνο των Αγώνων με αφορμή την πρώτη τους αναβίωση το 1896 στην Αθήνα, δεν κρύβει την περηφάνια του για την ελληνική καταγωγή της ολυμπιακής ιδέας (βλ. στ. 3-4). Στην πραγματικότητα εύχεται τα ιδεώδη των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων (ευγενής άμιλλα, ανιδιοτελής συμμετοχή των αθλητών, συναδέλφωση των λαών, ολυμπιακή εκχειρίδα κ.ά.) να γίνουν σεβαστά και στη σύγχρονη εποχή. Ιδιαίτερα τονίζει την παγκόσμια αποδοχή και τον πάνδημο σεβασμό που γνωρίζει το αρχαίο ολυμπιακό πνεύμα. Η τέλεση των Αγώνων αποτελεί αφορμή για να αποτίσουν όλοι οι άνθρωποι φόρο τιμής στο σπάνιο συνδυασμό δυναμισμού και αγνότητας (πρβ. «λευκοπόρφυρος νάος»), που χαρακτήριζε το αρχαίο ολυμπιακό ιδεώδες.

Παράλληλα κείμενα

Απόσπασμα από το ποίημα του Άρη Δικταίου, «Επίνικος 1959», *Η λέξη*, τχ. 156 (Μάρτιος-Απρίλιος 2000), σ. 243 που υμνεί το βετεράνο ποδοσφαιριστή της ομάδας του Ολυμπιακού κατά μίμηση των αρχαίων πινδαρικών επινίκιων ύμνων:

Ηλία Υφαντή, Πειραιεί, ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΑ

[...] *Τους αρίστους
επαινώ, κι απ' τους αρίστους, τον άριστο, σε αγώνα
που προσέρχεται ευγενικόν, για ν' αγκαλιάσει
τη Νίκη. Έτσι κι εσένα Ηλία, του Υφαντή γιε, σ' αρπάζω
τώρα, με τη βοήθεια του Απόλλωνα, απ' τον Χρόνο,
σώζοντάς σε από ασκήμια, γήρας κι Άδη, να σε παραδώσω
στην αιωνιότητα, νέο πάντα, ωραίο κι ακμαίο,*

*πρότυπο κούρου του καιρού μου,
στους νέους που θα 'ρθουν αύριο να δοξάσουν
τη γενιά και την πόλη τους. Εσένα
διάλεξε η Νίκη μες στους όμοιούς σου, τον ύμνο τούτο
για να κινήσεις, τον πολύτροπο, που εγκωμιάζει εσένα
και τη μεγάλη ομάδα σου.*

*Ευτυχισμένος
ο Πειραιάς, που έχει φορτώσει τόσες
απ' τις ελπίδες του πάνω σε τέτοια αγόρια!*

Διαθεματικές εργασίες

1. Οι μαθητές μπορούν να συγκεντρώσουν στοιχεία για την αναβίωση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων και να παρουσιάσουν στην τάξη το σχετικό υλικό.
2. Να αναζητήσουν υλικό στο διαδίκτυο για τον «Ολυμπιακό ύμνο». (Μπορεί να βρει κανείς φωνητική μεταγραφή του ύμνου αυτού, μετάφρασή του στα αγγλικά, μελοποιημένες αποδόσεις από διαφορετικές χρωδίες κ.ά.).

Βιβλιογραφία

- Λινάρδος Πέτρος Ν., Δ. Βικέλας. *Από το όραμα στην πράξη*, Έκδοση της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 1996.
- Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα. *Αρχαία Ολυμπία και Ολυμπιακοί Αγώνες*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982.
- Ολυμπιακοί Αγώνες: από την Αθήνα του 1986 ως την Αθήνα του 2004. Πλήρης οδηγός όλων των Ολυμπιάδων*, Μαλλiάρη-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2004.
- «Ολυμπιακοί Αγώνες και λογοτεχνία», *Η Καθημερινή της Κυριακής*, «Επτά Ημέρες» (23.5.2004).
- Ο «Ολυμπιακός ύμνος» σε φωνητική μεταγραφή και σε αγγλική μετάφραση στην ιστοσελίδα: <http://users.otenet.gr/%7Ebm-celusy/olympic.html>.
- Πολίτης Νίκος Ε., *Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896, όπως τους έζησαν τότε οι Έλληνες και οι ξένοι*, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1996.

Πέτρος Χάρης

Δρόμος 100 μέτρων

Πηγή

Πέτρος Χάρης, «Δρόμος 100 μέτρων» (απόσπασμα), από τη συλλογή διηγημάτων *Μακρινός κόσμος*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1944, σ. 96-99.

Στόχος

Να γνωρίσουν οι μαθητές μια βασική συνιστώσα του αθλητισμού, που συνοψίζεται στη φράση του Ν. Καζαντζάκη «Στα σπορτ δε γυμνάζεις το σώμα σου μονάχα· γυμνάζεις, πάνω απ' όλα, την ψυχή σου».

Θεματικά κέντρα

- ❖ Αθλητισμός και σταδιακή ωρίμανση του νέου ανθρώπου.
- ❖ Ο αθλητισμός ως πεδίο προετοιμασίας του νέου ανθρώπου για τη ζωή.
- ❖ Αθλητισμός και δημιουργία φιλικών σχέσεων.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Σύμφωνα με τη μελέτη του Δημ. Παπακωνσταντίνου για το έργο του Πέτρου Χάρη (βλ. Βιβλιογραφία), «Ο Δρόμος 100 μέτρων» αναπαριστάνει, εξωτερικά, με σφαιρική επεξεργασία της λεπτομέρειας, το άψυχο κι έμψυχο υλικό ενός αγωνιστικού στίβου, όπως τον αντίκρισαν, τον γνώρισαν, τον έζησαν και τον χάραξαν βαθειά στη μνήμη τα έκπληκτα, φιλοπερίεργα και αξεδίψαστα μάτια ενός ζωντανού, μαχητικού εφήβου. Η ομαλή αφήγηση, που παρουσιάζει μ' ενάργεια τα ποικίλα εξωτερικά γεγονότα με τις αλληπάλληλες εσωτερικές αντιδράσεις του ήρωα, η ακρίβεια της περιγραφής, το έντεχνο κράμα ονείρου και πραγματικότητας, η ευγενική αγρύπνια του εφήβου, μας μεταγγίζουν απόλυτα μια κατάφορτη από στοχασμό και συμβολιστική διάχυση συγκίνηση. Στίβος είναι κι όλη η ζωή, όπου απαραίτητοι μας είναι οι ανταγωνισμοί, για να εντείνουμε τις δυνάμεις μας, να κυνηγούμε υψηλότερους στόχους, να προχωρούμε, να δημιουργούμε. Ο «Δρόμος 100 μέτρων» δίκαια θεωρείται απ' τα βαθύτερα και επιτυχεστέρα του [του Π. Χάρη]. Ένα διήγημα που υπερπηδά το στενό κλίμα του ατομικού και προεκτείνεται στην καθολική ανθρώπινη προσπάθεια» (σ. 24-25).

Πράγματι, στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε το νεαρό μαθητή να ωριμάζει σταδιακά χάρη στην ενασχόλησή του με τον αθλητισμό. Έρχεται σε επαφή με άλλους συνομήλικούς του και δοκιμάζει τις δυνάμεις του, δημιουργεί φίλιες και συσφίγγει τις σχέσεις του με τους άλλους. Η συμμετοχή του στους επίσημους αγώνες τού γεννά το αίσθημα της υπευθυνότητας και τον κάνει να αισθάνεται ότι μεγαλώνει. Κυρίως όμως αντιλαμβάνεται την αξία της προετοιμασίας, της άσκησης και της προπόνησης για την επίτευξη ενός στόχου. Συνειδητοποιεί επίσης πως για να υλοποιηθεί οποιοσδήποτε στόχος απαιτείται χρόνος, κόπος, υπομονή και επιμονή («Δεν ξέχναγα όμως ότι η άσκηση κι η επιτυχία στο χώρο εκείνο, που απ' την πρώτη στιγμή μας έδειξε την αυστηρή και πειθαρχημένη οργάνωσή του, ακολουθούσαν μια σκάλα που έπρεπε να την ανέβεις σκαλοπάτι-σκαλοπάτι»).

Παράλληλα κείμενα

1. Για την αξία της άθλησης, και ειδικότερα του ομαδικού παιχνιδιού, βλ. την ενότητα «Ήτον», από το έργο του Ν. Καζαντζάκη, *Ταξιδεύοντας*. Αγγλία, Δίφρος, Αθήνα 1958³, σ. 141-148.
2. Για παιδικές αναμνήσεις συνδεδεμένες με αθλητικές δραστηριότητες του σχολείου βλ. το αφήγημα του Περικλή Σφυρίδη, «Δρόμοι κι άλματα», *Η λέξη*, τχ. 156 (Μάρτιος-Απρίλιος 2000), σ. 186-191.

Διαθεματική εργασία

Η άσκηση που περιγράφεται στο κείμενο του Πέτρου Χάρη αφορά την προετοιμασία ενός μαθητή για τη συμμετοχή του σε αγώνες. Σήμερα η προσέλευση των ανθρώπων στα γυμναστήρια οφείλεται και σε άλλους λόγους, όπως υγείας, αισθητικής, κ.ά. Αναθέστε σε

ομάδες μαθητών να συγκεντρώσουν στοιχεία (από την εμπειρία τους και από μια μικρή «κοινωνική έρευνα» που θα κάνουν) σχετικά με τους λόγους που οδηγούν τους ανθρώπους της εποχής μας στα γυμναστήρια.

Βιβλιογραφία

Για τον αθλητισμό και τη λογοτεχνία βλ. το ομόθεμο αφιέρωμα του περιοδικού *Η λέξη*, τχ. 156 (Μάρτιος-Απρίλιος 2000), που περιλαμβάνει κείμενα του Βασίλη Βασιλικού, του Χριστόφορου Λιοντάκη, του Περικλή Σφυριδμή κ.ά. για τον αθλητισμό, καθώς και μια ανθολόγηση του Γιώργου Μαρκόπουλου από τη μεταπολεμική ποίηση με θέμα «Ποίηση και ποδόσφαιρο».

Κόρφης Τάσος, «Πέτρος Χάρης», *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 8, Σοκόλης, Αθήνα 1996, σ. 288-339 (όπου και πλούσια βιβλιογραφία).

Νέα Εστία, τόμ. 124, τχ. 1470-1471 (1-15 Οκτωβρίου 1988).

Παπακωνσταντίνου Δημ. Κ., *Πέτρος Χάρης. Ο διηγηματογράφος, ο κριτικός, ο ταξιδιώτης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1969.

Αγγελική Βαρελλά

Η νίκη του Σπύρου Λούη

Πηγή

Αγγελική Βαρελλά, *Καλημέρα, Ελπίδα*, Πατάκης, Αθήνα 2003, σ. 184-188.

Στόχοι

- ❖ Να αντλήσουν οι μαθητές από το απόσπασμα αυτό πληροφορίες για τον ιστορικό μαραθώνιο στον οποίο νίκησε ο Σπύρος Λούης.
- ❖ Να καλλιεργήσουν αισθήματα θαυμασμού για το ολυμπιακό πνεύμα και εκτίμησης για τους αθλητές.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία εποχή: το πνεύμα του ολυμπισμού, η διοργάνωση, τα αγωνίσματα, οι ολυμπιονίκες κ.λπ.
- ❖ Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 στην Αθήνα.
- ❖ Ο μαραθώνιος του ολυμπιονίκη Σπύρου Λούη.

Επέκταση των θεματικών κέντρων στη σύγχρονη εποχή

- ❖ Η ολυμπιακή ιδέα στη σύγχρονη εποχή: διοργάνωση, αθλήματα, εμπορευματοποίηση κ.λπ.
- ❖ Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας, το 2004, και οι Έλληνες ολυμπιονίκες αθλητές.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Αρχικά είναι καλό να πληροφορηθούν οι μαθητές ότι η υπόθεση του μυθιστορήματος, η οποία εκτυλίσσεται στο διάστημα 1892-1896, δεν αναφέρεται ειδικά στους Ολυμπιακούς

Αγώνες του 1896, αλλά στη φιλία δύο κοριτσιών που γνωρίζονται στο Αρσάκειο Διδασκαλείο. Το απόσπασμα που ανθολογείται –ο μαραθώνιος του Λούη– συνδέεται με τις επιλογές ζωής που κάνει η ηρωίδα Ελπίδα – μαραθώνιο ζωής τις ονομάζει η συγγραφέας.

Στο βιβλίο ζωντανεύει η εποχή της Μπελ Επόκ, με τις βεγγέρες, τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα των ετών εκείνων κ.λπ., και αξίζει να διαβαστεί ολόκληρο. Το συγκεκριμένο απόσπασμα, ωστόσο, έχει νοηματική αυτοτέλεια, αφού περιγράφει το μαραθώνιο του Λούη από την εκκίνηση στο Μαραθώνα μέχρι την είσοδό του στο Παναθηναϊκό στάδιο και την αποθέσή του από το κοινό. Η προσέγγιση του περιεχομένου, επομένως, μπορεί να αρχίσει με στοιχεία που αφορούν το άθλημα του μαραθωνίου δρόμου από την αρχαιότητα έως σήμερα, δηλαδή τη χιλιομετρική απόσταση, τους κανόνες διεξαγωγής, τους διάσημους μαραθωνοδρόμους κ.λπ.

Οι φάσεις του μαραθωνίου δίνονται ανάγλυφα τόσο σε σχέση με τα αισθήματα του δρομέα όσο και με τις εκδηλώσεις του κοινού που τον παροτρύνει. Μπορεί λοιπόν να σχολιαστούν ως προς τη λεπτομερή έκθεσή τους από τη συγγραφέα, αλλά και να συγκριθούν τα στοιχεία αυτά με ανάλογα από το μαραθώνιο του 2004, που επίσης έγινε στην Αθήνα.

Ιδιαίτερη έμφαση μπορεί να δοθεί στην ανθρώπινη πλευρά του αθλητή, ο οποίος αγωνιά, αναμετριέται με τον εαυτό του και την ιστορία, νιώθει μόνος μέσα στο πλήθος που τον αποθεώνει. Το στοιχείο αυτό της συναισθηματικής φόρτισης είναι πολύτιμο, προκειμένου να νιώσουν οι μαθητές την υπερπροσπάθεια του αθλητή για τη νίκη, και να καλλιεργηθούν ψυχικά.

Δραστηριότητα

Περιγράψτε σε ένα αφήγημα το μαραθώνιο του 2004 και τα ψυχολογικά στάδια από τα οποία πέρασε, κατά τη γνώμη σας, ο ολυμπιονίκης.

Διαθεματικές εργασίες

1. Αναζητήστε σε έντυπη και ηλεκτρονική βιβλιογραφία πληροφορίες για το θρυλικό μαραθωνοδρόμο Σπύρο Λούη και οργανώστε μια τιμητική εκδήλωση γι' αυτόν στην τάξη σας ή στην αίθουσα εκδηλώσεων του σχολείου σας.
2. Να δουν οι μαθητές σε βίντεο την ταινία *Οι δρόμοι της φωτιάς* και να συζητήσουν γι' αυτή στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Ενθύμημα των Αθηνών στο Αθήνα, Πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης, 1985, Υπουργείο Πολιτισμού, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου.

Κουρελά Ιωάννα, *Ολυμπιακοί Αγώνες: από την Αθήνα του 1896 στην Αθήνα του 2004*, Παπαζήσης, Αθήνα 2004.

Μωραΐτης Κάρολος Ε., *Σπύρος Λούης. Ένας θρύλος των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1996*, Βασδέκης, Αθήνα 1996.

Βλ., επίσης, τη βιβλιογραφία που υπάρχει στο ποίημα του Κ. Παλαμά ο «Ολυμπιακός ύμνος».

Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας

• Οι φιλικοί δεσμοί • Η αγάπη

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επαφή με τα λογοτεχνικά κείμενα, όπου τα αισθήματα αγάπης και φιλίας είναι κυρίαρχα, και να αντιληφθούν με ποιους τρόπους η λογοτεχνία κατόρθωσε να τα προβάλλει και να τα αναγάγει σε σημαντικές αξίες της ανθρώπινης ζωής.
- ❖ Να καλλιεργήσουν αισθήματα αγάπης για τους οικείους τους αλλά και γενικότερα για τους συνανθρώπους τους.
- ❖ Να κατανοήσουν τη σημασία της φιλίας, της προσφοράς και της αλληλεγγύης στη ζωή όλων μας.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Παράδειγμα εναλλακτικής διδασκαλίας μπορεί ν' αποτελέσει η εξέταση με συνδυαστικό τρόπο, διαδοχικά και αντιστικτικά, των κειμένων της Μ. Κρανάκη και του Ό. Ουάιλντ, που θίγουν με αντιθετικό τρόπο το ζήτημα της φιλίας: με ένα υπόδειγμα κοριτσιίστικης φιλίας το πρώτο, με μια ιστορία υποκριτικής φιλίας το δεύτερο. Ακόμα, μπορεί ο καθηγητής να συνδυάσει τη μελέτη κειμένων της ενότητας αυτής με τη μελέτη κειμένων που ανθολογούνται σε άλλη θεματική ενότητα, τα οποία όμως συνομιλούν μεταξύ τους. Ενδεικτικά, μπορεί να συνεξετάσει το κείμενο της Λ. Ψαραύτη «Ο Κωνσταντής» με κείμενα που ανθολογούνται στην ενότητα «Η αποδημία – Ο καημός της ξενιτιάς – Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα – Τα μικρασιατικά – Οι πρόσφυγες», ή το διήγημα «Τα κόκκινα λουστρίνια» με κείμενα που ανήκουν στην ενότητα «Παλαιότερες μορφές ζωής» κ.λπ.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η διδασκαλία των παράλληλων κειμένων που συστήνονται για την ενότητα αυτή στοχεύει στο φωτισμό –από παρόμοια ή από άλλη σκοπιά– σκηνών, περιστατικών και χαρακτήρων που υπάρχουν στα ανθολογημένα κείμενα. Μπορεί επίσης να αξιοποιηθούν αυτά από το διδάσκοντα για να επισημάνουν οι μαθητές ομοιότητες, αναλογίες και διαφορές από το ανθολογημένο κείμενο.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας αυτής ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει στους μαθητές ποικίλες εργασίες οι οποίες μπορεί να αφορούν, π.χ., τη συγκέντρωση δημοτικών τραγουδιών τα οποία αναφέρονται στο ζήτημα της αγάπης, την καταγραφή σημαντικών εμπειριών που έζησαν με φίλους τους κ.ά. Επίσης, μπορεί να ανατεθεί σε μαθητές να συγκεντρώσουν πληροφορίες για διάφορες ανθρωπιστικές οργανώσεις (π.χ. Γιατροί χωρίς σύνορα, Action Aid κ.ά.): είναι ακόμα επιθυμητό, μέσω των μαθητικών κοινοτήτων, να αναλάβουν πρωτοβουλίες έμπρακτης υποστήριξης (ηθικής, συναισθηματικής, υλικής) ανθρώπων που έχουν ιδιαίτερη ανάγκη.

Ειρήνη Μάρρα

Τα κόκκινα λουστρίνια

Πηγή

Ειρήνη Μάρρα, *Η τριλογία του δίφραγκου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 27-31.

Στόχοι

- ❖ Να νιώσουν οι μαθητές, με αφορμή το κείμενο, την άδολη και αγνή έκφραση ενός νεανικού ερωτικού συναισθήματος αλλά και τη δύναμη της αδερφικής αγάπης.
- ❖ Να προβληματιστούν και να συζητήσουν πάνω στο θέμα της σύγκρουσης αισθήματος-καθήκοντος.
- ❖ Να αντιληφθούν τα κύρια χαρακτηριστικά του διηγήματος, που είναι η εκφραστική λιτότητα και η ανέλιξη της πλοκής ως την κορύφωση σε ένα γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για τη ζωή του ήρωα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Το παιδί-βιοπαλαιστής. Οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες της βιοπάλης.
- ❖ Η αισθηματική-ερωτική αφύπνιση ενός εφήβου.
- ❖ Από την εφηβεία στην ωρίμανση. Η προσφορά στην αδερφή ως έκφραση αγάπης και καθήκοντος.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Εισαγωγικά, μπορεί ο διδάσκων να αναφερθεί στο λογοτεχνικό είδος του κειμένου, δηλαδή στο διήγημα, και να επισημάνει τα βασικά χαρακτηριστικά του: ένα σύντομο αφήγημα όπου πρωταγωνιστεί ένα κυρίως πρόσωπο σε κάποια σημαντική στιγμή της ζωής του. Η ανέλιξη της πλοκής περιλαμβάνει πληροφορίες που φωτίζουν την προσωπικότητα του ήρωα και κορυφώνεται σε ένα γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για τη ζωή του.

Στη συνέχεια μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να αναζητήσουν τις επιμέρους πληροφορίες που φωτίζουν την προσωπικότητα και τα συναισθήματα του ήρωα (υπευθυνότητα και εργατικότητα, οικονομίες που έκανε για την αγορά του δέρματος, δειλία να εκφράσει τα αισθήματά του κ.λπ.), να εντοπίσουν το κορυφαίο γεγονός (προσφορά των παπουτσιών) και να εξηγήσουν γιατί αυτό είναι σημαντικό για το νεαρό τσαγκάρη. Στο σημείο αυτό οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν ότι ο ήρωας προτάσσει το ρόλο του ως αδερφού και προστάτη, αναγνωρίζοντας πόσο ανάγκη τον έχει η οικογένειά του. Αυτή η μετάβαση από το προσωπικό συναίσθημα στο οικογενειακό καθήκον συνιστά την ωρίμανσή του.

Ως προς τη μορφή, το κείμενο διακρίνεται για τη λιτή έκφραση και την απουσία του περιττού. Στο συγκεκριμένο διήγημα μπορεί να επισημανθούν αυτά τα στοιχεία, ότι δηλαδή σπανίζουν τα σχήματα λόγου ή τα καλολογικά στοιχεία και ότι κυριαρχεί η γρήγορη εξέλιξη της πλοκής: να επισημανθεί επίσης ότι ελλείπει ο διάλογος, τα πρόσωπα δε δρουν σκηνικά, αλλά η δράση και τα συναισθήματά τους προβάλλονται μέσω της αφήγησης ενός τριτοπρόσωπου, παντογνώστη αφηγητή. Αυτή, εξάλλου, η αφηγηματική επιλογή τού προσδίδει χαμηλόφωνο τόνο, απόλυτα ταιριαστό με την ψυχοσύνθεση του ήρωα.

Παράλληλα κείμενα

1. Άντον Τσέχωφ, «Ο Βάνκας» (βλ. το Βιβλίο του μαθητή).
2. Δ. Χατζής, «Ο Σιούλας ο ταμπάκος», *Το τέλος της μικρής μας πόλης* (1963), Το Ροδακίό, Αθήνα 1999.

Διαθεματικές εργασίες

1. Την αδερφική αγάπη που εκδηλώνεται με κάθε είδους προσφορά έχει τραγουδήσει η λαϊκή μούσα με πολλούς τρόπους. Βρείτε δημοτικά τραγούδια με αυτό το θέμα (π.χ. «Του νεκρού αδερφού») ή έντεχνα λαϊκά τραγούδια (βλ., π.χ., το στίχο «προικιά στην αδερφούλα μου και στη γειτονοπούλα μου γλυκό φιλί στα χείλη» στο τραγούδι «Φεγγάρι, μάγια μου 'κανες»).
2. Στο διήγημα υπάρχουν κάποιες πληροφορίες για τα στάδια απ' όπου περνά η κατασκευή των παπουτσιών, τα οποία είναι:
  - α. Κτηνοτροφία. Παραγωγή δέρματος
  - β. Κατεργασία δέρματος – Βυρσοδεψία
  - γ. Σχεδιασμός – μόδα
  - δ. Εργοστάσια/παραγωγή/εργαζόμενοι
 Οι μαθητές μπορούν να χωριστούν σε ομάδες και να διερευνήσουν αυτά τα στάδια, συγκεντρώνοντας τις σχετικές πληροφορίες.

Βιβλιογραφία

Θεοδωρίδου Τάντα, *Νεοελληνικά παραδοσιακά επαγγέλματα. Λαογραφική συλλογή από τη Βόρειο Ελλάδα, Φιλιππότης, Δράμα* 1987.

Κατσόγιαννος Νεκτάριος, *Τα παραδοσιακά επαγγέλματα στα Τρίκαλα*, Τρίκαλα 1994.

Δημοτικό τραγούδι

Κόρη που λάμπει

Πηγή

Τα δημοτικά μας τραγούδια, επιμέλεια Γιώργος Ιωάννου, Ερμής, Αθήνα 1994, σ. 206.

Στόχοι

- ❖ Να έρθουν οι μαθητές σε δημιουργική επικοινωνία με ένα τραγούδι που συνέθεσε η λαϊκή μούσα για να μνησεί την ομορφιά και την αγάπη, και να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα.
- ❖ Να συζητήσουν γύρω από τα σύγχρονα πρότυπα γυναικείας ομορφιάς, καθώς και για τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι σήμερα εκφράζουν τα αισθήματά τους.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Σύγκριση της γυναικείας ομορφιάς με τα ουράνια σώματα.
- ❖ Οι υπερβολές της αγάπης.
- ❖ Η ψυχολογία του ερωτευμένου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η «Κόρη που λάμπει» είναι ένα από τα πολλά τραγούδια που συνέθεσε η λαϊκή μούσα για να εκφράσει το θαυμασμό και την αγάπη προς τη γυναικεία ομορφιά. Μέσα στο πνεύμα των υπερβολικών εκφράσεων και ενεργειών που υπαγορεύει το ερωτικό συναίσθημα, ο νέος συγκρίνει την αγαπημένη του με ήλιο και φεγγάρι, υπονοώντας προφανώς ότι έχει θαμπωθεί από την ακτινοβόλα ομορφιά της. Στο τραγούδι ο ερωτευμένος νέος δεν αναφέρει αν η κόρη ανταποκρίνεται στα αισθήματά του (η λέξη αγαπητικά σημαίνει απλώς αγαπημένη): περιορίζεται να πει ότι η ομορφιά της έχει «κάψει καρδιές». Ο θαυμασμός και η άδολη αγάπη είναι αυτά που προβάλλονται στο τραγούδι και όχι η ερωτική σχέση αυτή καθαυτή.

Στην εξέταση του κειμένου αξίζει να επισημανθούν τα βασικά χαρακτηριστικά των δημοτικών τραγουδιών: δεκαπεντασύλλαβος ανομοιοκατάληκτος στίχος, προσωποποίηση των ουράνιων σωμάτων, υπερβολές, επαναλήψεις, κυριαρχία του ρήματος και του ουσιαστικού κ.λπ.

Συμπληρωματική ερώτηση

Να βρουν οι μαθητές τις επαναλήψεις των λέξεων και των εκφράσεων και να σχολιάσουν τη λειτουργία τους.

Διαθεματική εργασία

Οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν στην ελληνική δισκογραφία σύγχρονα τραγούδια που μιλούν για την ομορφιά της κόρης (π.χ. το τραγούδι «Σαν τα μάρμαρα της Πόλης που 'χει η αγιά Σοφιά, έτσι τα 'χεις ταιριασμένα μάτια φρύδια και μαλλιά...», που το έχει αποδώσει ο Γ. Νταλάρας).

Βιβλιογραφία

Δροσίνης Γεώργιος, *Τα ωραιότερα δημοτικά τραγούδια της αγάπης*, Αθήνα (χ.χ.).
Κυριακίδης Στίλπων, *Αι γυναίκες εις την λαογραφίαν*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων αρ. 31, Αθήνα (χ.χ.).

Λίτσα Ψαραύτη

Ο Κωνσταντής

Πηγή

Λίτσα Ψαραύτη, *Η εκδίκηση των μανιταριών*, Άγκυρα, Αθήνα 1999, σ. 45-48.

Στόχοι

- ❖ Να συγκινηθούν και να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές με αφορμή την αλληλεγγύη και την αγάπη που δείχνει η ηρωίδα προς το μικρό βιοπαλαιστή.
- ❖ Να γνωρίσουν τι σημαίνει εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας και ποιοι κίνδυνοι απειλούν τα εργαζόμενα παιδιά που ασκούν ευκαιριακά επαγγέλματα.

- ❖ Να εξαρθεί η σημασία της ανιδιοτελούς αγάπης για την προσέγγιση και αλληλοκατανόηση των ανθρώπων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Παιδιά των φαναριών και κοινωνική αναλγησία.
- ❖ Οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, οι οικονομικοί μετανάστες και τα προβλήματά τους.
- ❖ Η αγάπη ως μέσο ανακούφισης του παιδικού πόνου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το μήνυμα της αγάπης του Πάσχα λειτουργεί εμμέσως αλλά εμπράκτως στην περίπτωση της κυρίας Δέσποινας, μιας απλής, ηλικιωμένης γυναίκας. Η μοναξιά της, που αφήνεται να διαφανεί διακριτικά, η ενθύμηση του εγγονού της που ζει μακριά της, η λύπησή της, η ίδια η ημέρα του Μεγάλου Σαββάτου γίνονται αφορμή να αναδυθούν τα φιλόφθωπα συναισθήματά της. Έτσι, θα συνορτάσει το Πάσχα με ένα άλλο άτομο που κι αυτό, για άλλους λόγους, συνέπεσε να είναι μόνο του τις γιορτινές εκείνες μέρες· πρόκειται για τον κεντρικό ήρωα, το μικρό Κωνσταντή, ένα Αλβανάκι, παιδί των φαναριών.

Αξίζει να προσέξουν οι μαθητές ότι ο μικρός Κωνσταντής παίρνει στην καρδιά της κυρίας Δέσποινας τη θέση του εγγονού της· να παρατηρήσουν ότι στην αφήγηση δεν υπάρχουν ηθικολογίες και διδακτισμοί, αλλά οι ρεαλιστικοί διάλογοι αποκαλύπτουν τα γνήσια συναισθήματα των ηρώων.

Η Λ. Ψαραύτη καταδικάζει την κοινωνική αδιαφορία μπροστά στην εκμετάλλευση και τον τραυματισμό της ευαίσθητης παιδικής ψυχής· αν σώζεται η ανθρωπιά και αναδύεται η ελπίδα με τη συμβολική φράση του τέλους («Χριστός Ανέστη»), που συνδυάζεται με την ουσία και όχι τους τύπους, αυτό οφείλεται στην προσωπική πρωτοβουλία της ηλικιωμένης γυναίκας.

Διαθεματική εργασία

Βρείτε πληροφορίες για εργαζόμενα παιδιά μικρής ηλικίας και συζητήστε για το φαινόμενο αυτό σε χώρες που, αν και θεωρούνται ευνομούμενες και ευημερούσες, παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας. Μπορείτε να συμβουλευτείτε την ιστοσελίδα: www.anthropos.gr.

Βιβλιογραφία

Πληροφορίες για το έργο της Λ. Ψαραύτη περιλαμβάνονται στην ιστοσελίδα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου με αφορμή την Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης: <http://www.greece2001.gr/writers/LitsaPsarafti.html>.

Γιάννης Ρίτσος

Πρωινό άστρο

Πηγή

Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, Κέδρος, Αθήνα 1991²⁵, σ. 8-10.

Στόχοι

- ❖ Να προκληθεί η συγκίνηση των μαθητών και να απολαύσουν τον τρυφερό λόγο του πατέρα-ποιητή.
- ❖ Να δουν πώς λειτουργούν τα σχήματα λόγου, οι εικόνες και τα υποκοριστικά σε ένα νεωτερικό ποίημα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η πατρότητα: χαρά, τρυφερότητα, στοργή, ευθύνη.
- ❖ Νανούρισμα του βρέφους: ευχές, υποσχέσεις, δώρα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο «Πρωινό άστρο» ο πατέρας τραγουδά στην κόρη του την αγάπη και τη χαρά που έφερε στη ζωή του η γέννησή της. Σ' αυτή την πρώτη ενότητα ο ποιητής, νανουρίζοντας το βρέφος, υπόσχεται να του φέρει ό,τι πιο όμορφο υπάρχει στην πλάση για να του δώσει χαρά, αλλά και για να το προστατέψει από κάθε κίνδυνο. Με γλυκύτητα και τρυφερότητα παροτρύνει την κορούλα του να κοιμηθεί για να μεγαλώσει γρήγορα και να περπατήσει στο μακρύ δρόμο της ζωής.

Κατά τη διδακτική προσέγγιση πρέπει να συνεξεταστούν το περιεχόμενο και η μορφή του ποιήματος. Στην εξέταση του περιεχομένου ο διδάσκων μπορεί να κάνει λόγο για τα νανουρίσματα, τα μικρά και τρυφερά τραγούδια που συνοδεύουν τον ύπνο των βρεφών και απαντώνται σε όλους τους λαούς. Η ελληνική λαϊκή μούσα έχει δώσει πολλά τέτοια δείγματα, τα οποία μπορούν να εξεταστούν συγκριτικά, ως παράλληλα κείμενα. Το απόσπασμα που ανθολογείται έχει βιωματική αφετηρία και είναι ένα «έντεχνο» –με τη σημασία του επώνυμου– νανούρισμα. Ο πατέρας-ποιητής επιστρατεύει όλα τα μυστικά της ποιητικής τέχνης του, τις εικόνες, τα επίθετα, τα υποκοριστικά, τα σχήματα λόγου, αλλά και όλη την πατρική αγάπη του, για να δώσει στο ποίημά του την ομορφιά που ταιριάζει στο παιδί του. Αξίζει να προσέξουν οι μαθητές ότι αυτό που κυριαρχεί είναι το στοιχείο του φωτός («φαναράκια», «φέγγουν», «αυγινό φως», «φωτάνε», «φέγγει», «φεγγάρι»), ενώ στη σύνθεση των εικόνων κυριαρχούν τα λουλούδια («κρίνοι», «λουλουδόσκονη», «τριαντάφυλλα» κ.λπ.). Ένας κόσμος φωτεινός, πολύχρωμος, ευωδιαστός, όμορφος, είναι αυτό που επαγγέλλεται η πατρική αγάπη.

Ως προς τη μορφή, καλό είναι να αντιληφθούν οι μαθητές ότι πρόκειται για νεωτερικό ποίημα (απουσία μέτρου, ομοιοκαταληξίας, στιχουργικής φόρμας) με υπερρεαλιστική εικονοποιία. Οι ανοίκειες εικόνες (περιβολάκι ζωγραφισμένο με λουλουδόσκονη στο πτερό μιας πεταλούδας), η σύζευξη του πραγματικού με το φανταστικό (πεδιλάκια από ουρανό, τριαντάφυλλα των τραγουδιών), τα ιδιότυπα επίθετα και τα υποκοριστικά, δημιουργούν μια ονειρική ατμόσφαιρα, απόλυτα εναρμονισμένη με τον ύπνο του μωρού.

Συμπληρωματική ερώτηση

Να περιγράψουν οι μαθητές πώςιώθουν οι ίδιοι διαβάζοντας το ποίημα (διερεύνηση αισθητικής ανταπόκρισης).

Ενδεικτικό κριτήριο αξιολόγησης

1. Εξετάστε την παρουσία της φύσης μέσα στο απόσπασμα.
2. Γιατί ο ποιητής μιλά τρεις φορές για μακρύ δρόμο; Τι νομίζετε ότι υπονοεί;
3. Σε ποια σημεία του ποιήματος γίνεται λόγος για τη μητέρα; Ποια ιδιότητά της προβάλλεται;
4. Σε ποιο σημείο και με ποιες εκφράσεις ο ποιητής εντάσσει στο νανούρισμα τη θρησκευτική πίστη;

Βιβλιογραφία

Βλ. τη βιβλιογραφία για το Γ. Ρίτσο στο ποίημα «Τζιτζίκια στήσαν το χορό».

Αργύρης Εφταλιώτης

Αγάπης λόγια

Πηγή

Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 104-105.

Στόχοι

- ❖ Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η ποίηση μπορεί να λειτουργήσει ως λυρική έκφραση ενός συναισθήματος.
- ❖ Να κατανοήσουν με ποιον τρόπο συναισθήματα, όπως η αγάπη και ο πόνος από τη στέρηση του αγαπημένου προσώπου, μπορούν να αποτελέσουν την έμπνευση και την αφορμή δημιουργίας ενός λογοτεχνικού έργου και γενικότερα ενός έργου τέχνης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Αισθήματα πόνου από τη στέρηση του αγαπημένου προσώπου.
- ❖ Ψυχολογία του ερωτευμένου: ερωτική θλίψη.
- ❖ Συζυγική αγάπη.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Κεντρικός θεματικός άξονας του ποιήματος είναι η συζυγική αγάπη και η θλίψη που γεννιέται από τη στέρηση του αγαπημένου προσώπου. Η ταραγμένη ψυχική κατάσταση του ατόμου που στερείται το πρόσωπο της αγάπης του διαγράφεται καθαρά στις τέσσερις στροφές του ποιήματος: ο χρόνος που κυλά χωρίς το αγαπημένο πρόσωπο φαίνεται ανούσιος (α' στροφή). Τον πόνο αυξάνουν η ανησυχία και ο φόβος ότι η κατάσταση δεν πρόκειται να αλλάξει και ότι οι ευτυχισμένες στιγμές δε θα ξανάρθουν (β' στροφή). Η θλίψη γίνεται απογοήτευση και απελπισία (γ' στροφή): τέλος, ο πόνος γίνεται εντονότερος, εάν υποφέρουν εξίσου και τα δύο πρόσωπα (δ' στροφή).

Το ποίημα μπορεί να εξεταστεί σε σύγκριση με άλλα κείμενα της ίδιας θεματικής. Από αυτή την άποψη προσφέρονται ιδιαίτερα τα δημοτικά τραγούδια της αγάπης και του χωρισμού. Θα άξιζε να εντοπιστεί και να παρουσιαστεί η ποικιλία των συναισθημάτων που γεννούν ανάλογες καταστάσεις. Τα αισθήματα που εκφράζονται στο ποίημα μπορεί να συσχετιστούν, συγκριτικά, με σκηνές αποχωρισμού ζευγαριών στα ομηρικά έπη.

Ένας δεύτερος άξονας πάνω στον οποίο θα μπορούσε να εστιαστεί η μελέτη του ποιήματος είναι η μορφή του σονέτου, στην οποία είναι γραμμένο. Το συγκεκριμένο ποίημα είναι γραμμένο στη μορφή του «ελισαβετιανού» ή «σαιξπηρικού» σονέτου: τρεις τετράστιχες στροφές και μία τελευταία δίστιχη. Η ομοιοκαταληξία στις τρεις πρώτες στροφές είναι πλεκτή αλλά διαφορετική σε κάθε στροφή, ενώ στο τελευταίο δίστιχο είναι ζευγαρωτή. Σ' αυτό τον τύπο είναι γραμμένα τα περίφημα 154 σονέτα του Σαίξπηρ, από όπου και το όνομα του είδους. Είναι φανερό ότι ο Αργ. Εφταλιώτης έχει υπόψη του τα σαιξπηρικά σονέτα, τα οποία και προσπαθεί να μιμηθεί. Αυτή όμως δεν είναι η κλασική μορφή του σονέτου (που αποκαλείται και «δεκατετράστιχο»). Πιο συνηθισμένη μορφή του στη νεοελληνική ποίηση είναι δύο τετράστιχες στροφές και δύο τρίστιχες. Δίνεται ένα τέτοιο δείγμα με το ακόλουθο σονέτο του Λορέντζου Μαβίλη, την «Πατρίδα»:

*Πάλε ξυπνάει της άνοιξης τ' αγέρι
στην πλάση μουσικής αγάπης γλύκα,
σα νύφ' η γη, πόχει άμετρα άνθη προίκα,
λάμπει ενώ σβηέται της αυγής τ' αστέρι.*

*Πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι,
εδώ βουίζει μέλισσα, εκεί σφήκα·
τη φύση στην καλή της ώρα εβρήκα,
λαχταρίζει η ζωή σ' όλα τα μέρη.*

*Κάθε μοσκοβολιά και κάθε χρώμα,
κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα*

*να σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χώμα
να ξαναϊδώ και το δικό σου Μάη,
όμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα.*

Λ. Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6,
Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 115-116

Με αφορμή το σονέτο του Αργ. Εφταλιώτη και τις πληροφορίες για τη συγκεκριμένη ποιητική φόρμα (άλλες τέτοιες σταθερές ποιητικές φόρμες: χάι-κου, παντούμ, τριολέτο), μπορεί να γίνει συζήτηση με τους μαθητές για τους πιθανούς λόγους που ωθούσαν και ωθούν τους ποιητές να επιλέγουν τα συγκεκριμένα μορφικά σχήματα. Αναλυτικότερες πληροφορίες για τα σαιξπηρικά σονέτα, αλλά και γενικότερα για το είδος του σονέτου, παρέχουν οι ακόλουθες ηλεκτρονικές διευθύνσεις του Ηλεκτρονικού Κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας:

<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/POETRY/seksepea/shakespeare.htm> και
http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/LOG_EIDI/soneto/Soneto.htm

Παράλληλο κείμενο

Το πρώτο σονέτο της συλλογής *Αγάπης λόγια*:

*Η ξενιτιά κι ο χωρισμός –παλιοί μου πόνοι–
 πασχίζουν να σαλέψουνε το νου πάλι!
 Πάλι ένα θάμα γίνεται και με γλιτώνει
 απ' του καημού τη φοβερή ανεμοζάλη!*

*Πάλι με μάτια σφαλιχτά και τρομασμένα
 θε να κλειστώ μες στις καρδιάς αυτής τα βάθη,
 θε να την κάμω σπιτικό στα μαύρα ξένα,
 και θε να τραγουδώ παλιές χαρές και πάθη.*

*Κι όποιος περνά και γι' άπονη καρδιά την παίρνει
 δεν ξέρει τι καλοτυχιά και τι γαλήνη
 η αγάπη στη φουρτούν' αυτή απάνω φέρνει,
 τι λάδι πα στα κύματα σωτήριο χύνει.*

*Κι αρχίζω πάλι, αγάπη μου, να σου το λέγω,
 πως ζω και χαίρομαι για σε, για σε σαν κλαίγω.*

Λ. Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6, Δωδώνη, Αθήνα 1977², σ. 104

Διαθεματική εργασία

Να αναζητήσουν και να μελετήσουν οι μαθητές σκηνές συζυγικής αγάπης, αποχωρισμού και επανένωσης συζύγων (Έκτορας και Ανδρομάχη στη Ζ ραψωδία της *Ιλιάδας*, Οδυσσέας και Πηνελόπη στην ψ ραψωδία της *Οδύσσειας*).

Βιβλιογραφία

Εφταλιώτης και Πάλλης. *Εκλογή από το έργο τους*, εισαγωγή και σχόλια Θρασύβουλος Σταύρου, Για τη Μέση Παιδεία, Α.Π.Θ./ Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1966.

Εφταλιώτης Αργύρης, *Αγάπης λόγια (σονέτα)*, κριτική επιμέλεια και πρόλογος Γ. Βαλέτας, Μυτιλήνη 1938 (Λεσβιακή Βιβλιοθήκη, αρ. 3).

Βλ. και στη συλλογή *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, επιμέλεια Γ. Ιωάννου (Ερμής, Αθήνα 1994), την ενότητα «ερωτικά τραγούδια», καθώς και τα σχόλια του ανθολόγου.

Οδυσσέας Ελύτης

Όλα τα πήρε το καλοκαίρι

Πηγή

Οδυσσέας Ελύτης, *Τα ρω του έρωτα. Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2005⁴, σ. 298.

Στόχοι

- ❖ Να σχολιάσουν οι μαθητές την αισθητική του αγνού ερωτικού στοιχείου, όπως συνδέεται με το καλοκαίρι και προβάλλεται μέσα στην ελληνική φύση.
- ❖ Να νιώσουν την ομορφιά του συνδυασμού στίχου και μουσικής με την ακρόαση του τραγουδιού.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η ελληνική φύση την περίοδο του καλοκαιριού.
- ❖ Οι εποχές και οι επιδράσεις τους στο συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το παράθεμα του Οδ. Ελύτη στο εισαγωγικό σημείωμα του κειμένου μπορεί να αποτελέσει αφορμή για να εξεταστεί ο στίχος ως νόμιμο λογοτεχνικό είδος. Έτσι, η διδασκαλία μπορεί να εστιάσει στις εξής παραμέτρους: 1) στο είδος του τραγουδιού ως τρόπου έκφρασης και εξωτερίκευσης των συναισθημάτων του ανθρώπου· 2) στο συνδυασμό του λόγου με τη μουσική, που, εκτός των άλλων, δίνει ευρύτερες διαστάσεις στο τραγούδι· 3) στη σοβαρή ενασχόληση με το είδος αυτό ποιητών, όπως ο Οδ. Ελύτης ή ο Ν. Γκάτσος· 4) στη συστηματική ενασχόληση μεγάλων μουσουργών και μουσικών (Μίκης Θεοδωράκης, Μάνος Χατζιδάκις, Γιάννης Σπανός, Γιάννης Μαρκόπουλος κ.ά.) με τη μελοποίηση στίχων από τραγούδια ποιητών και στιχουργών.

Ως προς το περιεχόμενο, ενδιαφέρον έχει ο λυρικός τόνος και η υποβλητική ερωτική ατμόσφαιρα. Το μαγευτικό καλοκαίρι στις ελληνικές θάλασσες, σε συνδυασμό με τον ερωτισμό, το λαμπρό φυσικό περιβάλλον, τα διάφορα αντικείμενα και τις κινήσεις, συνιστούν έναν ύμνο στη ζωή. Η απώλειά τους αφήνει να διαφανεί μια λεπτή μελαγχολία.

Στο ποίημα το τέλος του καλοκαιριού σηματοδοτεί και το τέλος μιας ερωτικής σχέσης. Οι μαθητές θα μπορούσαν να εκφράσουν ανάλογα βιώματα, γράφοντας μια έκθεση ή ένα λογοτεχνικό κείμενο. Μπορούν επίσης να ακούσουν στην τάξη το παλιό τραγουδάκι «Το καλοκαίρι μαζί πηγαίναμε στην αμμουδιά/χέρι με χέρι και μ' ένα αστέρι για συντροφιά/τώρα ποιος ξέρει...», και να προβούν σε συγκρίσεις.

Παράλληλα κείμενα

Παρεμφερή τραγούδια μπορεί να συναντήσει κανείς σε ολόκληρη τη συλλογή του Οδ. Ελύτη *Τα ρω του έρωτα*: επίσης, στο βιβλίο με τραγούδια του Νίκου Γκάτσου, *Φύσα, αεράκι, φύσα με, μη χαμηλώνεις ίσαμε*, Ίκαρος, Αθήνα 1995³.

Διαθεματική εργασία

Οι μαθητές μπορούν να ακούσουν το ποίημα τραγουδισμένο από την Ελευθερία Αρβανιτάκη σε μουσική Δημήτρη Παπαδημητρίου· επίσης να αναζητήσουν από την ελληνική δισκογραφία μελοποιημένα τραγούδια ή ποιήματα Ελλήνων και ξένων ποιητών (Φ. Γκ. Λόρκα, Γ. Ρίτσου, Οδ. Ελύτη, Ν. Γκάτσου) και να ακούσουν ορισμένα από αυτά στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Δραγουμάνος Πέτρος, *Οδηγός ελληνικής δισκογραφίας 1952-1996*, Λιβάνης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997.

Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη, επιλογή κριτικών κειμένων, επιμέλεια Μάριο Βίττι, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.

Όσκαρ Ουάιλντ**Ο πιστός φίλος****Πηγή**

Όσκαρ Γουάιλντ, *Εννέα μαγικά παραμύθια*, μτφρ. Ρένα Χατχούτ, Γράμματα, Αθήνα 1990, σ. 151-166 (αποσπάσματα).

Στόχοι

- ❖ Να τονιστεί η σημασία της αληθινής φιλίας μέσα από το αρνητικό παράδειγμα της υποκριτικής φιλίας.
- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές για τη γνησιότητα των ανθρώπινων αισθημάτων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Φιλία και γενναιοδωρία. Η σημασία τους για τη ζωή του ανθρώπου, και ειδικά του παιδιού.
- ❖ Γνήσια και υποκριτικά συναισθήματα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο «πιστός φίλος» είναι ιστορία που απευθύνεται σε παιδιά, αν και ο ίδιος ο Ό. Ουάιλντ υποστήριζε ότι όλες οι ιστορίες της συλλογής *Ο ευτυχισμένος πρίγκιπας και άλλες ιστορίες* «δεν είναι ιστορίες για παιδιά, αλλά για παιδικές ψυχές, από οχτώ ως ογδόντα χρονών». Το κείμενό του παρατίθεται στο Βιβλίο του μαθητή αποσπασματικά. Στην πλήρη μορφή του είναι ένας μύθος με ζώα, και την ιστορία του μικρούλη Χανς και του παραδόπιστου μυλωνά την αφηγείται στα ζώα μια καρδερίνα, με στόχο να νουθετήσει το νεροπόντικα, που είναι η περσόνα του μυλωνά. Ο στόχος της ιστορίας είναι διδακτικός. Αποβλέπει στη στηλίτευση της υποκρισίας μέσα από το παράδειγμα του πλούσιου μυλωνά, που θεωρητικά είναι ο πιστότερος φίλος του καλόψυχου αλλά αφελούς Χανς, ενώ στην πραγματικότητα κοιτάζει μόνο το συμφέρον του. Αξίζει να προσέξει κανείς τα λογικοφανή επιχειρήματα που προβάλλει ο μυλωνάς στον εαυτό του και στους άλλους, προκειμένου να παρουσιάσει ως γνησίως «φιλική» τη συμπεριφορά του απέναντι στο μικρούλη Χανς.

Χρήσιμο είναι να επισημανθούν και οι αφηγηματικοί τρόποι (αφήγηση – διάλογοι) και τα άλλα μορφικά χαρακτηριστικά (αοριστία του χρόνου και του τόπου, εκφραστική λιτότητα, σχηματικοί χαρακτήρες κ.ά.), που καθιστούν το κείμενο «έντεχνο» παραμύθι.

Παράλληλο κείμενο

Φιλική εξυπηρέτηση

Σαν παράδειγμα για το σωστό τρόπο να βοηθάς τους φίλους ο κ. Κ. αφηγήθηκε τούτη την ιστορία: Πήγαν κάποτε τρία παλικάρια σ' ένα γέρο Άραβα και του είπαν: Ο πατέρας μας πέθανε. Μας άφησε κληρονομιά δεκαεφτά γκαμήλες και στη διαθήκη του ορίζει ο μεγαλύτερος να πάρει τις μισές, ο δεύτερος το ένα τρίτο και ο μικρότερος το ένα ένατο. Τώρα δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε στη μοιρασιά, βγάλε λοιπόν εσύ την απόφαση. Ο Άραβας σκέφτηκε και είπε: Καθώς βλέπω, για να κάνετε σωστή μοιρασιά σας χρειάζεται άλλη μια γκαμήλα. Εγώ έχω μια μονάχα, μα ας είναι, σας την παραχωρώ. Πάρτε τη, κάντε τη μοιρασιά και φέρτε σε μένα ό,τι περισσέψει. Τα παλικάρια πήραν την γκαμήλα, τον ευχαρίστησαν για τη φιλική εξυπηρέτηση, και μοίρασαν μετά τις δεκαοχτώ γκαμήλες, έτσι που ο μεγαλύτερος πήρε τις μισές, που ήταν εννιά, ο δεύτερος το ένα τρίτο, που ήταν έξι, και ο μικρότερος το ένα ένατο, που ήταν δύο. Σαν χώρισαν όμως τις γκαμήλες είδαν μ' απορία ότι μία τους περίσσευε. Αυτή την επέστρεψαν στο γέρο φίλο τους και τον ευχαρίστησαν πάλι.

Ο κ. Κ. είπε ότι αυτή ήταν μια σωστή φιλική εξυπηρέτηση, γιατί δεν απαιτούσε μεγάλες θυσίες.

Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ιστορίες του κ. Κούνερ*,
μτφρ. Πέτρος Μάρκαρης, Θεμέλιο, Αθήνα 1991⁷, σ. 52

Συμπληρωματική εργασία

Να μελετήσουν οι μαθητές το απόσπασμα από το δοκίμιο του Μονταίν «Περί φιλίας» (*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α' Λυκείου*, σ. 382-385) και να συγκρίνουν το παράδειγμα της αληθινής φιλίας που περιγράφεται εκεί με τη συμπεριφορά του πλούσιου μυλωνά στο διήγημα του Ό. Ουάιλντ.

Διαθεματική εργασία

Να δημιουργηθούν ομάδες μαθητών και να μελετήσουν τις περιλήψεις των μυθιστορημάτων με θέμα τη φιλία, που συγκεντρώνονται στη βιβλιογραφική βάση δεδομένων της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών (<http://www.cc.uoa.gr/ptde/epet/Thema/t0033.html>). Να τα κατατάξουν σε ομάδες ανάλογα με το πώς πραγματεύονται το θέμα της φιλίας και να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Χόλαντ Μέρλιν, Όσκαρ Ουάιλντ. *Η ζωή και το έργο του*, μτφρ. Νίκος Τ. Δαβανέλλος, πρόλογος Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ψυχογιός, Αθήνα 2000.

Χρήσιμο υλικό για το έργο του Ό. Ουάιλντ, με αφορμή το ποίημα «Ελλάς», που ανθολογείται στο σχολικό εγχειρίδιο *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' ενιαίου Λυκείου (επιλογής), συγκεντρώνει η Ευθυμία Πέτκου στον ειδικό ηλεκτρονικό φάκελο του Ηλεκτρονικού Κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (<http://www.komvos>).

edu.gr/diaglossiki/POETRY/Wilde/Wilde.htm), όπου επίσης μπορεί να βρει κανείς πλούσια επιλογή από ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, οι οποίες αναφέρονται στη ζωή και στο έργο του Ιρλανδού συγγραφέα (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/sites/sites.htm>).

Μιμικά Κρανάκη

Ένα τόπι χρωματιστό

Πηγή

Μιμικά Κρανάκη, «Τσίρκο», *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 5, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 39-42.

Στόχοι

- ❖ Να διευρύνουν οι μαθητές, με αφορμή το κείμενο, τις αντιλήψεις τους για τις ανθρώπινες σχέσεις, για την αλληλεγγύη και την αλληλοκατανόηση των ανθρώπων.
- ❖ Να σχολιάσουν, με αφορμή τη φιλία των δύο ηρωίδων, τις νεανικές φιλίες και τη σημασία που έχουν αυτές στις δύσκολες φάσεις της ζωής.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Το αίσθημα της μοναξιάς, ιδιαίτερα κατά τις γιορτινές μέρες.
- ❖ Νέοι και οικογενειακά προβλήματα.
- ❖ Η αντιμετώπιση της μοναξιάς και η δημιουργία αισιόδοξης διάθεσης μέσα από τη φιλία και τη συντροφικότητα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το απόσπασμα δεν παρουσιάζει δυσκολίες ως προς την πρόσληψη του περιεχομένου. Πρόκειται για την αρχή μιας φιλικής σχέσης ανάμεσα σε δύο νεαρές κοπέλες, οι οποίες έχουν οικογενειακές και κοινωνικές διαφορές (η Μαριέττα είναι ορφανή και φτωχή, ενώ η Έλσα έχει οικογένεια και οικονομική άνεση), αλλά παρουσιάζουν και αρκετές ομοιότητες: αγαπούν και οι δύο το χορό, αισθάνονται την ανάγκη να λάβουν και να προσφέρουν στήριξη στους συνανθρώπους τους, δίνουν μεγάλη σημασία στη φιλία κ.λπ.

Οι μαθητές μπορούν να εντοπίσουν αυτά τα στοιχεία μέσα στο κείμενο και να προχωρήσουν σε έναν ψυχογραφικού τύπου χαρακτηρισμό των δύο κοριτσιών. Η φράση λ.χ. της Έλσας «έχω ανάγκη από ένα είδος τρόμπας πλάι μου για να στέκομαι στα πόδια μου» δηλώνει την ανάγκη του νέου ανθρώπου να προσφέρει για έναν σκοπό ή μια ιδέα. (Να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι η υπόθεση του διηγήματος εκτυλίσσεται κατά την περίοδο της Κατοχής).

Κάποια δυσκολία μπορεί να προκαλέσει στους μαθητές η τεχνική της αφήγησης, η οποία είναι αφαιρετική και υπαινικτική. Η έκφραση, π.χ., «πολλά ζωγραφιστά ρολόγια στους τοίχους έδειχναν δώδεκα παρά τέταρτο [...] της μητέρας της» υπαινίσσεται τόσο τη ληξιπρόθεσμη παρουσία των κατακτητών όσο και την ανέχεια στη ζωή της ηρωίδας.

Αξίζει να εντοπίσουν οι μαθητές τις εξαιρετικές μεταφορές και τις μετωνυμίες που

προσδίδουν ποιητικότητα και λυρισμό στην αφήγηση (η Έλσα παρουσιάζεται ως «φως», η χαρά εκφράζεται μετωπυμικά με το τραγούδι του τζιτζικιού και η οικογενειακή ευτυχία με τα «κουλουράκια με γλυκάνισο»). Εξαιρετική είναι επίσης η εικονιστική αναπαράσταση της διάθεσης των κοριτσιών με τη φράση «ακούμπησε στην άκρη της παλάμης τους, ένα τόπι χρωματιστό να το πετάξεις ψηλά».

Χρήσιμες κατά τη διδασκαλία του αποσπάσματος μπορεί να είναι και οι παρακάτω παρατηρήσεις της Ελισάβετ Κοτζιά (*Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 5, Σοκόλης, σ. 17-18): «Το πεζογραφικό έργο της Μιμίκας Κρανάκη καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τεχνοτροπιών που ξεκινά από τον ανανεωμένο και εμπλουτισμένο ρεαλισμό και φτάνει στην αμιγή νεωτερική έκφραση». Ειδικά για το διήγημα «Το τσίρκο» σημειώνει: «Η γραφή του κειμένου, η οποία συνιστά ίσως στοιχείο εκφραστικής καινοτομίας, κατατείνει επίσης στον ίδιο ζωντανό και ποικιλότροπο ρυθμό. Ένα γεγονός ή μια αίσθηση κατατίθενται χωρίς να αναπτύσσονται, δημιουργούν μια διάθεση και κατόπιν ο αφηγητής σπεύδει να περάσει στο επόμενο θέμα. Ένας συνδυασμός μεταφορών, παρομοιώσεων, μετωπυμιών, ελλειπτικότητας και αποσπασματικότητας δίνουν στη γραφή ένα έντονο ιμπρεσιονιστικό χαρακτήρα». Επίσης του Γ. Αριστηνού (*Εισαγωγή στην πεζογραφία του Γ. Χειμωνά*, Κέδρος, Αθήνα 1981, σ. 48): «Το “Τσίρκο” συναιρεί με μια πληρότητα μονάκριβη πολλές τεχνικές και λογοτεχνικά είδη: [...] την ελλειπτική γραφή που δίνει μια ευελιξία και αποσπασματικότητα στο αίσθημα. Τη συντακτική κάποιες στιγμές ελευθεριότητα, που συγκόπτει τη συνέχεια και αφήνει τη ροή μετέωρη. [...] Ταυτόχρονα, συμφύρει σε μιαν ενότητα την αιχμηρότητα του ρεαλισμού με τον ποιητικό λυρισμό που δημιουργεί μια συγκινησιακή και νοητική άλω».

Παράλληλα κείμενα

Τα μυθιστορήματα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη, *Τα ψάθινα καπέλα* και *Τα δέντρα* μπορούν να διαβαστούν παράλληλα λόγω της θεματικής τους ομοιότητας με το «Τσίρκο». Επίσης, ως ελεύθερο ανάγνωσμα μπορεί να δοθεί το διασημότερο έργο της Μ. Κρανάκη, το μυθιστόρημα *Contre – Temps*, για να γνωρίσουν οι μαθητές σφαιρικότερα τη συγγραφέα.

Βιβλιογραφία

Κοτζιά Ελισάβετ, «Μιμικά Κρανάκη», *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 5, Σοκόλης, Αθήνα 1992, σ. 8-25 (όπου και πλούσια βιβλιογραφία).

Η βιοπάλη

- Το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να αντιληφθούν οι μαθητές με ποιους τρόπους το λογοτεχνικό κείμενο ασχολείται με παραδείγματα ανθρώπων που αντιμετώπισαν προβλήματα ή συνάντησαν δυσκολίες στη ζωή τους.
- ❖ Να καλλιεργηθεί η κατανόηση και ο σεβασμός προς τον αδύναμο συνάνθρωπό μας και τον άνθρωπο που αγωνίζεται να επιβιώσει και να βελτιώσει τη ζωή του.
- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές απέναντι στα προβλήματα και στις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζει ο συνάνθρωπός τους.
- ❖ Να αναπτύξουν αισθήματα αγωνιστικότητας και διάθεση διεκδίκησης των ατομικών δικαιωμάτων αλλά και αισιόδοξη στάση απέναντι στα προβλήματα που πιθανόν θα ανακύψουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής, εκτός από την ανάγνωση και μελέτη μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας, μπορεί να προχωρήσει και σε εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας των κειμένων. Για παράδειγμα, η εξέταση των ποιημάτων του Ν. Βρεττάκου και του Τ. Άγρα αλλά και του διηγήματος του Ά. Τσέχωφ μπορεί να υποστηριχτεί με την προβολή ταινίας με θέμα προερχόμενο από τα διηγήματα του Ντίκενς (πχ. «Τα δύσκολα χρόνια»). Ή, ακόμη, το πεζό της Μαρίας Πυλιώτου μπορεί να συνδυαστεί με την πρόσκληση ενός ατόμου με κινητικές δυσκολίες, που θα μιλήσει στους μαθητές για τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζει.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Όπως συμβαίνει και με τα παράλληλα κείμενα άλλων θεματικών ενότητων, τα παράλληλα κείμενα που προτείνονται εδώ στοχεύουν να φωτίσουν από παρόμοια ή διαφορετική σκοπιά σκηνές, περιστατικά και χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα· μπορούν επίσης να αξιοποιηθούν από τον καθηγητή για να επισημάνουν οι μαθητές τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο ή τις διαφορές. Έτσι, για παράδειγμα, τα παιδιά-βιοπαλαιστές που περιγράφονται στα ποιήματα του Τ. Άγρα και του Ν. Βρεττάκου αξίζει να συγκριθούν με την εμβληματική μορφή του κοριτσιού που πουλάει σπίρτα στο παραμύθι του Χ. Κρ. Άντερσεν.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή και ενδιάμεσως ο διδάσκων μπορεί να αναθέσει στους μαθητές ατομικές ή ομαδικές εργασίες που είναι δυνατόν να αφορούν τη διερεύνηση των μέτρων που έχουν λάβει οι αρχές για τη διευκόλυνση της μετακίνησης των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην περιοχή τους (προσπελασιμότητα δρόμων, δυνατότητα πρόσβασης σε πολιτιστικούς χώρους, σε αθλητικές εγκαταστάσεις κ.λπ.). Χρήσιμο θα ήταν να συγκεντρωθούν τα πορίσματα της έρευνας και να συνταχτεί σειρά αιτημάτων που θα υποβληθούν στην αρμόδια δημοτική αρχή. Παράλληλα, μπορεί να οργανωθεί, όπου είναι εφικτό, επίσκεψη των μαθητών σε σχολεία για άτομα με ειδικές ανάγκες.

Λαϊκό παραμύθι

Ο φτωχός και τα γρόσια

Πηγή

Ελληνικά παραμύθια, εκλογή Γ.Α. Μέγας, εικόνες Ράλλη Κοψίδη, σειρά δευτέρα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1994⁸, σ. 180-181.

Στόχοι

- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές για τη σχέση του πλούτου και της φτώχειας με την ευτυχία.
- ❖ Να κατανοήσουν με ποια μέσα η λαϊκή σοφία προσπάθησε να συμβιβαστεί με τη βιοπάλη και να αντιμετωπίσει με αισιοδοξία τις οικονομικές δυσκολίες και τις στερήσεις.
- ❖ Να απολαύσουν ένα ανάλαφρο και ευρηματικό λαϊκό παραμύθι.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Πλούτος και ευτυχία: τα χρήματα φέρνουν ευτυχία;
- ❖ Λαϊκά παραμύθια: πλούσιοι και φτωχοί.
- ❖ Λαϊκά παραμύθια: παραλλαγές και γλωσσικές διαφοροποιήσεις.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Όπως σημειώνεται και στο εισαγωγικό σημείωμα στο Βιβλίο του μαθητή, το παραμύθι προέρχεται από τη Νάξο και πρωτοδημοσιεύτηκε στο ναξιώτικο ιδίωμα στον τόμο *Νεοελληνικά ανέλεκτα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού*, τόμ. 2 (1874), σ. 13-15. Ο Γ. Μέγας στην έκδοσή του το απλοποίησε γλωσσικά. Παρατίθεται εδώ η πρώτη παράγραφος από την πρώτη του δημοσίευση στο ναξιώτικο ιδίωμα: «Ήταν ένα φτωχός με πολλά παιδιά κι ηδουλεύαν όλοι με τη γυναίκα ντου όλη μέρα. Πάσα βράδυ που 'τανε κουρασμένοι ήθελα να φάνε το ψωμάκι τωνε ήσυχα κι ανεπαμένα, απέκειο να πιάσ' ο πατέρας να παίζει το λυράκι του, να χορεύγουνε τα παιδιά ντου και να περνούνε μια ζωή αγγελική».

Αυτό που κυριαρχεί στο παραμύθι είναι ο προβληματισμός σχετικά με την αποτελεσματικότητα του πλούτου στην κατάκτηση της ευτυχίας, προβληματισμός που συνοψίζεται και στη λαϊκή θυμοσοφία με τη φράση «τα χρήματα δε φέρνουν την ευτυχία». Για την παρουσία αυτού του μοτίβου στη νεοελληνική λαϊκή παράδοση είναι χρήσιμες οι παρατηρήσεις της Χρυσούλας Χατζητάκη-Καψωμένου (βλ. Βιβλιογραφία, σ. 128): «Ο θρίαμβος του φτωχού, του ταπεινού, του κατώτερου, και η δυνατότητα που του παρέχει το παραμύθι να δραπετεύσει (πάντοτε επάξια) από την υποδεέστερη θέση στην οποία βρίσκεται και να ανέλθει σε μια ανώτερη, απελευθέρωναν τους ακροατές, έστω και για λίγο, δηλαδή κατά τη διάρκεια του μαγικού χρόνου, από την κοινωνική πραγματικότητα που βίωναν, παρέχοντάς τους με τον τρόπο αυτό μια παραμυθία. Σε τελική, όμως, ανάλυση θα μπορούσαμε να πούμε ότι το παραμυθικό μήνυμα λειτουργούσε στις παλαιότερες κοινωνίες με διπτό τρόπο: από τη μια ως πρόκληση στις κυρίαρχες κοινωνικές δομές και από την άλλη, και ταυτόχρονα, ως παραμυθία, εξαιτίας ακριβώς της κοινωνικής δομής. Με αυτό το διπτό τρόπο μπορεί να εξηγηθεί η πανεύκολη (και, φυσικά, μη ρεαλιστική) κοινωνική

κινητικότητα των ηρώων προς τα επάνω: οι βασιλιάδες εύκολα παντρεύουν τα παιδιά τους με φτωχούς ή τους δίνουν το μισό τους βασίλειο, οι βασιλοπούλες και τα βασιλόπουλα αμέσως ερωτεύονται και εξίσου γρήγορα παντρεύονται φτωχούς, παρόλο που η κοινωνία στα παραμύθια είναι ταξική· αλλά τα ταξικά όρια είναι τόσο ρευστά όσο και όλα τα άλλα στον κόσμο του παραμυθιού».

Παράλληλα κείμενα

1. Άγγελος Βλάχος, «Τα χρήματα», *Κοινωνικά μελέται και εικόνες*, Νεφέλη, Αθήνα 1996.
2. Δημήτριος Κόκκος, *Η λύρα του Γερονικόλα*, στο Θόδωρος Χατζηπανταζής (επιμ.), *Το κωμειδύλλιο*, τόμ. 2, Ερμής, Αθήνα 1981, σ. 196-243.

Συμπληρωματική εργασία

Μια ομάδα μαθητών να διαβάσει το κωμειδύλλιο του Δημητρίου Κόκκου *Η λύρα του Γερονικόλα* και να το παρουσιάσει στην τάξη.

Διαθεματική εργασία

Το παραμύθι, σύμφωνα με το διεθνή κατάλογο κατάταξης των παραμυθιών των Aarne-Thompson, κατατάσσεται στον τύπο AaTh 754. Αν υπάρχει η δυνατότητα, καλό θα ήταν να επισκεφτούν οι μαθητές το Κέντρο Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (Αθήνα, Λεωφόρος Συγγρού 129) και να δουν τις διαφορετικές παραλλαγές του συγκεκριμένου παραμυθιού· ακόμα, να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Από το παραμύθι στα κόμικς: Παράδοση και νεοτερικότητα, εισαγωγή Μ.Γ. Μερακλής, επιμέλεια Αυδίκος Ευάγγελος, Οδυσσέας, Αθήνα 1996.

Βλ. την αναδημοσίευση του παραμυθιού με τον τίτλο «Ο φτωχός κι ο πλούσιος» στο *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*, εισαγωγή και επιλογή κειμένων Χρυσούλα Χατζητάκη-Καψωμένου, φιλολογική έκδοση των κειμένων Γ.Μ. Παράσογλου, ό.π., σ. 475.

Το Δέντρο, τχ. 104 (Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1998, αφιέρωμα: «Ιστορίες για το χρήμα. Λογοτεχνικές εκδοχές για την οικονομία»).

Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι, εισαγωγή και επιλογή κειμένων Χρυσούλα Χατζητάκη-Καψωμένου, φιλολογική έκδοση των κειμένων Γ.Μ. Παράσογλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2002.

Τέλλος Άγρας και Νικηφόρος Βρεττάκος

Το ξανθό παιδί – Το παιδί με τα σπίρτα

Πηγή

«Το ξανθό παιδί...»: *Η ελληνική ποίηση*, τόμ. 3, επιμέλεια Κώστας Στεργιόπουλος, Σοκόλης, Αθήνα 1990, σ. 363 (απόσπασμα: οι πέντε πρώτες στροφές).

«Το παιδί με τα σπίρτα»: Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ποιήματα 1929-1970*, τόμ. 2, Διογένης, Αθήνα 1972, σ. 71.

Στόχοι

- ❖ Να καταδειχτεί το ασυμβίβαστο της βιοπάλης και της τρυφερής παιδικής ηλικίας.
- ❖ Να επισημανθούν οι ποικίλοι παράγοντες (κοινωνικές συνθήκες, αναπάντεχα γεγονότα) που επηρεάζουν αρνητικά τη ζωή και τις συνήθειες των παιδιών.
- ❖ Να εξεταστεί συγκριτικά ένα ποίημα παραδοσιακής μορφής και ένα νεωτερικής, που έχουν κοινό θέμα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η στάση των σύγχρονων κοινωνιών στο ζήτημα της παιδικής εργασίας και εκμετάλλευσης.
- ❖ Η θέση των εργαζόμενων παιδιών στις σημερινές κοινωνίες.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Κείμενα διαφορετικών εποχών τα δύο ποιήματα (το πρώτο περιγράφει μια σκηνή από τα χρόνια του μεσοπολέμου, το δεύτερο από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες) στοχεύουν να αναδείξουν το ίδιο πρόβλημα: τη βιοπάλη των ανήλικων παιδιών. Το πρόβλημα έχει διαχρονική παρουσία στην κοινωνία, αφού οι λόγοι δημιουργίας του (ορφάνια, πόλεμοι, φτώχεια, εγκατάλειψη, εκμετάλλευση) δεν έχουν εκλείψει ακόμη. Σήμερα, μάλιστα, το πρόβλημα έχει λάβει πρωτόγνωρες διαστάσεις (στυγνή εκμετάλλευση των παιδιών του τρίτου κόσμου, των οικονομικών μεταναστών από ασιατικές χώρες ή των ορφανών από τους τελευταίους πολέμους).

Πέρα από την κοινωνική διάσταση του ζητήματος αξίζει να προσεχτεί ότι τόσο ο Τ. Άγρας όσο κυρίως ο Ν. Βρεττάκος επιχειρούν να αναγάγουν τους δύο μικρούς βιοπαλαιστές σε αγωνιστικά σύμβολα και παραδείγματα προς μίμηση.

Κατά τη συγκριτική εξέταση των ποιημάτων καλό είναι να σχολιαστεί η διαφορά στη μορφή (το πρώτο έχει ομοιοκαταληξία και μέτρο, από το δεύτερο απουσιάζουν τα στοιχεία αυτά της παράδοσης και ο τόνος είναι πεζολογικός) αλλά και η διαφορετική οπτική του θέματος: ο Τ. Άγρας εστιάζει στην ιδανική έκφραση της παιδικής αθωότητας και ομορφιάς, ενώ ο Ν. Βρεττάκος στην κοινωνική και ταξική διάσταση της παιδικής εργασίας.

Συμπληρωματικές εργασίες

Οι μαθητές να αναφερθούν γραπτά ή προφορικά σε παραδείγματα εργαζόμενων παιδιών από το στενό ή το ευρύτερο περιβάλλον τους ή και μικρών ηρώων από βιβλία που έχουν διαβάσει. Να δείξουν το αγωνιστικό πνεύμα των παιδιών αυτών και να εκφράσουν τις απόψεις τους για το θέμα της παιδικής εργασίας.

Παράλληλο κείμενο

Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, *Το κοριτσάκι με τα σπύρτα*, μτφρ. Μ. Νίλσεν, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να δουν σε βίντεο και να σχολιάσουν την ταινία του Τσάρλι Τσάπλιν *Το χαμίνι* και την ταινία του Αντρέι Ταρκόφσκι *Τα παιδικά χρόνια του Ιβάν*.
2. Να βρουν οι μαθητές σε λευκώματα πίνακες Ελλήνων ή ξένων ζωγράφων, που να απεικονίζουν εργαζόμενα παιδιά. Να συγκεντρώσουν το εικαστικό υλικό τους και να δημιουργήσουν μια μικρή έκθεση στην τάξη τους.

Βιβλιογραφία

Ρηγίνος Μιχάλης, *Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία – βιοτεχνία 1870-1940*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1995.

Άντον Τσέχωφ

Ο Βάνκας

Πηγή

Άντον Τσέχωφ, *Διηγήματα*, μτφρ. Κυριάκος Σιμόπουλος, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 138-142.

Στόχοι

- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές στα προβλήματα των συνανθρώπων τους, ιδίως των μικρών βιοπαλαιστών.
- ❖ Να κατανοήσουν τους τρόπους με τους οποίους η λογοτεχνική γλώσσα αποκαλύπτει τις διαθέσεις, τις αγωνίες και τις επιθυμίες των ανθρώπων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η παιδική βιοπάλη. Ορφάνια, φτώχεια, εργασία.
- ❖ Η ανάγκη του παιδιού για αγάπη και φροντίδα.
- ❖ Σκληροί εργοδότες, αθώοι βιοπαλαιστές.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο επίπεδο του περιεχομένου η προσέγγιση του διηγήματος είναι καλό να εστιάσει σε θέματα που αφορούν την παιδική βιοπάλη, όταν αυτή συνδέεται με ορφάνια και φτώχεια. Ο Βάνκας είναι ένα αδικημένο παιδί της ζωής, εφόσον είναι ορφανό από γονείς· ωστόσο,

η τρυφερή παρουσία του παππού του και η φροντίδα που του δείχνουν τα αφεντικά του σπιτιού τού προσφέρουν χαρά και ασφάλεια. Τα πράγματα χειροτερεύουν δραματικά όταν πηγαίνει στη Μόσχα να δουλέψει σαν μαθητευόμενος τσαγκάρης και γνωρίζει εκεί τη σκληρότητα των ανθρώπων. Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν το ζήτημα της παιδικής εργασίας, να αναφερθούν σε σημερινούς ανήλικους βιοπαλαιστές που βρίσκονται στα φανάρια των δρόμων, σε αγορές και σε οικοδομές, και να προβληματιστούν πάνω στο δικαίωμα του παιδιού να μεγαλώνει με ασφάλεια και προστασία. Στο πλαίσιο του περιεχομένου, τέλος, μπορούν να συζητηθούν οι πληροφορίες για τη ζωή στη Μόσχα και τις συνήθειες των ανθρώπων, οι οποίες ενσωματώνονται στην ιστορία του Βάνκα.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για τη μορφή του διηγήματος, στο οποίο αξίζει να επικεντρωθεί η προσέγγιση, είναι ο τρόπος έκθεσης της ιστορίας. Το εύρημα του συγγραφέα έγκειται στο ότι ο αναγνώστης μαθαίνει για τη ζωή του Βάνκα με αφορμή το γράμμα που στέλνει στον παππού του, όπου κάνει λόγο για το παρόν και το παρελθόν. Η αφήγηση, με τον τρόπο αυτό, κινείται σε δύο χρονικά επίπεδα: στο *τώρα*, που είναι η ζωή στη Μόσχα και περιγράφεται στο γράμμα, και στο *τότε*, που αναφέρεται στη ζωή στο χωριό και περιγράφεται με τη μορφή της αναπόλησης. Αυτή η αναπόληση, αν και ανατρέχει στο παρελθόν, γίνεται κάποτε σε παροντικό χρόνο («αυτή τη στιγμή, χωρίς άλλο, ο παππούς θα στέκεται μπροστά στην αυλόπορτα... και τον έτριψαν με χιόνι για τις γιορτές»), δίνοντας θεατρική ζωντάνια στην αφήγηση και προκαλώντας την άμεση συμμετοχή του αναγνώστη.

Αξίζει επίσης να διερευνηθεί με κατάλληλες ερωτήσεις η ανταπόκριση των μαθητών στο απρόβλεπτο και συγκινητικό τέλος, όταν γίνεται φανερό πως το γράμμα δε θα φτάσει στον προορισμό του. Το γεγονός της ακύρωσης της προσπάθειας για επικοινωνία και της ματαίωσης της επιθυμίας του Βάνκα δημιουργεί το αίσθημα μιας τρυφερής θλίψης και συμβάλλει στη συναισθηματική καλλιέργεια των μαθητών.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

1. Βρείτε στο κείμενο τα περιστατικά που δείχνουν τη σκληρότητα των ενήλικων απέναντι στο παιδί-ήρωα, και σχολιάστε τες.
2. Εντοπίστε και καταγράψτε τις τρυφερές προσφωνήσεις του εγγονού προς τον παππού του.

Παράλληλα κείμενα

Για ανήλικους βιοπαλαιστές:

1. Σπύρος Τσίρος, *Γλάροι στη στεριά*, Κέδρος, Αθήνα 1980.
2. Νίτσα Τζώρτζογλου, *Τα σωφεράκια*, Πατάκης, Αθήνα 1998.
3. Έκτορας Μαλό, *Χωρίς οικογένεια*, μτφρ. Ζωρζ Σαρή, Πατάκης, Αθήνα 2003¹⁶.

Βιβλιογραφία

Αγάθωνος Ε., Τσαγκάρη Μ., *Εγχειρίδιο για τα δικαιώματα του παιδιού*, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1999.

Χρήσιμο υλικό για το έργο του Ά. Τσέχωφ, με αφορμή το διήγημα «Το έργο τέχνης», που ανθολογείται στο σχολικό εγχειρίδιο *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία. Ανθολόγιο μεταφράσεων*, Β' Ενιαίου Λυκείου (επιλογής), συγκεντρώνει ο Βασίλης Βασιλειάδης

στον ειδικό ηλεκτρονικό φάκελο του Ηλεκτρονικού Κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/pezography/Tsexof/Tsexof.htm>), όπου επίσης μπορεί να βρει κανείς μια επιλογή από ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, που αναφέρονται στη ζωή και το έργο του Ρώσου συγγραφέα (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/sites/sites.htm>).

Για τη ζωή και το έργο του Α. Τσέχωφ βλ. τα αφιερώματα των περιοδικών *Νέα Εστία*, τόμ. 67, τχ. 785 (15.3.1960) και *Διαβάζω*, τχ.169 (3.6.1987).

Μαρία Πυλιώτου

Λεώνη

Πηγή

Μαρία Πυλιώτου, *Λεώνη*, Πατάκης, Αθήνα 1998, σ. 109-113.

Στόχοι

- ❖ Να καλλιεργήσουν οι μαθητές διάθεση αισιόδοξης αντιμετώπισης των ποικίλων προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν στη διάρκεια της ζωής.
- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν στα προβλήματα, στον πόνο και στην οδύνη των άλλων ανθρώπων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Άτομα με ειδικές ανάγκες και εργασιακά δικαιώματα.
- ❖ Άτομα με ειδικές ανάγκες και τεχνολογική εξέλιξη· δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία για τη διευκόλυνση της ζωής τους.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το κείμενο της Μ. Πυλιώτου απευθύνεται σε νεαρές ηλικίες και έχει σαφή διδακτικό στόχο: να εξάρει μέσα από το παράδειγμα της ηρωίδας του το αγωνιστικό πνεύμα που διακρίνει άτομα με κινητικές δυσκολίες (και γενικότερα άτομα με ειδικές ανάγκες), και να τονώσει ενδεχομένως το ηθικό εκείνων που βρίσκονται σε ανάλογη κατάσταση. Γι' αυτό και το απόσπασμα που παρατίθεται στο Βιβλίο του μαθητή εστιάζει σε μια φωτεινή και αισιόδοξη πτυχή της περιπέτειας της Λεώνης. Δύο χρόνια μετά την εμφάνιση της αναπηρίας της έχει καταφέρει να βρει βιοποριστική διέξοδο, αναλαμβάνοντας εργασία στο σπίτι (διακοσμώντας πιάτα), ενώ προγραμματίζει να επεκτείνει τις δραστηριότητές της, εκμεταλλευόμενη τις διευκολύνσεις που της παρέχει η τεχνολογική εξέλιξη και κυρίως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και το διαδίκτυο. Την παρακολουθούμε, μάλιστα, την ημέρα που αποφασίζει μόνη της να εμφανιστεί στο πάρτι το οποίο οργανώνουν οι φίλοι της, απόφαση με ιδιαίτερη σημασία, γιατί δηλώνει ότι έχει αποδεχτεί τον εαυτό της και έχει νικήσει τα συμπλέγματά της. Είναι προφανές, βέβαια, ότι η πραγματικότητα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι πολύ πιο δύσκολη, η αισιόδοξη ωστόσο οπτική του κειμένου είναι κάτι που είναι χρήσιμο στα νέα παιδιά, στα οποία και απευθύνεται.

Αξίζει να τονιστούν, επίσης, ως προτερήματα του κειμένου η φυσικότητα των διαλόγων, η απλή, καθημερινή γλώσσα, ο ευαίσθητος αφηγηματικός χειρισμός ενός «δύσκολου» θέματος και η παντελής απουσία μελοδραματισμού.

Παράλληλο κείμενο

Μαρούλα Κλιάφα, *Ο δρόμος για τον παράδεισο είναι μακρύς*, Κέδρος, Αθήνα 2003.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να οργανωθεί επίσκεψη των μαθητών στο Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος» (Αγία Παρασκευή Αττικής, τηλ. 210-6503000), με σκοπό να ενημερωθούν για το Σύστημα Πληροφόρησης και Εκπαίδευσης για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες (<http://www.iit.demokritos.gr/frames/amea%20tools.html>).
2. Να επισκεφτούν οι μαθητές το Γραφείο Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες του Δήμου Αθηναίων (Σοφοκλέους 70 και Πειραιώς, τηλ. 210-5242733) ή τα αντίστοιχα γραφεία του δήμου της περιοχής τους και να ενημερωθούν για τις αρμοδιότητες και τις δραστηριότητές τους.

Βιβλιογραφία

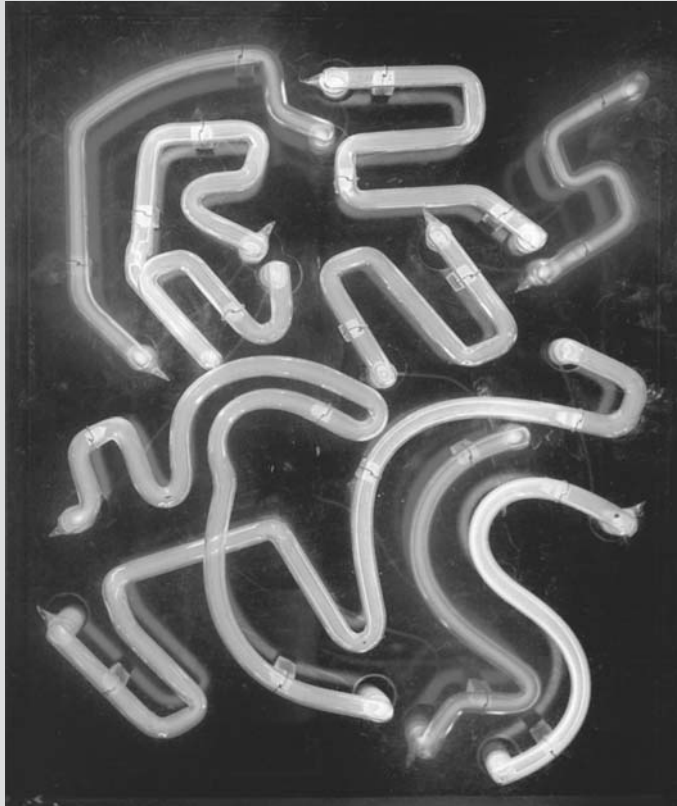
Sandres Pete, *Τι πρέπει να γνωρίζετε*, τόμ. 5: Άτομα με ειδικές ανάγκες, μτφρ. Δημήτριος Πρόγκας, Ούβας, Αθήνα 1998.

Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, *Πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στον δημόσιο χώρο*. Οδηγός, Αθήνα 2001.

Προβλήματα της σύγχρονης ζωής

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές με ποιους τρόπους η σύγχρονη λογοτεχνία καταπίστηκε με τα σοβαρά προβλήματα του καιρού μας, προσδιορίζοντας πολλές φορές και τη στάση του αναγνώστη απέναντι σ' αυτά.
- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν στα σοβαρά προβλήματα της σύγχρονης ζωής, πολλά από τα οποία επηρεάζουν και τη δική τους καθημερινή ζωή.
- ❖ Να αναπτύξουν αντιστάσεις και κριτική διάθεση απέναντι σε αρνητικές εκδηλώσεις του σύγχρονου πολιτισμού.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο διδάσκων, εκτός από την ανάγνωση και μελέτη μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας, μπορεί να προχωρήσει και σε εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας. Ορισμένα από τα κείμενα αυτής της θεματικής ενότητας μπορούν να εξεταστούν συνδυαστικά με συναφή κείμενα άλλων ενότητων. Έτσι, το πεζογράφημα της Ελ. Σαραντίτη μπορεί να συζητηθεί με το κείμενο της Μ. Κλιάφα από την ενότητα «Πρόσφυγες»: το ποίημα του Κρ. Αθανασούλη μπορεί να συζητηθεί με τα ποιήματα του Τ. Άγρα και του Ν. Βρεττάκου. Από την άλλη, η διδασκαλία του κειμένου του Λ. Σεπούλβεδα θα μπορούσε να υποστηριχτεί αποτελεσματικά με την προβολή κάποιου σχετικού οικολογικού ντοκιμαντέρ.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που συστήνονται εδώ στοχεύουν να φωτίσουν σκηνές, περιστατικά και χαρακτήρες που περιγράφονται στα ανθολογημένα κείμενα, και, βέβαια, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον καθηγητή για να επισημάνουν οι μαθητές ομοιότητες και διαφορές από το ανθολογημένο κείμενο.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει στους μαθητές ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες οι οποίες να αφορούν, για παράδειγμα, την καταγραφή των σοβαρών προβλημάτων της περιοχής όπου κατοικούν. Έτσι, η επισήμανση, ενδεχομένως, του προβλήματος της συσσώρευσης των σκουπιδιών μπορεί να συνδυαστεί με την οργάνωση μιας υποτυπώδους εκστρατείας ανακύκλωσής τους στο χώρο του σχολείου και της γειτονιάς, ή με την επίσκεψη σε κάποια προσιτή μονάδα βιολογικού καθαρισμού κ.ά. Αντίστοιχα, η οργάνωση μιας πρωτοβουλίας υποστήριξης των άστεγων ατόμων της γειτονιάς μπορεί να έλθει ως επακόλουθο, εφόσον αυτό προκύψει ως πρόβλημα της περιοχής.

Αντώνης Σαμαράκης

Γραφείον ιδεών

Πηγή

Αντώνης Σαμαράκης, *Αρνούμαι*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003³⁶, σ. 35-37.

Στόχοι

- ❖ Να συζητήσουν οι μαθητές για καταστάσεις και φαινόμενα της σύγχρονης ζωής, όπως είναι η ένδεια των ιδεών και η εμπορευματοποίησή τους, τα «αεριτζίδικα» επαγγέλματα κ.λπ.
- ❖ Να αναπτύξουν αμυντικούς μηχανισμούς απέναντι στο ευκαιριακό, το εύκολο, το επίπλαστο.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Στόχοι, επιθυμίες, όνειρα.
- ❖ Ανεργία και τυχοδιωκτισμός.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η διδακτική προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει από το ευρύτερο θέμα της ανεργίας, που πλήττει τα αστικά κέντρα και οδηγεί τους ανθρώπους σε τυχοδιωκτικές λύσεις. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο ήρωας προσπαθεί «να πιάσει την καλή», επιδιώκοντας το εύκολο κέρδος ενός χρηματικού βραβείου. Όταν αποτυγχάνει σ' αυτόν το στόχο, στρέφεται σε μια επαγγελματική επιλογή που αντικατοπτρίζει την ένδεια ιδεών της εποχής μας. Το Γραφείον Ιδεών είναι αυτό που ο λαός ονομάζει «αεριτζίδικη δουλειά», δηλαδή ευκαιριακή, χωρίς σοβαρό υπόβαθρο.

Οι μαθητές μπορούν να κρίνουν τον ήρωα, ο οποίος από τη μια δεν έχει βρει σαφή επαγγελματικό προσανατολισμό κι από την άλλη παρουσιάζει αδικαιολόγητη αυτοπεποίθηση, αφού θεωρεί σίγουρο το βραβείο.

Αξίζει επίσης να επισημανθεί ο λεπτός ειρωνικός τόνος που διαπερνά το απόσπασμα και εντοπίζεται όχι μόνο στα σχόλια του αφηγητή για τον ήρωα (τον αποκαλεί κ. Καββαδία, τονίζει τις περιπέτειες της «ευαίσθητης καρδιάς του» κ.λπ.), αλλά και στον έμμεσο σχολιασμό που κάνει για τους κύκλους ανθρώπων του πνεύματος και της πολιτικής, οι οποίοι είναι οι «εν δυνάμει» αγοραστές των ιδεών του. Η γραφή του Αντ. Σαμαράκη στο διήγημα αυτό είναι απλή, λιτή, με σύντομες και αστόλιστες φράσεις. Η αφήγηση, αντικειμενική και ρεαλιστική, περιορίζεται στην καταγραφή του θέματος χωρίς συναισθηματισμούς και αδικαίωτους καλλωπισμούς.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να διαβάσουν οι μαθητές ολόκληρο το διήγημα και να σχολιάσουν στην τάξη την κατάληξη που είχε το «Γραφείον Ιδεών» και ο ιδιοκτήτης του.
2. Να γράψουν ένα διήγημα με θέμα μια παράξενη επαγγελματική διέξοδο που βρίσκει ένας σημερινός άνεργος.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ακούσουν οι μαθητές τον ψηφιακό δίσκο με τις αναγνώσεις κειμένων του Αντ. Σαμαράκη από τον ίδιο το συγγραφέα, τον ποιητή Λευτέρη Παπαδόπουλο και τους ηθοποιούς Λάκη Λαζόπουλο, Κωνσταντίνο Μαρκουλάκη και Θέμιδα Μπαζάκα, σε μουσική Γιάννη Παπαζαχαράκη. Να συζητήσουν στη συνέχεια μέσα στην τάξη για το συγγραφέα και το έργο του.
2. Να διαβάσουν τις συλλογές διηγημάτων του Αντ. Σαμαράκη, *Αρνούμαι* και *Ζητείται ελπίς*, και να εντοπίσουν ποια προβλήματα της εποχής στην οποία γράφτηκαν θίγονται στα κείμενα αυτά. Να συζητήσουν για τα προβλήματα που εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα.

Βιβλιογραφία

- Δασκαλόπουλος Δημήτρης, «Αντώνης Σαμαράκης», *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 7, Σοκόλης, Αθήνα 1988, σ. 54-99.
- Παπάς Κώστας, *Ο συγγραφέας Αντώνης Σαμαράκης και το έργο του*, Σμίλη, Αθήνα 1988.
- Τα αφιερώματα των περιοδικών *Η λέξη*, τχ. 109 (Μάιος-Ιούνιος 1992) και *Ελίτροχος*, τχ. 1 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1994) και τχ. 17-18 (1999).
- Πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Αντ. Σαμαράκη περιλαμβάνονται στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Συγγραφέων: <http://www.dedalus.gr>.

Λουίς Σεπούλβεδα

Το μαύρο κύμα

Πηγή

Luis Sepúlveda, *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει*, μτφρ. Αχιλλέας Κυριακίδης, εξώφυλλο – εικονογράφηση Claudia Bielinsky, Opera, Αθήνα 2001, σ. 26-32.

Στόχος

Να προβληματιστούν οι μαθητές πάνω στο μεγάλο πρόβλημα της μόλυνσης των θαλασσών, που είναι ένα από τα σοβαρότερα της εποχής μας, και να αναπτύξουν οικολογική ευαισθησία.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος: μόλυνση των θαλασσών και διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας.
- ❖ Οικολογικά κινήματα και οικολογικές οργανώσεις.
- ❖ Περιβαλλοντική εκπαίδευση και καλλιέργεια της οικολογικής συνείδησης.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το έργο του Σεπούλβεδα, έργο για παιδιά και μεγάλους, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Αποτελεί καλή αφορμή για να γίνει συζήτηση με τους μαθητές σχετικά με το πρόβλημα της καταστροφής του περιβάλλοντος, με εστίαση, στη συγκεκριμένη περίπτωση, στη μόλυνση των θαλασσών και στην καταστροφή και εξαφάνιση ειδών του θαλάσσιου κόσμου. Η ιστορία του γλάρου που πεθαίνει από ασφυξία, επειδή το πετρέλαιο έχει κολλήσει πάνω στα φτερά του, μπορεί να δώσει το έναυσμα για να θυμηθούν οι μαθητές τις περιπτώσεις άλλων θαλάσσιων (και όχι μόνο) ειδών, που απειλούνται ή εξαφανίζονται από την περιβαλλοντική καταστροφή και την αλόγιστη συμπεριφορά του ανθρώπου (π.χ. κυνήγι φαλαινών, εξαφάνιση ψαριών σε λίμνες και θάλασσες, μείωση του αριθμού των χελωνών Καρέτα-Καρέτα κ.ά.).

Αξίζει επίσης να επισημανθεί στους μαθητές η τεχνική του ανιμισμού, που χρησιμοποιείται πολύ συχνά στην παιδική λογοτεχνία, σύμφωνα με την οποία ζώα ή φυτά εμψυχώνονται και επιστρατεύονται για να μιλήσουν για τα προβλήματα που τους κατατρύχουν. Η τεχνική αυτή είναι πολύ οικεία στους μαθητές από τα παιδικά τους αναγνώσματα, από τον κόσμο των παραμυθιών αλλά και από δικές τους απόπειρες να γράψουν μικρές ιστορίες με ήρωες ζώα ή φυτά.

Παράλληλα κείμενα

1. Χάρης Σακελλαρίου, *Ο θυμός του Ποσειδώνα*, Κέδρος, Αθήνα 1991.
2. Στέλλα Βλαχοπούλου, *Το ψαράκι που ήθελε να ζήσει*, Α.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη 1989.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να προγραμματιστεί επίσκεψη των μαθητών σε οικολογικές οργανώσεις της περιοχής (π.χ. τοπικά γραφεία της WWF, της Greenpeace κ.ά.).
2. Να οργανωθεί στην τάξη η προβολή του ντοκιμαντέρ *Ταξιδιάρικα πουλιά* του Ζακ Περέν.

Βιβλιογραφία

Παπαδάτος Γιάννης, «Η οικολογία στην ελληνική παιδική λογοτεχνία» στο *Παιδική λογοτεχνία. Θεωρία και πράξη*, τόμ. Α', επιμέλεια Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, σ. 103-118, όπου και κατάλογος βιβλίων της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας με οικολογικά θέματα-προβλήματα.

Φυτιάνος Κωνσταντίνος Κ., *Η ρύπανση των θαλασσών*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996.

<http://www.thalassa.gr/2002/index.html>

<http://www.greenpeace.gr>

<http://wwf.gr>

<http://nature.ert.gr/>

<http://www.oikologos.gr/>

Κρίτων Αθανασούλης

Παράπονο σκύλου

Πηγή

Η ελληνική ποίηση ανθολογημένη, τόμ. 5, ανθολόγηση – επιμέλεια Μάρκος Αυγέρης, Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Θρασύβουλος Σταύρου, Κυψέλη, Αθήνα 1961, σ. 441.

Στόχοι

- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές γύρω από ένα σοβαρό ζήτημα της σύγχρονης ζωής, πολύ συνηθισμένο στα μεγάλα αστικά κέντρα: τα μοναχικά και περιθωριοποιημένα άτομα.
- ❖ Να ευαισθητοποιηθούν σχετικά με την κακομεταχείριση των ζώων από τους ανθρώπους και να καλλιεργήσουν αισθήματα φιλικά προς τα ζώα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Άστεγοι και περιθωριοποιημένοι άνθρωποι.
- ❖ Σύγχρονη επαιτεία: συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντι στους ζητιάνους.
- ❖ Αδέσποτα ζώα: συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντί τους.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το περιεχόμενο του ποιήματος αποτελεί το σπαρακτικό μονόλογο ενός εξαθλιωμένου και περιθωριοποιημένου ανθρώπου. Το πρόσωπο που μονολογεί ταυτίζει τον εαυτό του με αδέσποτο σκύλο, αφού η ζωή του έχει τις ίδιες δυσκολίες με τη σκυλίσια ζωή: πείνα, βία, σκληρότητα, δυστυχία, μοναξιά. Οι άνθρωποι αδιαφορούν μπροστά στη δυστυχία του («κόσμος πολύς... απομακρύνει»), κάποτε μάλιστα την επιτείνουν με τη σκληρότητά τους («όμως μια μέρα... αγκομαχώντας»).

Ιδιαίτερα πρέπει να προσεχτεί η παρουσία (4 φορές) της λέξης «Κύριος», η οποία στην περίπτωση του σκύλου σημαίνει αφεντικό-προστάτης και στην περίπτωση του ανθρώπου Θεός-προστάτης.

Οι ποιητικές εικόνες, ιδιαίτερα σκληρές αλλά ρεαλιστικές, επιδιώκουν να αφυπνίσουν συνειδήσεις και να καλλιεργήσουν αισθήματα αλληλεγγύης προς τους αποσυνάγωγους συνανθρώπους μας.

Αξίζει επίσης να παρατηρήσουν οι μαθητές ότι το ποιητικό υποκείμενο συνεχίζει να ελπίζει σε ένα καλύτερο αύριο («Έτσι κυλάει η ζωή μου... να περιμένω») και να επιστρατεύει τις όποιες δυνάμεις του («...τη δύναμη να περιμένω»), για να επιβιώνει.

Παράλληλο κείμενο

Πολύ ενδιαφέρον για τα φιλοζωικά αισθήματα είναι το επίσης καταγγελτικό κείμενο του Ανδρέα Λασκαράτου «Απομνημονεύματα ενός γαιδάρου» (Ανδρέα Λασκαράτου, *Άπαντα*, τόμ. Β', Άτλας, Αθήνα 1959, σ. 236-243), όπου μεταξύ άλλων διαβάζουμε: [...] *Με τι καρδιά εγκρέμισε το ζω του από το βράχο! Εκείνο του το ζω που για τόσους χρόνους εστά-*

θηκε σύντροφός του! και τι σύντροφος! Σύντροφος πιστός, οπού τον έθρεφε με τη δουλειά του και με τους μόχθους του!... και τώρα ναν τον γκρεμίσει από το βράχο τον δύστιχον τον γέροντα, επειδή γέροντας και δεν εμπόρηε περσσότερο να δουλέψη!...

*Μ' αχ, ανθρώποι, αν ήτον και η ψυχή σας
ν' αξίζη την ανθρώπινη μορφή σας,
δεν ήθελ' είσθε ανθρώπινα θηρία,
με όξου ανθρωπιά, και μέσα χτηνωδία. [...]*

Διαθεματική εργασία

Να ανατεθεί σε μαθητές να μελετήσουν τον ημερήσιο τύπο και να αποδελτιώσουν υλικό σχετικό με εγκαταλειμμένα και περιθωριοποιημένα άτομα. Να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στην τάξη.

Βιβλιογραφία

Για τον Κρίτωνα Αθανασούλη βλ. *Η ελληνική ποίηση*, τόμ. 5, επιμέλεια Αλέξανδρος Αργυρίου, Σοκόλης, Αθήνα 1990, σ. 350-363.

Ελένη Σαραντίτη

Όπως τα βλέπει κανείς...

Πηγή

Ελένη Σαραντίτη, *Κάποτε ο κυνηγός...*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996, σ. 82-91.

Στόχοι

- ❖ Να ακούσουν οι μαθητές τις εμπειρίες συμμαθητών τους που είναι μετανάστες.
- ❖ Να καλλιεργήσουν αισθήματα φιλίας και κατανόησης προς τους συνανθρώπους μας που ήρθαν να δουλέψουν στην Ελλάδα, αναζητώντας μια καλύτερη ζωή.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Επαναπατριζόμενοι Έλληνες. Δυσκολίες και προβλήματα ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.
- ❖ Συνθήκες ζωής και εργασίας των οικονομικών προσφύγων.
- ❖ Η ακατάβλητη αγωνιστικότητα του ανθρώπου, όταν διεκδικεί μια αξιοπρεπή και δίκαιη ζωή.
- ❖ Συντηρητικά κατάλοιπα της ελληνικής κοινωνίας. Το προοδευτικό πνεύμα της νέας γενιάς.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Καλό είναι να επισημάνει ο καθηγητής εισαγωγικά ότι ο τίτλος του μυθιστορήματος είναι μια φράση από την ενότητα «Το σπίτι κοντά στη θάλασσα» του ποιήματος του Γιώργου

Σεφέρη *Κίχλη* («Κάποτε ο κυνηγός βρίσκει τα διαβατάρικα πουλιά / κάποτε δεν τα βρίσκει»), που αναφέρεται στο μικρασιατικό ξεριζωμό.

Η προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει από μια σύντομη αναφορά στο θέμα των επαναπατριζόμενων Ελλήνων από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Εκεί κατέφυγαν μετά τον Εμφύλιο αρκετοί Έλληνες ως πολιτικοί πρόσφυγες, έζησαν και πρόκοψαν μέχρι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης που, σε συνδυασμό με τη νοσταλγία τους για την πατρίδα, τους έφερε πίσω. Ωστόσο, οι προσδοκίες τους για μια όμορφη ζωή δε βγήκαν αληθινές πάντα, καθώς αντιμετωπίστηκαν με επιφύλαξη ή και εχθρότητα από ένα τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

Ο μονόλογος της Ευρυδίκης φέρνει στο προσκήνιο τα προβλήματα αυτά και μπορεί να γίνει αφορμή για συζήτηση μέσα στην τάξη, στην οποία οι μαθητές θα κρίνουν τη συμπεριφορά των μυθιστορηματικών προσώπων, αλλά και ανάλογη δική τους ή γνωστών τους. Τα τέσσερα πρόσωπα που εμφανίζονται στο απόσπασμα απηχούν αντίστοιχες εκδοχές κοινωνικών τύπων. Το αγωνιστικό πνεύμα της νεαρής ηρωίδας, η προοδευτική αντίληψη του νεαρού Σωτήρη για την αξία των ανθρώπων, η συντηρητική, υπεροπτική και ξενοφοβική συμπεριφορά της Ερασμίας και η περήφανη όσο και σοφή στάση ζωής της κυρά Ανάστας προσφέρονται για χαρακτηρισμούς και συγκρίσεις.

Ως προς τη μορφή, αξίζει να επισημανθεί το εξομολογητικό ύφος και ο αποκαλυπτικός τόνος, χαρακτηριστικά που επιτυγχάνονται με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση της ηρωίδας, η οποία μεταφέρει στον αναγνώστη όχι μόνο τις προσωπικές της εμπειρίες και σκέψεις, αλλά και το συλλογικό ασυνείδητο μιας ομάδας ανθρώπων που βίωσαν την προσφυγιά στον ξένο τόπο αλλά και στο δικό τους. Οι μαθητές, τέλος, μπορούν να αναφερθούν στη λειτουργική χρήση του διαλόγου που προσδίδει θεατρική ζωντάνια στην αφήγηση.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να εντοπίσουν οι μαθητές τα σημεία στα οποία γίνεται λόγος για τον πατέρα, και με βάση τις πληροφορίες αυτές να σκιαγραφήσουν το χαρακτήρα του.
2. Με αφορμή τη συμπεριφορά της κυρίας Ανάστας απέναντι στην κυρία Ερασμαία, να συζητήσουν για τις έννοιες *υπερηφάνεια* και *προκατάληψη*.

Διαθεματική εργασία

Με αφορμή το απόσπασμα αυτό οι μαθητές μπορούν να ασχοληθούν με το θέμα των κοινωνικών προκαταλήψεων, το οποίο αφορά τους οικονομικούς μετανάστες στη χώρα μας. Πρόκειται για μια μορφή ρατσισμού –διαφορετική από το φυλετικό και το θρησκευτικό ρατσισμό– που τελευταία πλήττει τη χώρα μας, η οποία δέχεται μεγάλες ομάδες οικονομικών μεταναστών. Οι μαθητές μπορούν να αποδελτιώσουν τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, να πάρουν συνεντεύξεις από οικονομικούς μετανάστες στους χώρους κατοικίας ή εργασίας τους (σπίτια, οικοδομές, λαϊκές αγορές κ.λπ.) και να συζητήσουν στην τάξη αξιοποιώντας το υλικό που συγκέντρωσαν.

Παράλληλα κείμενα

Για το θέμα του φυλετικού ρατσισμού και των κοινωνικών προκαταλήψεων μπορούν να αξιοποιηθούν τα βιβλία της Μ. Κλιάφα, *Ο κόσμος βαριέται να διαβάσει θλιβερές ιστορίες*, Κέδρος, Αθήνα 1986, και του Π. Σωτηράκου, *Το φουστάνι της Κλεοπάτρας*, Πατάκης, Αθήνα 1991.

Βιβλιογραφία

Βεργέτη Μ., *Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός*, Κυριακίδης, Αθήνα 1999.

Χατζηβαρνάβας Ε., *Κοινωνικός αποκλεισμός και ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ*, Παπαζήσης, Αθήνα 2001.

Για το θέμα των κοινωνικών προκαταλήψεων και για ρατσισμό κάθε μορφής, όπως προβάλλεται μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά, βλ. το σχέδιο εργασίας των Σοφίας Χατζηδημητρίου-Παράσχου, Μαρίας Μέλλου, «Λογοτεχνία και ζωή», στο *Λογοτεχνική ανάγνωση και διδακτικές εφαρμογές Δημοτικό-Γυμνάσιο-Λύκειο*, επιμέλεια Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 141-155.

Οι φίλοι μας τα ζώα

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μερικούς από τους τρόπους με τους οποίους η λογοτεχνία ασχολείται με τον κόσμο των ζώων.
- ❖ Να αντιληφθούν τον άνθρωπο ως μέρος του ευρύτερου οικοσυστήματος και να αναπτύξουν αισθήματα σεβασμού απέναντι στο βιοφυσικό περιβάλλον.
- ❖ Να καλλιεργηθούν στους μαθητές φιλοζωικά αισθήματα και διάθεση προστασίας των δικαιωμάτων των ζώων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

A. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής, εκτός από την ανάγνωση και μελέτη των μεμονωμένων κειμένων της θεματικής ενότητας, μπορεί να προχωρήσει και σε εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας των κειμένων. Μπορεί, για παράδειγμα, να εξετάσει την εικόνα του κατοικίδιου ζώου, όπως εμφανίζεται στα κείμενα της θεματικής ενότητας. Από την άλλη, πολλές είναι οι κινηματογραφικές ταινίες με ζώα, οι οποίες μπορούν να υποστηρίξουν τη διδασκαλία των ανθολογημένων κειμένων, ενώ και η αξιοποίηση των πληροφοριών που παρέχονται στο διαδίκτυο μπορεί να αποδειχτεί αποτελεσματική.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα κείμενα αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν από το διδάσκοντα για να επισημάνουν οι μαθητές είτε τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε ακόμα τις διαφορές. Αξίζει, για παράδειγμα, με αφορμή την αταίριαστη συνύπαρξη του άγριου αετού με την ανυπεράσπιστη πέρδικα, που περιγράφεται στο διήγημα του Ηλ. Βενέζη, να παρακολουθήσουμε και την ακόμα πιο αταίριαστη συμβίωση του γάτου και του γλάρου στο παιδικό και οικολογικού προβληματισμού αφήγημα του Χιλιανού συγγραφέα Λουίς Σεπούλβεδα, «Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει».

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Ο καθηγητής είναι σκόπιμο να αναθέσει στους μαθητές ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες που να αφορούν, για παράδειγμα, τη φωτογράφιση των αγαπημένων κατοικίδιων ζώων και την έκθεση αυτών των φωτογραφιών στην τάξη. Μπορεί ακόμα να συνδυαστούν οι εργασίες αυτές με την επίσκεψη, όπου είναι εφικτό, σε οργανώσεις προστασίας των δικαιωμάτων των ζώων, σε ζωολογικούς κήπους κ.ά.

Ανδρέας Καρκαβίτσας

Το μνῆμα της μάνας

Πηγή

Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία, ανθολόγηση – επιμέλεια Δημήτρης Παπακώστας, Ωκεανίδα, Αθήνα 1994, σ. 155-162. (Το κείμενο είναι απόσπασμα από το *Αναγνωστικό της Δ' Δημοτικού*, που κυκλοφόρησε το 1919 και το είχε γράψει ο Ανδρ. Καρκαβίτσας σε συνεργασία με τον Επαμ. Γ. Παπαμιχαήλ [= Νώντα Έλατο].)

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τα χαρακτηριστικά και τις συνήθειες των ζώων και να αντιληφθούν ποιες ιδιαίτερες σχέσεις δημιουργούνται ανάμεσα σ' αυτά και τον άνθρωπο.
- ❖ Να καλλιεργήσουν φιλοζωικά αισθήματα με αφορμή τη συμπεριφορά των κατοικίδιων ζώων του διηγήματος.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Άγρια και ήμερα ζώα.
- ❖ Άνθρωποι και ζώα: τα ζώα ως βοηθοί του ανθρώπου.
- ❖ Η μητρότητα και το μητρικό φίλτρο.
- ❖ Η φύση και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των δημιουργημάτων της.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση του κειμένου εύλογο είναι να ξεκινήσει από τη σχέση ανθρώπου και ζώων και την πρόνοια της φύσης για όλα τα πλάσματά της. Η λογοτεχνία, από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, παρουσιάζει τα ζώα ως συντρόφους του ανθρώπου και ως μέλη του οικοσυστήματός μας, στο οποίο όλοι έχουμε καθορισμένες λειτουργίες. Έντεχνα ή δημόδη είδη λόγου (μύθοι, παροιμιόμυθοι, παροιμίες, παραμύθια) καταγράφουν τη συνύπαρξη ανθρώπων και ζώων. Σε πολλές περιπτώσεις ιδιότητες των ζώων αποδίδονται, με στόχους διδακτικούς, ως προτερήματα ή ελαττώματα του κοινωνικού ανθρώπου.

Στο συγκεκριμένο κείμενο, πέρα από την πρωταγωνίστρια γαϊδουρίτσα και την εξύμνηση της μητρικής στοργής και αυτοθυσίας, παρουσιάζονται και προβάλλονται τα χαρακτηριστικά και άλλων ζώων (όπως του σκύλου, του κουνελιού), η συμπεριφορά των οποίων μπορεί να σχολιαστεί σε σύγκριση με την ανθρώπινη.

Το αφήγημα, αν και παραδοσιακής θεματολογίας και μορφής, καλό είναι να ερμηνευτεί μέσα από τη σύγχρονη αντίληψη που καταργεί το στερεότυπο καλό-κακό ζώο και συμβάλλει στην «οικολογικοποίηση» της σκέψης των μαθητών. Οι μαθητές, δηλαδή, είναι σωστό να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχουν «καλά» και «κακά» ζώα, αλλά άγρια και εξημερωμένα. Οι λύκοι, π.χ., δεν πρέπει να αντιμετωπιστούν στερεοτυπικά, ως επιθετικά και αιμοβόρα ζώα, αλλά ως μέρη ενός οικοσυστήματος το οποίο ισορροπεί με μια συγκεκριμένη τροφική αλυσίδα.

Μπορεί, τέλος, να σχολιαστεί ο τρόπος της αφήγησης που θυμίζει παραμύθι ή λαϊκό μύθο, αφού η δράση είναι γοργή, η γλώσσα λιτή και το μήνυμα προβάλλει σαφέστατα, ως διδαχή, στο τέλος.

Παράλληλα κείμενα

Για τη χρησιμοποίηση ζώων με σκοπούς διδακτικούς-σωφρονιστικούς-παινετικούς ενδιαφέρον έχουν τα λαϊκότερα παραμύθια του Ιάκωβου Πολυλά «Ο μυλωνάς, ο υιός του και ο γάιδαρος», «Η κυρά μαιμού» και ο διάλογός του «Τσαγγάρης και πετεινός» (βλ. Πολυλάς Άπαντα, εκδ. Ν.Δ. Νίκα, Αθήνα 1950, σ. 337-338, 339-342 και 351-355, αντίστοιχα). Για ήμερα και άγρια ζώα μπορεί να αναζητηθεί σε βιβλιοθήκες το βιβλίο του Στέφανου Γρανίτσα, *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου*, Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1921 (και σε επανεκδόσεις).

Διαθεματικές εργασίες

1. Να βρουν οι μαθητές παλαιότερα ή σύγχρονα κείμενα ή και αυτοτελή αποσπάσματα σχετικά με τα ζώα και να μελετήσουν το ρόλο που επιφυλάσσουν σ' αυτά οι συγγραφείς τους. Τέτοια κείμενα ή αποσπάσματα έγραψε ο Αίσωπος, υπάρχουν στην Παλαιά Διαθήκη (βλ. τα σχετικά με την Κιβωτό του Νώε), στα έπη του Ομήρου (βλ. τα άλογα του Αχιλλέα ή τον πιστό σκύλο του Οδυσσέα), αλλά και σε σύγχρονα κείμενα (βλ. τη διασκευή του Δημήτρη Ποταμίτη, *Ιστορίες του παππού Αριστοφάνη*, εκδ. Διαχρονική, Αθήνα (χ.χ.) ή *Η φάρμα των ζώων* του Τζορτζ Όργουελ). Επίσης, υπάρχουν παραμύθια, παροιμιόμυθοι και παροιμίες ή αινίγματα με ζώα, καθώς και σατιρικά κείμενα (βλ. *Βατραχομουμαχία*, έργα του Λουκιανού κ.ά.). Με τις «σιλουέτες» των ζώων και των πουλιών, κυρίως όμως με τους οργανισμούς του βυθού (ψάρια, μαλάκια, οστρακοειδή) έχει ασχοληθεί ο Θέμος Ποταμιάνος στα βιβλία του *Σιλουέτες και Πορτραίτα*, εκδ. Μ. Σαλιβέρου, Αθήνα 1956, *Εδώ βυθός*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ. και *Με το γυαλί του ψαρά*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ.
2. Να συνδυαστούν καλές ή κακές ιδιότητες των ζώων με γνωρίσματα του ανθρώπινου χαρακτήρα, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από σχετικά κείμενα που περιγράφουν τέτοια χαρακτηριστικά.

Βιβλιογραφία

Αλλόκοτα ζώα. *Φανταστικές ιστορίες*, ανθολογία, Αιγόκερως, Αθήνα 1993.
 Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι, επιμέλεια Δημ. Σ. Λουκάτος, Ερμής, Αθήνα 1972.
 Πολίτη Ν.Γ., *Παροιμίες*, τόμ. 1-4, Αθήνα 1904.

Γρηγόριος Ξενόπουλος

Η γάτα του παπά

Πηγή

Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία, ανθολόγηση – επιμέλεια Δημήτρης Παπακώστας, Ωκεανίδα, Αθήνα 1994, σ. 282-289 (απόσπασμα).

Στόχος

Να απολαύσουν οι μαθητές μια διασκεδαστική και χαριτωμένη ιστορία με πρωταγωνιστή ένα κατοικίδιο ζώο, μέσα από την οποία αναδεικνύεται η μεγάλη αγάπη του ανθρώπου γι' αυτό.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Κατοικίδια ζώα και καθημερινή ζωή.
- ❖ Το δέσιμο των ανθρώπων με τα κατοικίδια ζώα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

«Η γάτα του παπά» ανήκει στα ζακυνθινά ηθογραφικά διηγήματα του Γρ. Ξενόπουλου. Ύστερα από την πρώτη δημοσίευση στο *Εθνικόν Ημερολόγιον* του Σκόκου, ο συγγραφέας το συμπεριέλαβε στη συλλογή *Το ζακυνθινό μαντίλι κι άλλα διηγήματα* (Αθήνα 1925). Το χαριτωμένο αυτό κείμενο γνώρισε αρκετή διάδοση και συμπεριλήφθηκε στον 27ο τόμο της Βασικής Βιβλιοθήκης (*Ξενόπουλος – Μητσάκης – Καμπύσης*, επιμέλεια Άλκης Θρύλος, Αετός, Αθήνα 1960, σ. 42-49).

Αξίζει να προσεχτεί η πειστική απεικόνιση της ζακυνθινής μικροαστικής γειτονιάς, με κεντρικούς χαρακτήρες τον παπά, τη σύζυγό του και το βοηθό του παπά, το Χρήστο. Από τα αφηγηματικά, τα περιγραφικά και τα διαλογικά μέρη του διηγήματος σχηματίζουμε μια αρκετά καθαρή εικόνα για την αρχιτεκτονική των σπιτιών, την οικοσκευή, τις συνήθειες των κατοίκων, τα φαγητά κ.ά. Στη ρεαλιστικότερη απόδοση συντείνουν τα ιδιωματικά γλωσσικά στοιχεία που συναντώνται τόσο στην αφήγηση όσο και στα διαλογικά μέρη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι δύο κεντρικοί ήρωες: ο παπα-Ζήσιμος και η παπαδιά. Μέσα από τη στάση τους απέναντι στη γάτα διαγράφονται οι χαρακτήρες τους και η μεταξύ τους σχέση. Είναι φανερό ότι ο παπάς είναι πιο συναισθηματικός και πιο ήπιος χαρακτήρας σε σύγκριση με τη δυναμική προσωπικότητα της γυναίκας του. Ο παπα-Ζήσιμος νιώθει λίγο αδύναμος απέναντι στη γυναίκα του, γιατί αισθάνεται ένοχος για τις ατασθαλίες της αγαπημένης του γάτας. Προς στιγμήν συμφωνεί να την τιμωρήσουν πολύ αυστηρά, αλλά τελικά η μεγάλη του αγάπη για το ζώο υπερισχύει.

Παράλληλα κείμενα

1. Αμαλία Μεγαπάνου, «Ο Κουκουές», *Η λέξη*, τχ. 177-178 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2003), σ. 778-779.
2. Ευγένιος Τριβιζάς, *Η τελευταία μαύρη γάτα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

Διαθεματική εργασία

Μια ομάδα μαθητών να αναλάβει να παρουσιάσει στην τάξη μύθους του Αισώπου που αναφέρονται σε ζώα.

Βιβλιογραφία

Ξενόπουλος Γρηγόριος, *Ιστορικές και λαογραφικές μαρτυρίες για τη Ζάκυνθο*, επιμέλεια Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Πιτσιλός, Αθήνα 1988.

Για το έργο του Ξενόπουλου βλ. την εισαγωγή της Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη στη σειρά *Η*

παιλιότερη πεζογραφία, τόμ. Θ', Σοκόλης, Αθήνα 1997, σ. 288-333, και το Γρηγόριος Ξενόπουλος: *Επιλογή κριτικών κειμένων*, ανθολόγηση – εισαγωγή – επιμέλεια Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, Άδελφοί Βλάσση, Αθήνα 2002· επίσης, τα αφιερώματα των περιοδικών *Νέα Εστία*, τόμ. 50, τχ. 587 (Χριστούγεννα 1951), *Διαβάζω*, τχ. 265 (12.6.1991) και *Περίπλους*, τχ. 30-31 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1991).

Για παραμύθια και λαϊκές παραδόσεις για τα ζώα βλ. τις ανθολογίες *Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα*, επιμέλεια Δημήτριος Σ. Λουκάτος, Αθήνα 1957 (Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 48), και Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Λαϊκοί θρύλοι και παραδόσεις για παιδιά*. Ανθολογία, Καστανιώτης, Αθήνα 1992.

Ηλίας Βενέζης

Η Δάφνη

Πηγή

Ηλίας Βενέζης, «Η Δάφνη», *Άνεμοι*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 99-109.

Στόχος

Να συγκινηθούν οι μαθητές από την αφύσικη τρυφερή συνύπαρξη των δύο αταίριαστων πουλιών και να προβληματιστούν γύρω από στερεότυπες αντιλήψεις σχετικά με την αγριότητα των ζώων και το νόμο της ζούγκλας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ζώα σε κλουβιά: προσωπικές εμπειρίες των μαθητών.
- ❖ Αταίριαστες συνυπάρξεις ζώων: άγρια και ήμερα ζώα.
- ❖ Η διαφορετική εικόνα της Αθήνας σε σύγκριση με τη σημερινή αστικοποιημένη μορφή της.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Έχοντας ζήσει δύο πολέμους (Μικρασιατική καταστροφή, Ελληνοϊταλικός / Ελληνογερμανικός πόλεμος) και την εμπειρία της Κατοχής, ο Ηλ. Βενέζης αφήνει να φανεί στο διήγημα αυτό η τρυφερότητά του για τον κόσμο των ζώων και η αμφιβολία του για τη λογική που διέπει τον κόσμο των ανθρώπων. Η νότα αισιοδοξίας, ωστόσο, αναδύεται μέσα από την περίπτωση της καλοσυνάτης και ονειροπόλας Δάφνης.

Η εξέταση του διηγήματος μπορεί να ξεκινήσει με την επισήμανση της πολύ διαφορετικής εικόνας που παρουσίαζε η Αθήνα στα χρόνια του Μεσοπολέμου, όταν είχε ένα ημιεπαρχιακό, για τα σημερινά δεδομένα, χρώμα. Σε μια λαϊκή γειτονιά της εποχής εκείνης εκτυλίσσονται τα γεγονότα της συγκεκριμένης ιστορίας. Στο διήγημα διαπλέκονται ευφυώς η αγωνία του μπαρμπα-Θωμά να αυξήσει την πελατεία της ταβέρνας του και η εμμονή της Δάφνης να αντικρίζει τα πράγματα με αισιόδοξη ματιά, μέσα από τη συνάντηση δύο αταίριαστων πουλιών.

Στο έργο προβάλλονται τρεις διαφορετικές στάσεις απέναντι στην ιδιότυπη περίπτω-

ση της αγαστής συνύπαρξης του αετόπουλου και της πέρδικας: Η Δάφνη πιστεύει αταλάντευτα στη δυνατότητα να συνυπάρξουν αρμονικά τα δύο πουλιά. Οι πελάτες της ταβέρνας είναι σίγουροι ότι το αετόπουλο θα κατασπαράξει την πέρδικα και περιμένουν με αδημονία να δουν την εξέλιξη αυτή. Ο ταβερνιάρης, ο μπαρμπα-Θωμάς, βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα: υιοθετεί ως ένα βαθμό την αισιοδοξία της Δάφνης, διατηρώντας, πάντως, κάποιες αμφιβολίες, και προβαίνει στην απελευθέρωση του αετόπουλου, γιατί ανησυχεί ότι θα χάσει την πελατεία του.

Αξίζει, τέλος, να σχολιαστεί η χαρακτηριστική γραφή του Ηλ. Βενέζη, που διακρίνεται από έναν τόνο νοσταλγίας, γλυκύτητας και τρυφερότητας, αλλά και η τάση του να επιλέγει μοναχικούς, ρομαντικούς, ονειροπόλους και ιδεολόγους ήρωες που παλεύουν για τις πεποιθήσεις και τα ιδανικά τους.

Παράλληλα κείμενα

1. Luis Serúñveda, *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει*, μτφρ. Αχιλλέας Κυριακίδης, Opera, Αθήνα 2001.
2. Χρήστος Μπουλώτης, «Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο», από τη συλλογή *Επτά ιστοριούλες γιορτινές και παράξενες*, Γνώση, Αθήνα 1991 (ανθολογείται και στο βιβλίο των λογοτεχνικών κειμένων της Ε'-ΣΤ' Δημοτικού *Με λογισμό και μ' όνειρο*).
3. Βασίλης Καββαθάς, *Ο νάνος και ο γλάρος*, Γνώση, Αθήνα 1998.

Διαθεματική εργασία

Να συγκεντρώσουν οι μαθητές περιστατικά και ιστορίες για «παράξενες» συμβιώσεις ζώων. Μπορούν να αντλήσουν υλικό από ταινίες που έχουν δει (π.χ. *Ψάχνοντας τον Νέμο*), από βιβλία που έχουν διαβάσει, από παραμύθια και ιστορίες που τους έχουν αφηγηθεί άλλοι.

Βιβλιογραφία

Στεργιόπουλος Κώστας, «Ηλίας Βενέζης», *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 2, Σοκόλης, Αθήνα 1996, σ. 334-376 (όπου και πλούσια βιβλιογραφία).

Λιλή Ζωγράφου

Στρίγκλα και καλλονή

Πηγή

Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία, ανθολόγηση – επιμέλεια Δημήτρης Παπακώστας, Ωκεανίδα, Αθήνα 1994, σ. 126-133.

Στόχος

Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι τα (κατοικίδια) ζώα έχουν ιδιαίτερες ανάγκες τις οποίες πρέπει να σεβόμαστε ώστε η συνύπαρξη μαζί τους να είναι αγαστή.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Κατοικίδια ζώα: ενοχή και πόνος για την απώλειά τους.
- ❖ Η προστασία της ζωής όλων των ζωντανών οργανισμών. Το καθήκον του ανθρώπου να μεριμνά για την προστασία και τη διατήρησή τους.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το διήγημα διαπνέεται από τα αισθήματα ενοχής της αφηγήτριας για την απώλεια της σκυλίτσας της, της Νίνας. Και τούτο γιατί είναι πεπεισμένη ότι έχει συμβάλει και η ίδια στην απώλεια αυτή, μια και την άφησε μόνη της στο σπίτι. Αυτό το αίσθημα ενοχής και η θλίψη που νιώθει την οδηγούν σε αρκετές στοχαστικές παρεκβάσεις σχετικά με την αγάπη του ανθρώπου προς τα κατοικίδια ζώα. Οι απόψεις αυτές που διατυπώνονται στην αρχή και στο τέλος του διηγήματος, μπορεί να αποτελέσουν αφορμή για δημιουργική συζήτηση στην τάξη σχετικά με τα δικαιώματα των ζώων, τα φιλοζωικά κινήματα, τη σχετική νομοθεσία κ.ά.

Η αφηγήτρια αγοράζει το μικρό ζώο όταν βρίσκεται εξόριστη στο Παρίσι. Αξίζει να σχολιαστεί η ψυχολογία της ξενιτεμένης γυναίκας, η μοναξιά που νιώθει καθώς πλησιάζουν τα Χριστούγεννα, και η ανάγκη επικοινωνίας και επαφής με κάποιον, που την οδηγούν να αγοράσει ένα κατοικίδιο ζώο. Παράλληλα, οι συναισθηματικές διακυμάνσεις από τις οποίες περνάει η ηρωίδα, ώσπου να αποκτήσει τη σκυλίτσα που τόσο πολύ επιθυμεί (στενοχώρια επειδή δεν μπορεί να την αγοράσει, αγωνία και άγχος μήπως προλάβει και την αγοράσει κάποιος άλλος, παροδική ανακούφιση, εκ νέου αγωνία και άγχος, χαρά), μπορεί να αποτελέσουν το ερέθισμα για να θυμηθούν οι μαθητές ανάλογα δικά τους βιώματα και εμπειρίες.

Αξίζει επίσης να προσεχτεί σ' αυτό το κείμενο η αφηγηματική τεχνική του. Το διήγημα αρχίζει με το τέλος της ιστορίας, με το θάνατο δηλαδή του μικρού σκυλιού, και μέσα από μια αναδρομική αφήγηση η συγγραφέας εξιστορεί πώς την απέκτησε και πώς συμβίωσε μαζί της. Η ίδια αφηγηματική τεχνική, που θυμίζει αντίστοιχες κινηματογραφικές συναντάται και στο διήγημα του Γιώργου Σκαμπαρδώνη.

Παρατίθεται στα επόμενα η ανεκδοτολογική μαρτυρία του Δημήτρη Γκιώνη για τα φιλοζωικά αισθήματα της Λιλής Ζωγράφου. Βλ. Δημήτρης Γκιώνης, «Τραυματικές ιστορίες με κατοικίδια», *Η λέξη*, τχ. 177-178 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2003), σ. 790-793, ιδίως 793:

Είναι γνωστό ότι η συγγραφέας Λιλή Ζωγράφου, που είχα τη χαρά να συνδέομαι μαζί της με φιλία, είχε αδυναμία στα ζώα. Μια γάτα κι ένας σκύλος συνυπήρχαν πάντα αρμονικά στο διαμέρισμά της. Φρόντιζε μάλιστα ο σκύλος να είναι μικρόσωμος, αναλόγου σχήματος με τη γάτα, ώστε να τα πηγαίνουν καλύτερα. Και είναι επίσης γνωστό, ότι όσο πιο μικρά είναι τα σκυλιά τόσο περισσότερο φωνάζουν.

Χαλούσε τον κόσμο όταν χτυπούσα την πόρτα του σπιτιού της. Μόλις όμως μ' έβλεπε, σταματούσε κι ερχόταν κοντά μου να εισπράξει το χάδι μου. «Καταλαβαίνω αν ένας άνθρωπος είναι καλός ή κακός από τον τρόπο που τον υποδέχεται το σκυλί μου», έλεγε. Και: «Γιατί δεν παίρνεις ένα σκυλί, αφού τόσο τ' αγαπάς και σ' αγαπάνε». «Επειδή δεν αντέχω τη φροντίδα του». «Πάντως σε βλέπω να γερνάς μ' ένα σκυλί».

Παράλληλο κείμενο

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΣΚΥΛΟΥ ΜΟΥ

*Η καρδιά του σκύλου μου
είναι τρυφερή σαν το μουσούδι του.
Τα μάτια του
με κοιτάζουν, με κοιτάζουν
και τίποτ' άλλο δε ζητούν
παρά να μ' αγαπούν.*

Μιχ. Δ. Στασινόπουλος

Συμπληρωματική ερώτηση

Παρακολουθήστε τη συμπεριφορά της αφηγήτριας έως ότου αγοράσει τελικά τη σκυλίτσα. Ποια στάδια ακολουθεί;

Διαθεματικές εργασίες

1. Να αναζητηθεί η σύγχρονη νομοθεσία που αφορά τη χρησιμοποίηση των ζώων στην ιατρική (ως πειραματόζωων), στην ένδυση, στην παρασκευή αρωμάτων κ.ά.
2. Υπάρχουν πολλά παλαιά και σύγχρονα τραγούδια που μιλούν για τα αγαπημένα μας κατοικίδια (π.χ. «Νιαου, νιαου βρε γατούλα» του Μ. Χατζηδάκι, «Ο Τούρκος» του Λ. Μαχαίριτσα). Συγκεντρώστε όσα μπορείτε από αυτά και ακούστε τα.

Βιβλιογραφία

Ιστορίες για σκύλους, επιλογή – μετάφραση Α. Παρίση, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.

Μυταράς Δημήτρης, *Τα σκυλιά*, με κείμενα από την ελληνική λογοτεχνία, ανθολογημένα από το Θανάση Νιάρχο, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

Οδός Πανός, τχ. 102 (Μάρτιος-Απρίλιος 1999, αφιέρωμα στη Λιλή Ζωγράφου).

Γιώργος Σκαμπαρδώνης

Η Βαγγελιώ-δεν-είσαι-εντάξει

Πηγή

Γιώργος Σκαμπαρδώνης, *Η στενωπός των υφασμάτων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1994², σ. 41-47.

Στόχοι

- ❖ Να προκληθεί το ενδιαφέρον των μαθητών, εστιάζοντας στον τρόπο που επιλέγει ο ήρωας να θυμάται την αγαπημένη του γάτα, και να προβληματιστούν σχετικά με τις ιδιαίτερες ανάγκες που μπορεί να γεννιούνται σε ένα κατοικίδιο ζώο.
- ❖ Να σχολιάσουν οι μαθητές τη σχέση του ήρωα με την αγαπημένη του γάτα και να επεκτείνουν τη συζήτηση στη σημασία των κατοικίδιων ζώων στη ζωή μας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Κατοικίδια ζώα και η ιατρική φροντίδα τους.
- ❖ Κίνδυνοι που απειλούν τη ζωή ή την ακεραιότητα των ζώων στα αστικά κέντρα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Στο διήγημα αυτό αξίζει να επισημανθεί η αφηγηματική τεχνική του. Μέσω του φλας μπακ που προκαλείται από το κοίταγμα του χρυσού καρφιού, το οποίο βρισκόταν στο πόδι της νεκρής γάτας και το είχε κρεμάσει ο αφηγητής στο μπρελόκ του για να τη θυμάται, μαθαίνουμε την ιστορία της Βαγγελιώς-δεν-είσαι-εντάξει. Η εν λόγω κινηματογραφικού τύπου τεχνική μπορεί να συσχετιστεί με την αντίστοιχη τεχνική στο διήγημα της Λιλής Ζωγράφου. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι στοχαστικές παρεκβάσεις του αφηγητή, μέσω των οποίων προσπαθεί να εικάσει και να εξηγήσει τις αιτίες που οδηγούσαν τη Βαγγελιώ-δεν-είσαι-εντάξει να επιδίεται σ' αυτό το θανάσιμο παιχνίδι. Ακόμα, με αφορμή το παράξενο όνομα της γάτας, που προέρχεται από τους στίχους ενός παλαιού ρεμπέτικου τραγουδιού, μπορεί να αναπτυχθεί συζήτηση σχετικά με την ονοματοθεσία, τη βάφτιση των κατοικίδιων ζώων, συζήτηση που θα προκαλέσει τη συναισθηματική συμμετοχή των μαθητών, καθώς θα ανασύρει προσωπικά βιώματά τους.

Παράλληλα κείμενα

1. Γιώργος Σκαμπαρδώνης, «Πέρα απ' το ταβάνι», *Η στενωπός των υφασμάτων*, Κέδρος, Αθήνα 1992, σ. 19-24.
2. Πολλά κείμενα για γάτες υπάρχουν στην ανθολογία: *Η γάτα στην παγκόσμια λογοτεχνία*, πρόλογος – επιλογή Ρ. Καππάτος, Καστανιώτης, Αθήνα 1995.

Διαθεματική εργασία

Μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες να διαβάσουν και να παρουσιάσουν στην τάξη τα ακόλουθα βιβλία: Θόδωρος Φλωρίδης, *Τριάντα χρόνια με τα ζώα (Η δυστυχία να είσαι κτηνίατρος)*, Κάκτος, Αθήνα 2001². *Ιστορίες για γάτες*, μτφρ. Κική Καψαμπέλη – Μαίρη Κιτσικοπούλου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002, και Τάκης Θεοδωρόπουλος, *Οι επτάψυχες των Αθηνών*, φωτογραφίες Τατιάνα Καραπαναγιώτη, Ωκεανίδα, Αθήνα 2001.

Βιβλιογραφία

Οι ιστοσελίδες της Εταιρείας Συγγραφέων (www.dedalus.gr) και του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου με αφορμή την Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης (<http://www.greece2001.gr/writers/GiorgosSkampradonis.html>) (όπου βλ. πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Γιώργου Σκαμπαρδώνη).

Τζακ Λόντον

Ο αδάμαστος

Πηγή

Τζακ Λόντον, *Ο ασπροδόντης*, μτφρ. Πόλυ Μοσχοπούλου, Αναστασιάδης, Αθήνα 1997, σ. 174-179.

Στόχοι

- ❖ Να προβληματιστούν οι μαθητές για τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος συμπεριφέρεται στα ζώα.
- ❖ Να συζητήσουν για τη σημασία των κατοικίδιων ζώων στη ζωή του ανθρώπου, αλλά και για τα προβλήματα που ανακύπτουν από τη συμβίωσή τους.
- ❖ Να καταδικαστεί μέσα από διάλογο η κακομεταχείριση των ζώων.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η εξημέρωση των ζώων χάρη στην υπομονή του ανθρώπου.
- ❖ Η νοημοσύνη του σκύλου και η ικανότητά του να διακρίνει τις διαθέσεις των ανθρώπων.
- ❖ Η κακομεταχείριση των ζώων.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο καθηγητής μπορεί να προκαλέσει αρχικά σύντομη συζήτηση για τη σημασία των ζώων στη ζωή του ανθρώπου, και ειδικότερα στη σύγχρονη εποχή. Στη συνέχεια, ο λόγος μπορεί να στραφεί στην κακομεταχείριση των ζώων. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατόν να επιτευχθεί η σύνδεση με το κείμενο και να εξεταστούν τα ζητήματα που αυτό θέτει: 1) η εξαγρίωση των ζώων από την κακομεταχείριση και τη στέρηση της ελευθερίας τους, 2) η καχυποψία τους μπροστά στη σκληρή συμπεριφορά του ανθρώπου, 3) η σημασία της υπομονής, ώστε να αξιοποιηθούν τα καλά στοιχεία ενός ζώου, όπως ο σκύλος, που τον χαρακτηρίζει νοημοσύνη και πίστη, 4) η ικανότητα του ζώου να διακρίνει την εχθρική ή φιλική στάση των ανθρώπων απέναντί του, 5) η σημασία της επιμονής.

Μέσα από τη διαδρομή αυτή μπορεί να γίνουν χαρακτηρισμοί των προσώπων που συμμετέχουν ενεργά στην πλοκή (Γουίντον Σκοτ και Ματ), αλλά και των βουβών προσώπων (όπως ο Ινδιάνος Όμορφος Σμιθ). Ακόμα, μπορεί να ερμηνευτούν εξελικτικά η συμπεριφορά και οι αντιδράσεις του ζώου, με απώτερο στόχο να καταφανεί η φυσική ανάγκη της συνύπαρξης, που κατά κύριο λόγο εξαρτάται από τα συναισθήματα και τις προσπάθειες του ανθρώπου.

Παράλληλα κείμενα

Ιστορίες για σκύλους, επιλογή – μετάφραση Α. Παρίση, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.

Διαθεματικές δραστηριότητες

1. Να οργανωθεί επίσκεψη σε φιλοζωικές οργανώσεις, αν υπάρχουν στην περιοχή του σχολείου (π.χ. στον Όμιλο Κυνοφίλων Αθηνών, Μενάνδρου 54, Ομόνοια, Αθήνα).

2. Να δουν οι μαθητές σε βίντεο στην τάξη επεισόδια από τη σειρά *Λάση*, όπου κεντρική πρωταγωνίστρια είναι η ομώνυμη σκυλίτσα.

Βιβλιογραφία

Κίπλινγκ Ράντγιαρντ, *Απίθανες ιστορίες*, μτφρ. Ντόρα Ζαγκούρογλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1986².

Λόντον Τζακ, *Το κάλεσμα της άγριας φύσης*, μτφρ. Τάκης Μενδράκος, Πατάκης, Αθήνα 1997.

<http://worldanimal.net>

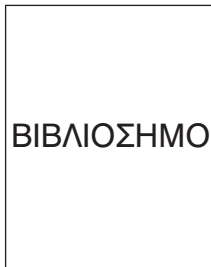
<http://www.ecogreens.gr/arxeio/nea45.htm>

<http://www.animalsvoice.com>

<http://www.cres.gr/efap/index.html>

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης δώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.